

NAGY LÁSZLÓ (1925–1978)

AZ ANGYAL ÉS A KUTYÁK

*Mellemet nyomta nehéz álom,
gyémánt fénnel szememet sütötte:
láttam egy angyalt fönna dombon
tüskés akácosban megkötözve.*

*Átlátszó volt az angyal torka,
benne a lélek föl és alá járt,
sárga kutyák két lábra állva
nyaggatták, csomóban tépték tollát.*

*Korán ébredtem, fájt a szívem,
éreztem, valóság volt az álom,
angyaltollat keresni mentem,
hó ragyogott az egész világon.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2019 / 4

XVII. évfolyam

EGYÜTT

2019 | 4

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

irodalom | művészet | kultúra

FINTA ÉVA, MARCSÁK GERGELY, NÉMETI ANETT, versei,
BARTHA GUSZTÁV, SZÖLLŐSY TIBOR, SHREK TÍMEA,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ prózája,
BONCZIDAY ÉVA, CSORDÁS LÁSZLÓ előadása, MÁRIÁS JÓZSEF recenziói,
DALMAY ÁRPÁD jegyzete, DUPKA GYÖRGY történelmi szociográfiája

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2019/4

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

FINTA ÉVA: Varjak, Fergeteg, Középkor újra, (versek)	4
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Az Angyal (tárcanovella)	7
BARTHA GUSZTÁV: Kiút (kisregény, befejezés)	11
NÉMETI ANETT: Káprázat, Én, Hamu és homok (versek)	23
SHREK TÍMEA: Vályú (novella)	26
SZÖLLŐSY TIBOR: Unokáimnak (novella)	29
MARCSÁK GERGELY: „A mi üdvünk a változás” (vers)	36
LÁZÁR ERVIN: A kút (novella)	37
CSORDÁS LÁSZLÓ: A kulturális különbségek játéka Berniczky Éva <i>Szerencsegyökér</i> című novellagyűjteményében (előadás)	49
BONCZIDAI ÉVA: A madárrá változott leány (recenzió)	55
DALMAY ÁRPÁD: Kossuth Lajos halálának évfordulójára (jegyzet)	58
MÁRIÁS JÓZSEF: „...megmaradni magyarnak itt, Kárpátalján” (recenzió)	62
DUPKA GYÖRGY: Történelmi zarándokúton a Kaukázusban és Euráziában (történelmi szociográfia, 7. rész)	69
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	102

FINTA ÉVA

VARJAK

tollasak,
 feketék, károgók,
 felszállnak távoli rétek,
 vetések suhognak szárnyukon,
 csőrükben krárog az
 ének. elnémult föl-
 deket lepnek el, túlél-
 nek mérgeket, vegyszert,
 kipusztult énekesmadarak
 lakhelye általuk megtelt.
 mondják, hogy hírhozó mada-
 rak, jóslatuk elnémult átok. de
 párjuk mellett kitartanak a varjú-
 féle családok. rabolnak, szétszed-
 nek, éberek, fészket is fosztogatnak.
 elfoglalják más lakhelyét, eszközben
 sem válogatnak. micsoda fekete társa-
 ság! tele a mező, a város. mindenütt ott
 vannak, fészküket hiába szedik szét mások.
 krárognak, kárognak élesen, beköltözik
 a tájat. csak az ornitológu- sok s az
 egykor volt sztánai lakos
 Kós Károly emelt nekik
 há- zat.
 kárognak fölöttünk irgalmatlanul
 mementói a gyásznak.

2019. 06. 03.

FERGETEG

*Száll, leng
száll, leng
a szív a tengeren
mereng.
Ring a tó
elfutó
szoknyafodrok
rezgenek
szél szakajtja
összeköti
mint Isten az életet.
Leng a szél
leng a tó
lengenek a lágy vizek
összeköti
szétszakítja
az Isten az éveket.
Elrejt a barna ráncban
ami sosem lehetett
mindig volt
odalett
szívünkben a fergeteg.*

2019. 06. 08.

KÖZÉPKOR ÚJRA

*Elsomfordál a sorsunk mellett
a szomszéd és a piacgazdaság.
Nem látnak semmit, mit sem tudnak
rólad, s ha rád szakad a ház.
Bizony, így megy. Pedig a másik
és árva a harmadik is.
Mellette is elsomfordálnak
távoliak és közelik.
Szemünket be is kéne kötni!
Hisz vagyunk: egymásra vakok.
És némák, mikor szólni kéne.
S bénák, ha olyik támolyog.*

2019. 05. 29.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

AZ ANGYAL

Keresztény emberként jól tudjuk, hogy az angyalok nemcsak az Úristen hívívői és akaratának végrehajtói, de biztonságunk őrizői egyben, akikkel a hit által kerülhetünk áldásos kapcsolatba. Angyalismeretünk kialakulásában és elmélyítésében a szakrális források mellett kiemelt szerepet játszottak a képzőművészek és egyes, különösen érzékeny poéták – ki-kí a maga szellemi nagysága, képzelete és tehetsége szerint. Jól tudván, hogy az angyalvilágnak Kondor Béla a legavatottabb magyar közvetítője, az alábbiakban mégsem az ő égi alakjairól, hanem olyan, a nagyközönség előtt kevésbé ismert képzőművészeti alkotásokról és versekről szeretnék szólni, melyek többnyire környezetemben, de legalábbis magyar alkotó szellemétől, rokonszenves művészi elképzelés és ízlés szerint keletkeztek. Keletkeztek – mondom –, mint a hegyek, tengerek, tavak, erdőségek és jégmezők, s hiszem-remélem, hogy szellemi kultúránkkal és nemzetünkkel együtt meg is tartatnak, akárcsak az imént véletlenszerűen említett, természetinek mondott képződmények.

Matl Péter angyalai megjelenésükben szerény, de a szemet és a képzeletet mozgásba hozó krétarajzok. Antropomorf, arcnélküli fénytetestet sejtet az egyik. Éppen csak felvillan a látótérben, de azúrból kiterjedő aurája láttán jóleső borzongás száll a szemléelőre. Egyes „szakemberek” energia-képződménynek szokták nevezni ezt az églakót, s a közönség nagyobb része komolyan veszi, elfogadja a valós tapasztalati fedezet nélküli állítást, hiszen a művészi szándék nagyszerű alapot talál e meghatározásban, mint ahogy Matl Péter is ebbe a sugallatba kapaszkodva jeleníti meg az Angyalt.

De ki hát valójában az ábrázolás tárgya? Mondják – egyre többen – az Angyal az Úr követe és a mi segítségünk, aki nehéz pillanatainkban többnyire észrevétlenül, ám különleges esetekben szélzúgással vagy más kísérőjelenséggel érkezik. Utassy Jóska, az Isten kegyelméből született költőtárs egyik versében ehhez nyújt érzékletes példát. Szegény Dzsó! Elméje borultával érezte úgy, hogy zúgván tör be hozzá az orkánnal érkező, kéken lángoló Angyal, aki végighorzosolja bőrét és varanggyal tömi tele a száját. Egyértelműen a halál árnyékába húzódo ember látomása ez a szörnyűség, amely azonban még képes rá, hogy visszarángassa a halálba igyekvőt. Ezt a sötétlő térbe betörő fénytestet látjuk Péter bará-

tom másik krétarajzán, mintha csak a költő hangulata kapta volna el őt magát is. Nem csodálom, mert Péter tán maga sem sejtí, hogy lelke mélyén eredendő szerelem él benne az Angyalok és a költészet iránt. Ezért keresi és bontogatja, alakítja az álból jól ismert alakot kőben és fában egyaránt.

A beregszászi Veres Péter *Figyelők* c. festménye szintén a közelségben készült. Egyszerre két isteni küldött, két kidolgozott, átható nézésű arc emelkedik a vászon fölé. Homlokukból Mózeset idéző atavisztikus jegy, két kisebb szaruképződmény dudorodik elő. De a testek megjelenítése sem mindennapi – tollakkal borított. Mellékesnek tűnő, mégis időszerű kérdés: mikor döntötte el az ember, hogy az angyalt szárnyakkal ábrázolja? Művészettörténeti fejtegetések helyett magát kínálja a válasz. Repülni, itt-ott váratlanul megjelenni és hatékonyan beavatkozni szárnyakkal sokkal alkalmasabb. De milyen lehet a szárnyak felépítése, mérete, s ha már megtestesítve ábrázolják viselőjét, milyen az anatómiája, a csontok, idegek, inak és izmok működése? Míg Matl Péternél nagyjából kivehető a test struktúrája, Veres Péternél elnagyolt, háttérbe olvadó körvonalakat és erőteljes, az alakok föl magasodó, pajzsszerűen domborodó, talajt seprő szárnyakat találunk. A két Figyelő jóval fölötünk, talán a világ csúcán áll, s a két karakteres arc újabb felszállásra, bevetésre kész tekintettel figyel a súlyos kórral hadakozó festő akarata szerint, aki közösségének ezt a beszédes figyelmeztetést hagyta hátra.

Vannak azonban az ember-angyal kapcsolatban anomáliák is. Keletkezett valaha egy vers, de az a feledhetetlenek közül való. Nagy László az akácok dombján megkötözött, ebek harmincadjára vetett Angyalról ír, akinek átlátszó torkában, míg kutyák szagatják testét, föl s alá jár a lélek. Létezhet ennél döbbenetesebb bűntény? Csillapítsa valamelyest a szívdobogást, hogy csak nyomasztó álma képsorait osztotta meg velünk a Költő. S mert nem csak a szakmában volt a legnagyobb, de lélekben is, a vers szerint reggel a feltételezett helyszínre indult, hogy összeszedje az Angyal szétszóródott, drága tollait.

Ez mind igen szép, az érző lélek kellőképpen értékeli is a leírtakat, de azok mégiscsak a hittel vérrokon képzelet művészi termékeiről szólnak. Az örökös bizonyítékokra éhes ember csalódná, ha csak ennyivel kellene beérnie. Az élet – ha figyelemmel hallgatjuk embertársaink kitarukozásait – bőséggel prezentálja a kisebb-nagyobb angyali csodákat. Íme, hallgassanak meg egyet a „kisebbek” közül.

Tizenkét-tizenhárom évvel ezelőtt egy protestáns hitű német fiatalember önkéntes szolgálatra jelentkezett egy kárpátaljai református gyülekezetbe. Ott tette magát hasznossá, ahol legnagyobb szükségét látta. Autót, mezőgazdasági

gépet javított, gyermekre vigyázott és gyülekezeti életet élve tanulgatta a nyelvünket. Egy alkalommal úgy adódott, hogy látogatóba érkezett német barátját el kellett vinnie Kassára, ahol az majd vonatra szállva a legrövidebb úton elindulhat porosz hazája felé. Mivel az ukrán-szlovák közúti határátkelő ez alkalommal is átjárhatatlannak bizonyult, Csap felé kényszerülve újra kellett gondolni az útitervet. Egy záhonyi benzinkútnál Johannes tankolt, majd fizetni indult, előtte azonban Stefánt határozottan megkérte, hogy maradjon a helyén, mert az indítókulcsot a zárban hagyta. Az bólintott is, ám pár perc elteltével a szűkség által hajtva, az intelem ellenére kiszállt. Az ajtót, mint ilyenkor szokás, alaposan betette maga után. Mire megkönnyebbült, jött Johannes is derűs ábrázattal, egy frissen vásárolt térképpel. Az autóhoz együtt indultak vissza, ám a lezárult ajtók miatt beszállni nem tudtak. Pár perces döbbenet után a benzinkút alkalmazottaihoz fordultak tanácsért, akik körbejárva a gépkocsit, a csomagter kinyitásával próbálkoztak, de hiába. Aztán szerelőért telefonáltak, aki fél órán belül meg is jött, de a makacs zárral ő sem boldogult, a fiúk nyugtalanságát látva azonban mentő ötlete támadt. Van egy ismerőse – nézett a magyarul tűrhetően beszélő Johannes szemébe –, aki meg tudja oldani ezt a kis gondot, mindössze ötven euróért. A fiúk egymásra néztek, majd az órára, s döntöttek. Hadd jöjjön akkor, de minél előbb.

Negyed óra múltán egy Kádár-kori Zsiguli kanyarodott be a benzinkútra. Húsz éves forma gyerek szállt ki belőle, ránézett a Volkswagenre, biccentett, s munkához látott. Kopott diplomatafűzőt emelt ki a jármű csomagteréből, s abból egy régi parfümszóróra emlékeztető gumipumpát vett elő, amely arasznyi hajlékony csőben folytatódott, végén egy tenyérnyi méretű, lapos gumitömlővel, de a szaki tovább keresett a kazettában, s ki is szedett onnan egy hajlékony, széles, erős acélvonalzóból levágott huszonöt-harminc centis szakaszt. Azt óvatosan az első ajtó felső pereme alá illesztve, a gumibetéttel egyre beljebb tolta, majd finoman feszíteni kezdte. Amikor a rést elegendőnek találta, a pumpás eszköz tömlőjét a kilincs fölött beigazította a szűk nyíláson, aztán megfontolt mozdulatokkal pumpálni kezdte. A tömlő megtelt levegővel, a rés valamivel nagyobb lett, de azon túl semmi sem történt. A srác csalódottan ingatta fejét, majd a levegőt kieresztette, igazított a tömlő elhelyezésén, s újra kezdte a pumpálást. Hiába igyekezett, a zár kattánása most is elmaradt. Ekkor Johanneshez fordulva így szólt: – Vagy az akkumulátor gyenge, vagy a kulcsban lévő elem merült le. Más lehetőség itt nem nagyon lehet. Tovább nem is erőltetném, mert kár keletkezhet az elektronikában, s az már nem lenne jó senkinek. Egy dolgot tanácsolhatok: meg kell szerezni a pótkulcsot.

Johannes elkomorodott, hisz a pótkulcsot el sem hozta Németországból. S míg tanácstalanul nézett a távolodó Zsiguli után, leült a kút betonpadkája peremére. Bámult egy darabig a semmibe, majd kezét imára kulcsolva Istenhez fordult. Egy-két percnyi fohász után felállt, és tekintete ismét a távolba meredt.

A határátkelő felől változó tempóban mikrobuszok, személyautók, az útszélen táskák súlyától ingadozó gyalogosok jöttek. Aztán egy táska nélküli férfi alakja vált ki a sietők közül, aki szapora léptekkel, szinte az aszfaltot sem érintve előzte le a gyalogosokat, s szemével félreérthetetlenül a benzinkutat pásztázta. Amikor tekintetük találkozott, Johannest sohasem tapasztalt nyugalom árasztotta el. A férfi meg sem állt, csak előrenyújtott jobb karjával elhaladt az autó mellett. Az ablaküveg, mintha párává lett volna, akadálytalanul engedte át a segítségül küldött kezét. Egy érintés a slusszkulcson, s a koci ajtaja kitárult. Johannes lábai a betonhoz tapadtak, de mire feleszmélt és lépni tudott volna, hogy hálát mondjon, az Angyal már nem volt sehhol. A fiú döbbsen bámult abba az irányba, amerre eltűnni látta. Amikor a volánhoz ült, érezte, hogy a slusszkulcs az előző érintéstől még meleg. Bizonyára így kell lennie – gondolta, s fejét meghajtva, hálát küldött a távozó után.

BARTHA GUSZTÁV

KIÚT

(BEFEJEZÉS)

20.

Elaludni: nem várni senkitől semmit; adni a mindenért semmit.

Csipkerózsika, csipkés hálóing, tüvegkoporsó, és ölkbe vesznek az álmok, csicsija-csicsija, mert irigy és gonosz a világ, csicsija-csicsija...

Sárika, emlékszel a versikére?

Én istenem, jó istenem,

lecsukódott már a szemem:

tündéerkertben járok-kelek,

holnap reggel vígan kelek.

Harminc évig nem jártam-keltem púpként senki hátán a várost, érted?! Huh! Álmodtam mamámmal, apuval, anyuval; a kórházzal, a várossal, vagy csak úgy bele a vakvilágba. Istvánnal soha. Néha utaztam, buszon, vonaton, de hogy hová és miért... A tévében látott filmek, olykor hetek múlva, vissza-visszatérő vendégek álmaimban. A romantikus filmek, tudod, és néha arra ébredek, hogy sírok. Meg szeretkezem, na, baszok, ha úgy jobban passzol. Álomban sem szabad? Szép, nagy szál... férfiak. Ne izélj, Eleméred mikor volt kéjlovag, hm? Soha nem dicsekedtél velem, hogy az.

Jut eszembe, hányszor vágta át a kerítésen, havonta? Nem álmodban. Szegény Elemér!

Magam elé képzeltem, és már a nevetéstől potyogtak a könnyeim: kéjlovag, kanca nélkül.

Elég legyen Emmuska-muska!

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Senkinek a hátán nem voltam púp.

Utólag igen, de akkor nem értettem, hogy a púp szóra mért szorítom mind erősebben a hónom alá a retikulómet. Ki se akarta tőlem elvenni.

– Igor Vasziljevics, ez... ez a retikül túl drága születésnap ajándéknak.

– Nem érdemli meg? Ennyire lebecsüli magát, Emma Karlovna? Kár.

Terveim lennének magával.

– Na, ne, Igor Vasziljevics, ötvennyolc éves vagyok, és örülök, ha élek.

- Egy beteg körül kellene ellátnia a főnővéri teendőket. Bizalmi állás, a havi fizetése háromszorososa lenne annak, amit most keres, plusz teljes ellátás, szállás.
- Ki az az ember, bocsánat, beteg? Vállalkozó, valami nagyfőnök...
- Én.

Nem, nem és nem!

Mély levegő, Emmuska-muska, kifúj!

Ötszáz kanadai dollár.

Széken bóbiskolva virrasztottam mamám haldoklását, így mire feleszméltem, Irma néném, mamám drága húga, érkezett kihúzni a feje alól a párnát. Próbáltam... De apu keze a vállamra nehezedett, visszaszegezett a székbe. Bennem rekedt a sírógörcsöm is. Igen, én erős kislány vagyok, apu, erőt tudok venni az érzéseimen, legyenek azok bármilyen fájóak. Csak... csak azt a beesett ajkú, ráncaiba vesző, mind fakóbb arcot ne látnám! De hisz ez... ez nem, apu, ez nem a mamám arca! Tévedés történt, vedd már észre, apu! Mamám perceken belül bejön a konyhából...

Első lépcsőfok, második, harmadik...

- Igor Vasziljevics, csak nem gondolja, hogy ápolási pénzt tudnék elfogadni...
- Semmit nem gondolok, és kérem, ne sírjon! Tudom, a pénz az élet másik, nagyon másik sötét oldala, de sajnós, egyben támasza is.

– Nem akarom...

– Harkovban nyitunk magának egy valuta számlát, amire, Fjodor öcsém, aki Kanadában él, havonta átutalja a járandóságát. Csitt! Ez egyszer, legyen önző, ne a gazdát sajnálgassa!

– Sáríkával, mi lesz? Nem hagyhatom a sorsára.

– Magával mi lesz, öregségében, elesettségében, amikor a nyugdíjából orvosságra sem fog telni? Tudja, hetvenkét évesen a műtétet már nem, de a kemoterápiát remélem, hogy túlélem. A Kanadából postázott gyógyszerekkel és az ön ápolása mellett és társaságában, talán három-négy évvel is meghosszabbíthatom a szenvedésemet. Ne sírjon! Nem létezik szenvedés nélküli élet, Emma Karlovna. Ami a nővérét illeti, amint nyilvánvalóvá lesz számomra depressziójának kiváltó oka, pár héten belül talpra áll.

– De hát mért pont én, Igor Vasziljevics?

– Önmagától kérdezze.

Megy le a várúrnő a lépcsőn, vezeklő ruhában és mezítláb.

Ne tovább, Emmuska-muska! Három lépcsőfokkal a forduló előtt megálltam, körbenéztem, végül magamra. Erre a lötytyedt bőrű, visszeres lábú, kóchajú fehércselédre van szüksége Komarov doktornak! A csodálkozástól, hirtelenjé-

ben, nem tudtam, mit higgyek. Hátranéztem a bal vállam fölött, és a retikül vállszíját pillanatra el nem engedve leültem, arra a lépcsőfokra, amin álltam.

Se nem kilenc,
se nem nyolc,
se nem hét...

Ráolvasás, rontás ellen.

A mai napig nem tudom megmondani, ha megölnének érte, akkor se, hogy hány lépcsőfok vezet a bejáratától a lakásajtóig. Höh! Kár, hogy nem bifláztam, hogy számtanból folyton bukásra álltam! Most tudnám, hogy szorozni, netán osztani, vagy hozzáadni, vagy kivonni kell ahhoz önmagamból, hogy felmutassak valamilyen eredményt. Ez vagyok. Jobbra a jó tulajdonságaim, balra a rossz tulajdonságaim, ah, a születészen senkihez sem mellékelnek kétserpenyős mérleget.

Mély levegő, kifúj!

Mi legyen? Ha akarnál, sem tudnál harminc órát egyvégtében aludni. Meg egyáltalán, a szolgálatot követő napon bármit csinálhatok, csak elaludnom nem szabad; áttérni az éjszakai életmódra. Hajnalig sertepertélni a lakásban: kinyitni és bezárni, vagy kihúzni és visszatolni, keresgélni... Hm, mit is? Soha nem volt dugipénzem, amit úgy eltettem, de úgy... Már a szavaimra se vigyázok, alighanem beszélek álmomban. Sárrika beteg, de nem süket: lekötözni, infúziót, delírium... Másként nem történhetett. Én, naiv piccsa! Mi olyan nevetséges? Sárrika meg az olvasás, ugyan már!

Fél szelet zsíros kenyér, fél alma, főtt tojás, sós keksz és tea.

Sofja főnövér, Sofja Alekszandrovna, Sofja néni: ahányan dolgoztunk az osztályon, annyiféleképpen szólítottuk. Tíz évet élt falun, vagyis dolgozott egy oda kihelyezett kórházi részlegen, és közben megtanult magyarul, magyar fiatalemberhez ment férjhez, és magyar iskolát végzett fiúkat szült neki. Délután két óra tájt meg már sietett haza, hogy az enyhe agyvérzésen átesett urát ápolhassa. Amiben, pluszban, a hivatásomban járatos vagyok, azt mind tőle tanultam. Direktbe, folyton a sarkában lihegtem, hogy elleskeljek egy s mást. Bár magyarázta, mintegy magának, hogy mit miért tesz, és mért úgy, és nem másképp, de a jártasságot illetően az eredmény is fontos, és azt látanom kellett, különben mit sem ért a szóbeli tanítása.

Első nekifutásra a konyhámot tettem rendbe. A kávéskanáltól a konyhaszekrény tetejéig mindent átöblítettem, lemostam klóros vízzel, aztán szárazra törölgettem. És nemcsak a romlott élelmiszereket dobtam ki, hanem azokat is, amik valamilyen úton-módon érintkeztek velük.

Sofja néni magyarázta, mintegy magának, hogy az olajt tartalmazó injekció duplán fájdalmas. Izomba kell adni, és lassan szívódik fel. A beteg figyelmét azzal tudja elvonni a fájdalomtól, hogy megkéri, masszírozza erősen a szúrás helyét, mert fontos, hogy a gyógyszer minél gyorsabban felszívódjon.

Az ágy- és a fehérneműimet hetven fokos vízben mostam ki, és a színeseket sem áztattam, mint egyébként. Bele a mosógépbe, és slussz.

Fél szelet zsíros kenyér, fél alma, főtt tojás, sós keksz és tea.

A diéta nem éheztetés, magyarázta Sofja Alekszandrovna, mintegy magának, a betegek zöme, míg kórházba nem kerül, hiányosan táplálkozik, és akad olyan, aki napokig éhségstrájkol. Egy abárolt szalonnás, kirántott húsos, csirke sódaros uzsonna kész katasztrófa. A beteglátogatók táskáinak a tartalmát ezért mindig kirakatta a folyosón lévő asztalra, aztán szortírozott, és azzal kerültek vissza a táskákba a cubákok, szál kolbászok, hurkák, hogy a szeretett gyerek, testvér vagy rokon amúgy sem fog enni belőlük, mert amint beviszi a kórterembe, a többi beteg pardon nélkül elveszi tőle.

A szobámban felcsavartam a szőnyeget, és még aznap találtam rá vevőt. Az ágyat a szomszédok segítettek áttenni az ablakhoz. Azóta tavasztól ősziig nyitott ablaknál alszom.

Kinek örülünk a legjobban, kérdezte Sofja főnővér, mitegy magától, aztán válaszolt a kérdésre, mintegy magának, persze, hogy a távoli útról megérkeznek. Aztán olyképp lépett a kórterembe, mint aki egy percet sem képes tovább várni, alig hiszi, hogy végre újra láthatja a betegeit. A felébredő Csipkerózsika sem tudna úgy rácsodálkozni a megváltozott világra, ahogyan Sofja főnővér tudta körbehordozni tágra nyílt tekintetét a teremben.

– Jé... – szólította meg kisvártatva a hozzá legközelebb álló ápolót, Jánost, Ivánt, mikor kit. – De jó, hogy látlak! – szólt lelkesen, és tenyerét a melle előtt összecsapva arca felderült, szája széles mosolyra nyílt.

Ha kétszázszor nem próbáltam magamra öltetni a teltkarcsú és ősz hajú Sofja néni testtartását, arcjátékát, akkor egyszer sem. Volt este, hogy egyebet se csináltam, csak ki-be jártam a folyosóról a szobámba. De vagy a sovány alkatomat és fiatalságomat róttam fel hibának, vagy a rácsodálkozásomban és a széles mosolyomban találtam kivétlivalót, mindenesetre, a kórházban a betegek nem óhajtottak körém gyűlni. Vég nélkül panaszkodni a durva ápolókra, az ennivalóra vagy az ágyszomszédra, hogy együttérző arckifejezéssel csóválhassam a fejem. Így visszakérdezni sem állt módomban, Péter bácsitól például azt, hogy miért nem akar szombatonként fürödni, mért kell őt az ápolónak erőszakkal bevonszolni a zuhany alá.

Idővel a mosolyom, a tapsom és a hitetlenkedő arckifejezésem is megütötte a Sofja Alekszandrovna felállította mércét. Manapság meg, ha akar-nám, se tudnék úgy belépni egy kórterembe, hogy ne hordozzam körbe csodálkozó tekintetemet.

Fél szelet zsíros kenyér, fél alma, főtt tojás, sós keksz és tea.

A diétás reggelid Sofja néni receptje. Sajnos tehénvajra, sonkára csak ünnep-napokon telik, így be kell érned a zsíros kenyérral. Ja! Jut eszembe Sáríka, em-lékszel, mikor azzal karoltál belém a korzón, hogy messziről meglátszik rajtam, hogy kurva vagyok, és én valami olyasmit feleltem, hogy szeretek baszni, ect. meg stb. Egy szó sem igaz belőle. A kisszobában már akkor plafonig ért a tele könyvespolc, és szerettem élni, reggel azzal ébredni, hogy nekem ma csupa-csupa halaszthatatlan dolgom van. A két elvégzett továbbképző tanfolyamra ön-ként jelentkeztem, aznap épp a harmadikra készültem, este tízkor indult a vona-tom. A lehetőségre Komarov doktor hívta fel a figyelmemet, és postázta el Ki-jevbe az ajánlásával ellátott jelentkezési lapomat. A nővérek munkája összetet-tebb annál, mintsem injekciózás vagy orvosságosztogatás. Képpen kell lenni, tudni különbséget tenni a folyvást hallucináló skizofrén, a föl-le rohangáló, vagy lárvává merevedő mániás-depressziós beteg között. És akkor még nem szóltam az önzésbe belesántult hisztériásokról, az önmarcangoló depressziósokról, a kép-zelt kórságaikat szaporító, szexuálisan aberrált, valójában neurózisban szenvedő betegekről. De hogy mondjam, hogy értsed is? A pszichiátrián dolgozó nővér számára nem az lényeges, Sáríka, hogy hány fajta-féle betegsége van a tudatnak, a beteggel való helyes bánásmód megválasztását kell szem előtt tartania, hogy ne váljon az ápolt egyik percről a másikra dühöngő őrülté.

Most azt gondolod, hogy elszajkóztam a Komarov doktortól tanultakat. Na és! Baj?! Hm? Kérdés nélkül aláírta a felvételi kérvényemet, idővel kiemelt, és neki köszönhetem, hogy huszonöt évig főnövér lehettem, ab-ban a sárگا hodályban, amit az emberek bolondokházának csúfolnak. A kibaszott városban egyedül ő bízott bennem, érted, egyedül őt illeti a kö-szönet azért, hogy végül nem ereszköztem le a pokolba!

Igor Vasziljevicset nem hagyhatom cserben!

Igor Vasziljevicsnek nem hazudhatok!

Háromszor feszültem neki, mire végre felálltam. A retikül vállszipját elengedve döbbsentem rá, hogy mennyire kimerült és gyenge vagyok. Két kézzel kell kapaszkodnom a korlátba.

Igor Vasziljevicsre nem hozhatok szégyent!

Miért pont én?!

Istenem!
 Miért pont velem kellett megtörténnie?!
 Istenem!
 Tegnap éjjel kis híján embert öltem.

21.

Leéltem az életem, Sárika, és nem tudtam, mi az, önmagamtól félni, hogy amit következő percben megteszek, az nem magánügy, kimegyek a budiba és fíngok egyet. Amit mondtam, nem azért mondtam, hogy megnevettesselek. Része a mesémnek, a várúrnőnek, tudod, amiben a főhősön egy szép napon szembenéz önmagával, vagyis kíváncsi lesz a lelkiismeretére, hogy jó-e vagy rossz. Ha rossz, a poroszlók a Sárkányok völgyébe számúzik, ha jó, jutalmul kiterjesztheti birtokait, a toronyablakból éppen hogy látható dióáig. Félelem vagy remény, a mesében nagyon nem mindegy, hogy melyiket kapja a várúrnő osztályrészlül.

Óvatosan elengedtem a korlátot, próbáltam támasz nélkül megállni a lábamon. Sikertült! Huh! Na, most egy apró lépést, Emmuska-muska, jó. A retikült senki nem akarja elvenni tőled, a lépcsőkre koncentrálj! Megy az neked. Nézz körbe, már az első emelet lakásainak bejárati ajtóit között állsz! Brávó!

Melyik igaz: elrontani a játékot helytelen, megszólalni helyes, vagy az elrontani a játékot helyes, megszólalni helytelen?

Amint tegnap beszálltam a betegszállító mikrobuszba, a már benne ülők ott folytatták a vitájukat, ahol félbemaradt. Pontosabban, mindenki fújta a magáét. Időbe telt, míg a hangzavarból kiszűrtem, hogy milyen téma érdeklí, kora reggel, ezt a nagy felbolydulást. Na, ne, kezdtem hinni, hogy az újabb áremelés kavarta fel a vizet, nem mintha a gázáremelés nem tette volna be a kisajtót, mire egy-két odavetett megjegyzésből kiderült, hogy arról folyik a szó, hogy betegség-e a játékfüggőség, vagy nem. Mióta munkaköri feladata a szakácsnéknak, a takarítónőknek és a betegápolóknak, nem szólva a kertészről, eldönteni, hogy betegség-e a játékfüggőség, vagy nem, hm?

– Külön szobájuk lesz: – hajolt hozzám Szlávik, majd súgva még hozzátette: – Már van, Igor a négyes számú kórtermet jelölte ki számukra.

Igor a főorvosunk, Szlávik meg a bennfentesünk, sűrven megesik, hogy álló nap a rehab orvosait kocsikáztatja.

Gondoltam, ezen az alapon a túlságosan elhízott, kövér emberek is függők, evésfüggők. Én meg olvasásfüggő, jobban mondva, mesefüggő vagyok, na. Vajon miből állna az elvonókúrám? Napi huszonegy órás tévénézésből?

Mondjam, ne mondjam?

Hallgattam.

Bámultam az elsuhanó tájat, a távolodó Kopasz hegyet, az útszéli erdő fáit, és értetlenül a kihaltak tűnő falut. Fél hét, és semmi mozgás, egy teremtett lelket nem látni se az utcán, se a házudvarokon. Méghogy a városiak lusták! Ph-h!

– Úgy tudom, Ukrajnában betiltották a játékautomatákat.

– Átjárnak Magyarba, Románba veszíteni – mondta Szlávik, majd hátrafordulva, megkérdezte a mögöttünk ülőktől: – Hahó, mennyiért csilingel odaát a gép? Emma nővér akarja tudni.

Dehogyan akartam. Az isten szerelmére, inkább az útra figyelj!

– Száz forintért – fordult felém a felelettel Szlávik. – A kártya gyorsabb, ismerek egy tagot, két óra leforgása alatt mindenét elkártyázta: a családi házat, a kocsiját...

Fél literes befőttes üvegbe gyűlt apu kártyapénze, a vásárlás után visszajárt egy, három és ötkopejkás pénzérmeget dobáltuk bele. Játszásból egyszer különválogattam, megszámloltam, és a konyhaasztal közepén oszlopokba raktam az érmeget, s majd miután erősen meglöktem az asztalt, és eldőlték a pénzoszlopok, visongva kapkodtam az asztallapon szerte, vagy az onnan leguruló kopejkák után. Volt délután, hogy ötször-hatszor megismételtem, és nem tudtam megunni a kopek gurítgató játékomat.

A kártyázás untatott.

Jó időben, vasárnap délutánonként, a kecskelábú asztalt ülték körbe apu meg a szomszéd bácsik a szőlőlugasunk alatt. Oszlopokba rendezgették maguk előtt a kopejkákat, mint én a konyhaasztalon, és aztán elkezdtek csomóba dobálni a kiosztott kártyalapokat. Amelyik bácsi nem tudott lapot dobni, az egy kopejkát tett a bankra, mert így nevezték, vagy, hogy. Közben bosszankodtak, csúnyákat mondtak a kártyaosztó kezére, olyasmiket, hogy esténként szaros lébe mártogatja, meg hogy a tenyerébe fingatja az asszonyt. A játék végén mindig csak egy bácsi örült, apu néha, és ilyenkor elkezdtek nőni előtte a pénzoszlopok. Győztem, enyém lett a bank, magyarázta, majd összerázta és újra osztotta a kártyát. Kezdődött minden előlről. Én meg állhattam bal lábamról a jobb lábamra, vagy körbecsángózhattam a kártyázókat akárhányszor. Nem törődtek velem, apu se, hát dühösködtem, kedvem támadt meglökni az asztalt, hogy a szerteguruló kopejkák után kapkodjanak a szomszéd bácsik. Mamám azt mondta, mikor elmeséltem neki, hogy alighanem megszállt a gonosz, de hála istennek, az ördög nem tudta a lelkemet birtokba

venni. Így történhetett, mert hiába furakodtam oda apu mellé, volt ujjnyira a kezem az asztalszélétől, attól, hogy meglökjem az asztalt. Egy, két, há... Mire kinyitottam a szemem, hipp-hopp, elpárolgott a rosszindulatom.

A kanyar után, amint feltűnt a rehab emeletes főépülete, Szlávik sebességet és nyelvet váltott, szeret magyar nyelven dühöngeni. Szidni, mint a bokrot a felváltandó éjszakai ügyeletet.

– Bassza meg, lejár fuvarlőszit¹, mire előkerülnek, beszállnak buszba!

A nővér három hónapja került hozzánk, igaz, a női osztályon nincs sok betege, de hát kinek nem, neki is időbe telik, míg megtanulja szálán rendezni a dolgait.

Mondjam, ne mondjam?

Hallgattam.

Dühös emberrel vitatkozni, izzó parázsra benzint locsolni.

Zsibbadt kezem, lábam, mikor nekivágtam az utolsó tizenkét lépcsőfoknak.

Első lépcsőfok, második...

A megmagyarázhatatlan nyugtalanság már az öltözőszekrénynél erőt vett rajtam, és hiába nyitogattam-zárogattam a lakatot, percekig, nem akart csillapulni. Izgulok, még ilyen! Mitől tartasz, Emmuska-muska, csak nem félsz? Válaszért a falitükör felé fordultam, de a rám tanácstalanul visszapislogó sápadt arc nem akart, vagy nem tudott felvidulni, egy mosollyal túllépni a... a nem is tudom micsodán. Van annak harminc éve, hogy a gyomrom össze-összeszorult munkakezés előtt. Sofja főnővér, amit elvárt tőlem, azt pardon nélkül behajtotta rajtam.

Hahó, ébresztő!

Rég kávéztam együtt a takarítónőkkel, gondoltam, próbáltam másfelé terelni a figyelmemet, majd miután kivettem a kávéstermoszt, újra lakatra zártam a szekrényemet. Huh! A filigrán Julis minden lében kanál, a kövérkés Olga el van magának. Van két szobája, meg a lépcsőházat kell tisztántartania, de jobbára a mosókonyhában tartózkodik: tűrőgeti, rakosgatja, többször át-számolja a péntekenként kismosott ágyneműt. Julis tetőtől talpig lelkesedés, a légy sem röpködhet csak úgy az osztályon, hogy ne tudjon róla, miért és hová. Na, reménykedtem, de Olga a se hal, se víz természetével, Julis a partja nincs locsogásával, plusz az elfogyasztott kávé, csak fokozták az izgalmat. Szinte reszkettem. Annyit azért felfogtam Julis szószaporításából, hogy az elmúlt három napban két beteget írt ki az orvos, és három újonc érkezett. Honnan tudta, hm? Szétnézni se érkeztem, Julisnak meg már mindenről tudomása volt. A konyhából kijövet háromfelé vettük az irányt, Olga a mo-

sókonyhába, én a terápiás szobába, Julis elviharzott Palika után, hogy az ápolóval fél óra múlva átkísérjék a betegeket a sztalovába², reggelizni.

Nem tudom, mennyi ideig ültem az íróasztalomnál semmittevéssel foglalkozva, mire végre az új betegek kezelési kartonjait kézbe vettem. A fenébe, a szemüvegem a retikülben maradt! Á, a betegségük ugyanaz, alkoholizmus, és az injekciók, a gyógyszerek is ugyanazok, mint általában, és nyilván, az infúziót már tegnap vagy tegnapelőtt megkapták. Semmi gáz. Tényleg? Mért támadt mégis mehetnékem. Nem szokásom, reggelenként, kórteremből kórterembe rohagálni. Sorba rendezem a betegek kartonjait, kikészítem az egyszer használatos fecskendőket, megnézem, kb. elegendő-e az oltóanyag. Ha úgy ítélem meg, hogy egyik-másik vitamin injekcióból, fájdalomcsillapítóból vagy antibiotikumból szűkös a szekrényben, a hűtőben található mennyiség, átsétálok az ügyeletes orvoshoz, és kifratom.

Karnyújtásnyira volt tőlem a lépcsőház sarkig kitárt bejárati ajtaja. Oda kell érnem, és akkor... Nem tudtam felelni a kérdésre, hogy mi történik velem akkor, mikor odaérek. Jobban-e, vagy rosszabbul leszek.

A hármas számú kórteremben jártam, mikor utolért a kétkedés, nem létezik, hogy a világ állt fejtetőre körülöttem, velem történik valami borzasztó, eddig meg nem történt dolog. Hiába álltak körbe a betegek, és kínáltak süteménnyel, almával, nem tudtam figyelni rájuk. Na azért az egyik, nyakán ujjnyi vastag kossal bíró új beteget észrevettem, és valami olyasmit motyogtam, hogy Julis engedje tele a kádat vízzel, és nyomják bele Palikával a koszosát a feje búbjáig.

Ferkó a nyolcágas nagyszobában bújt előlem a paplan alá. Tavaly ígért nekem valamit. Úgy láttam, számom tartja, ahogyan én is. A harmadik újonc a hatos palátába³, falnak fordulva aludt. Amint odaléptem az ágyához, homlokomra kigyöngyözött a verejték, és hideglelés-féle futott végig rajtam. Kezdődő influenzára gondoltam, mi másra? A betegnek ezüstösen csillogott a fehér szakálla.

A tízóraik az injekciózás rendben lezajlott, dacára annak, hogy az ügyeletes orvos beült az íróasztalom mögé a feleségét szidni. A feleség, aki mellel az osztály főnövére, ma sem jött dolgozni. Julis a kezdet kezdetén megmondta, hogy válóper lesz belőle, mármint a folytonos munkahelyi veszekedésükből. Az orvos problémája, piha, azon erőlködtem, hogy legalább a kezem ne reszkessen. Hiába. A szakállas, napszemüveget viselő új beteg vénáját harmadik nekifutásra sikerült csak a tűvel eltalálom, és míg tartottam, toltam a fecskendőt, kétszer, ha nem háromszor, megreszketősödtem. Huh, Sárka, hogy el ne felejtsem, a végén, kevés hiányzott ahhoz, hogy elájuljak.

Mély levegő, kifúj!

A konyhából felküldött reggelimet Julissal a hűtőbe rakattam, meg közöltem vele, hogy ebédelni sem megyek. Nem jól érzem magam, nincs semmi étvágyam, slussz! Alig hittem, hogy magamra zárjam az ágyneműraktár ajtaját, és végignyúljak a bőrdíványon. Öt óra tájt ébredtem fel, és semmivel sem éreztem magam jobban.

Úristen, a gyógyszerosztás!

Ezerkétszáz hrivnyát fizetnek a gyógyításért, havonta, ha valamelyik beteg panasszal él, búcsút mondhatok a munkahelyemnek.

Kinyitottam szekrényt, hűtőt, kapkodtam jobbra, balra, de szerencsémre, Palika rám nyitotta az ajtót, és közölte, hogy senki sem keresett, és hogy a betegek körül minden rendben. Huh! Emmuska-muska, monddjad már, mi a nyavalya lelt?!

Julist előre küldtem egy marék lázmérővel, magam a gyógyszerpoharas tálcát cipeltem, Olga kancsó vízzel, pohárral a kezében követett. A folyosón már égtek a lámpák, kesésben voltam, na, s valahol az ötös számú kórterem után fogtam vissza a tempóból. Olga jócskán lemaradt, egyik-másik betegünk nagyon huncut tud lenni. Gondoltam, bevárom, megálltam a kórterem nyitott ajtajában. S ekkor, a folyosó hosszú linóleumán feltűnt egy árnyék. Döbbsentem bámultam, ahogy soványból átmegegy kövérbe, aztán a következő pillanatban törpévé zsugorodik, a másikban óriássá nyurgul.

– Te vagy az, István? – kérdeztem, szóltam az előttem elcsoszogó fehér szakállú, sovány, görnyedt hátú férfi után. Nem válaszolt. – Te kísértesz álmomban? Csak nem a te hátadon vagyok púp? – szakadtak ki belőlem a kérdések önkéntelenül.

– Na és, ha én vagyok? – fordult felém István, az elsőt követő kérdéseket válasz nélkül hagyva.

– Istenem...

– Mi bajod vele? – kérdezte nem kis malíciával, aztán levette a napszemüvegét, hogy a szaruhártya gyulladás miatt felduzzadt szeme torzabbá tegye az ábrázatát. Legalábbis, Sárrika, akkor per pillanat ez volt az érzésem.

– Senki többet, harmadszor – gúnyolódott egy sort kiszáratva, majd sarkon fordult, és tovább araszolt.

Nem emlékszem, hogyan, de ki-ki megkapta a maga gyógyszerét. Arra eszméltem, hogy a mosókonyhában ülök, aztán rohanok le a lépcsőn a női osztályra, onnan kiszáratva vissza, és lihegve beülök a folyosó végén tévésző betegek közé. Pont. Azzal mentem be az ügyeleti szobában a telefonozó

Palikához, hogy meg tudnám ölni Istvánt, és azzal jöttem ki, hogy megölöm. Bezárkóztam a kezelőszobába, és átnéztem a gyógyszerhátról üvegszekrényt, aztán a hűtőgépet. Megesik, hogy az alkoholbeteg epilepsziászerű rohamot kap, arra van egy injekció... Hogy a fenébe hívják?! Na! A következő pillanatban megakadt a szemem egy zöld színű dobozon. Tuti, hogy kinyírja.

Elvesztettem a lelkem, Sárika, azt történt, amivel mamám folyton rémisztgetett, megszállt az ördög, na, fékteleenné váltam. De ha nem csinállok semmit, beleőrülök a helyzetembe. Így volt módom várni, addig várni, míg István elalszik. Idő, idő, idő. Nem tudtam megülni a fenekemen. Apránként kihátráltam a szobából, és lementem az udvarra.

Megpróbáltam ki-kikukucsálni az lépcsőház tárva-nyitva bejárati ajtaján. Üres volt a placsádka, és a lóca is magányosan árválkodott, na meg én, három lépcsőfokra, meg néhány lépésre az ajtótól.

Az van megírva a sorsomban, Sárika, hogy le kellett mennem az udvarra. Az arcomba csapó ájer azon nyomban kijózanított, ahogy kiléptem az ajtón. Mit akarsz, Emmuska-muska, mi a fenét csinálsz?! Nem tudom, feleltem magamnak, és fára se másztam, bokrok közé se bújtam. Az égbolt csillagos volt, az éj hűvös, szál köpenyben oda-vissza jártam a rehab udvarán. Hahó, Emma nővér! Csönd. Egy ízben a nagykapuig, sőt a sertésólig is elstáltam. Hahó! Még három óra és jön a betegszállító mikrobusz, és érkezik a váltás. Hahó, Emma nővér! A disznóólnál az egyik disznó váratlanul felhorkant a karámban, erre sarkon fordultam és futni kezdtem. Futottam és futottam, és amint megálltam, jobban reszkettem a hajnaltól, mint az éjszakai kísértetek. Valami azt súgta, ha visszamegyek az épületbe, újra gyilkolni akarok. Gyilkos leszek, na. Szégyent hozok Komarov doktorra, anyura, apura, a kollektívára, a városra... Ha meg idekint várom meg a váltást, idővel beleőrülök a büntudatba, hogy egyik éjszaka embert akartam ölni.

Nincs kiút, Emmuska-muska, azt kapod, amit megérdemelsz!

Utólag sem tudom megmondani, hogy most akarva vagy akaratlanul rogytam térdre, református létemre, és kezdtem el összekulcsolt kezekkel magamban imádkozni. Amint a Miatyánknak ahhoz a részéhez értem, hogy bocsásd meg a a mi vétkeinket, pillanatra megakadtam.

Mondjam, ne mondjam?

Kimondtam, mégpedig hangosan.

„... Ahogyan mi is megbocsájtunk az ellenünk vétkezőknek.”

Ne kérdezd, Sárika, mit éltem át, nincsenek rá szavak. Éreztem, mázsás súlyoktól szabadulok, s hogy szinte levedlettem a pár perccel ezelőtti lényem, és nem más, maga az Isten állt mellettem.

Az imádkozás után, talán szárnyakon jutottam vissza a rehab központi épületéhez, vagy az előérzetem gyorsította a tempómat olyannyira, hogy Ferkót kis híján feldöntöttem a lépcsőaljban. Az utóbbi bizonyult igaznak.

– Már mindenütt kerestük, Emma nővér – hadarta a fiú –, rosszul lett a fehér szakállú!

Az orvosi szobából emeltem egy üveg infúziót, és két, nem igaz, három ampulla meg nem mondom, milyen nevű, külföldi injekciót. Két ampullaért ugyanúgy fognak kirúgni, mint a háromért, hm, Emmuska-muska. Tovább! A raktárból kölcsönvettem hat szőrpokrócot, és egy tiszta lepedőt. Ferkó sietett elől a pokrócokkal, én a nyomában, az infúziós állványt tolva magam előtt. A négy ágyas szobában tízen vártak ránk, Istvánt megemelve, szempillantás alatt az ágyra került a három pokróc és a lepedő, a maradék három pokróccal meg a feje búbjáig betakargatták a remegő beteget. S mint ad isten, elsőre eltaláltam az infúziós tűvel István balkarján a vénát. Aztán teleültük a szobában az ágyakat és vártunk. Fele formán csepegett le az infúziós folyadék az üvegből, mikor beadtam az első injekciót. Semmi. A végén beadtam a másodikat, és István végre kinyitotta szemét, és a láb-izom rágása is alábbhagyott. Ilus közben elrohant a vérnyomásmérőért, sztetoszkópert, majd a kávéstermoszért. Egy korty kávé mindenkinek jutott. Nem volt értelme a visszafekvésnek, odakint már hajnalodott.

Első lépcsőfok, második, harmadik, és nem maradt több lépcső. Mitől, a ragyogó kék égtől vagy a napsütéstől, az áthevült aszfalttól, a kis park bokraitól és a fától féltél, Emmuska-muska? Butuska. Ph-h, méghogy Sárkányok völgye!

Utólag nem a lépcsőház ajtaja, a megbocsájtás az egyetlen kiút a kiúttalanságból. Nem dicsekszik, kevélykedik, és ha olykor-olykor bánja, elhiteti magával, hogy esetleg elhamarkodottan cselekedett, utóbb, mezítláb kénytelen vezetelni. Igen, mert egyedül te vagy szükséges a megbocsájtáshoz, csak te, Emma nővér.

Nagybereg, 2018–2019

JEGYZETEK:

¹ Fuvarlevél

² Étkezdébe

³ Kórterembe

KÁPRÁZAT

*E porhiüvely, ha majd
nem kell senkinek,
magamról levette
pokolra szánom,
a többiért meg
talán megfizet,
ki hajam szálait
tartja számon.
Ember-formában
túl sokat nem értem,
magam javára,
önként számkivetve
elaljasult, hideg
világban éltem,
szellemruhámat
mégis megfizette,
s kifehértve
szögre akasztotta –
azóta vár rám
trónusán az Isten.
Szemem szilánkja
bár törött ne volna,
megérteném a
valóságot itt lenn.*

*Szemem szilánkjai
meteor-fények,
kihűlt szívemben
elhalkul az Isten,
de talán épp, amíg
ruhát cserélek
a káprázat már
valóság itt lenn.*

ÉN

*Mi meghatároz,
az nem én vagyok,
csak egy hologram,
névtelen eretnek.
Kevés a szó,
amit kimondhatok,
hófehér lapjaim
hamuvá lettek.
Kihűlt világom –
a mozdulatlan –
fesz falak
közé ékelődve
magát lerontja,
de szellem-alakban
már fegyver mögül
néz előre.*

*Mi meghatároz,
az nem én vagyok,
az ész a szívvel
harcol önmagamban.
Kevés a hit,
a világ agyhalott,
s én Én vagyok –
a meghatározatlan.*

HAMU ÉS HOMOK

*Alkony homálya, bíborfényű nap,
csillagok akadnak fönn a fákon,
kezemben megreked a mozdulat,
tetszhalottá hibernál az álom.
Fejem felett ködös égbolt forog,
láz és veríték hunyorító rémek,
ez lett belőlem: hamu és homok,
utam sötét, de szárnyaim fehérek.
A hideg eső lesújt, mint a penge,
bénán vergődve kín és gyász között
a lélek kész, de a test még gyenge,
s a láng is elszáll, mint a szürke köd.
A füstben megkeresném sóhajod,
csak ennyit hagytál önmagad helyett,
hangom sötét, s csak ritkán szólhatok
valódit, börtönébe zár a csend.
És könnycseppjeim, akár a kések,
otromba sorsomat kettészelik,
utam sötét, de szárnyaim fehérek.*

SHREK TÍMEA

VÁLYÚ

Visítottak a disznók. Hangjukat a szomszéd farmig vitte a szél, de senki sem törődött vele, mert amúgy is hangos állatok voltak. A szagukat az egész faluban érezni lehetett, átjárta a levegőt és beleivódott a földre. A lakosok többször tettek panaszt a hivatalban az elviselhetetlen bűz miatt, de senki sem tett ez ellen semmit. A hatóságok minduntalan közönnyel fogadták a folytonos feljelentéseket, a bürokrácia folyamata hosszabb lett volna, mint egy emberöltő. A levelek a kukákban landoltak, esetleg néhányat közülük adminisztráltak, de komolyabb választ és lépéseket sohasem intéztek az ügy érdekében.

A tanyán, ahonnan a problémák származtak, lerobbant parasztház állt, valamikori fényét régen elveszítette. Annak idején cselédszállónak készült a kastély udvarán, de mára csak az öreg Bogdányi Pál lakott benne, meg a bolond Eszter lánya. Pál még a felmenőitől örökölte a területet, egyenes ágú leszármazottja volt az egykori tulajdonosnak, de neki már a gazdagságból és jólétből semmi sem jutott. Az államtól kapott csekély nyugdíja havonta egyszer érkezett meg, azt is túlnyomó többségben a disznókra költötték, nekik alig maradt valami. Nem is kaphatott volna többet, hiszen egész életében összesen egy napot sem dolgozott hivatalosan, mindig is az állattenyésztésből tartotta fenn magát.

Eszter koraszülötként jött a világra. A faluban azt beszéltek, hogy az orvos a fejénél fogva, fogóval húzta ki anyjából, a szorítástól elpattant egy idegszál, és a lány ezért bolond. Gyakran látták őt a mező környékén magában beszélni, táncolni és énekelni. Olyankor felszabadultnak és vidámnak tűnt.

Bogdányi vénségére megszállótként imádta a jószágait. Hajnalban kelt és moslékot főzött nekik, beszélgetett velük, amikor az ételt eléjük öntötte, simogatta, becézgette őket. Délre már a második adagot is bekészítette, estére pedig kiengedte mindegyiket, hogy a futkározástól a húsosabb legyen a testük, amire vágni kell. Pedig egy ideje nem vágta le őket, sajnálta kioltani az életüket. Néha, amikor nézte, ahogyan az udvaron bóklásznak, gyönyörködött testük tökéletességén. Ívelt hátuk és tartásuk egészen lenyűgözte. Megegett, hogy Esztert is magához hívta, csak, hogy megmutassa neki: az állatok szebbek és okosabbak, mint a tulajdon gyermeke.

Olyankor a lány leült az apja mellé a földre és fejét lehajtva, két kézzel tépkedte két oldalt a zöld füvet. Bámult maga elé, nem szipogott, a levegőt is a lehető leghalkabban vette, sohasem ellenkezett, vissza sem szólt, nehogy feldühítse apját. Elviselte az összes szidalmazást és az ok nélküli verést. Pedig sokszor próbált meg apja kedvében járni. Reggelente, amíg az még aludt, kifényezte a legkedvesebb gumicsizmáját, kiganézta az ólakat, a házban pedig patyolat rendet tartott. De mindhiába. Bármit is tett, az öreg azóta gyűlölte, mióta megszületett, s azzal együtt felesége is távozott – örökre.

Aznap Bogdányi nehezen kelt ki az ágyból, pedig idős kora ellenére jó erőben volt. Néhány napja azonban ledöntötte a lábáról valami betegség. A disznók szinte tomboltak az ólban, a szobába hallatszott a hangjuk.

– Eszter! Eszter, gyere ide, az anyád Úristenit! – kiáltotta, de választ nem kapott. Lányát nem találta a házban, hiába kereste.

Felöltözött és nehézkes léptekkel botorkált le az ólakhoz. Amikor a jószágok megpillantották gazdájukat, egyre hevesebben visítottak. Bogdányi néhány jó szóval próbálta nyugtatni őket, mindjárt kaptok valamit – mondogatta –, majd a nagyfazékhoz ment, de az üres volt, aztán megemelte a mellette heverő korpászsákot, pedig tudta jól, hogy abban néhány napja nincs semmi. Szétnézett a pajtában, de ott már tegnap és tegnapelőtt sem talált többet. A házba sietett, elővette a pénztárcáját, de az is éppen olyan üres volt, mint odakinn a zsákok. Leült az ágy szélére, fejét a markába temette.

– Eszter! – ordított újra, most már torkaszakadtából: – Eszter!

A lány akkor lépett be az ajtón. Halkan húzta be maga után és szólanul állt meg a konyha közepén, térdig sárosan, a szokásosan lehajtott, szégyenkező fejjel.

– Hol jártál, te bolond? – kérdezte az öreg, s már oldozta is le a nadrágszíjat derekáról.

– Korpát hoztam a malacoknak, – válaszolta halkan, de apja ezt már nem hallotta, csak csapott a bőrrel a lány hátára. Állat módjára, elborult aggyal ütötte, míg a lány össze nem esett. Nem hatotta meg sem a rimánkodás, sem a sírás.

Bogdányi visszarakta a szíjat, magára vette a mellényét és a pajtához ment, Eszter követte őt. Kint két teli zsák volt a falnak támasztva.

– Honnan van? – kérdezte.

– Mít számít? – válaszolt a lány.

Apja közelebb lépett és jókora pofont kevert le neki.

– Azt kérdeztem, honnan van?

– Elcseréltem.

– Oszt’ mire?

– Magamra...

A disznók hangosan ropogtatták a csontokat, úgy fél óra alatt teljesen eltüntették a lány holttestét. Bogdányi a pajtába ment, áthajított a mestergerendán egy hosszabb kötelet, sámlira állt és felakasztotta magát. Eltelt néhány hét, és megszűnt a trágyaszag a faluban.

SZÖLLŐSY TIBOR

UNOKÁIMNAK

„A gyerek kérdéseire nem szabad gyerekes választ adni” – ismételte az arany szabályt, amihez az autó egyhangú duruzsolása szolgáltatta a háttérzenét, valamint a hátsó ülésen alvó kislány, a hatéves Lacika alig hallható szuszogása. Úton voltak hazafelé, miután meglátogatták a tiszántúli faluban élő rokonaikat, eleget téve ismétlődő meghívásuknak, de nosztalgiával körített érdeklődés által is noszogatva, mert gyerekkori és kora ifjúsága emlékei (kortalanul élve benne) egyre jobban izmosították követelődző elhatározását, hogy bemutassa csemetéjének a számára ez eddig ismeretlen sok szépet, amiben neki része volt, amiről annyi sokat mesélt.

Ő már a jelenlegi életvitelét biztosító városban született, ott alapított családot, de édesapja, aki a kis Tisza melléki falu gyökeréből fakadt, gyakran vitte magával szülőfalujába, az iskolai szünidőkben, majd egyetemistaként minden nyáron, sőt a téli szünetekben is, napokat-heteket töltött apai nagyszülei házában, rokonai és ismerősei társaságában élvezve a felkínált határtalan szabadság és természet minden pillanatát, az ottani szokások, események lélekmelengető voltát.

Azóta, különösen korosodó felnőttként, gyakran és nagyokat kortyolt emlékei kínálatából, élethűen idézte a valamikor látottakat, hallottakat: kora reggelenként hallani vélte az ablak alatt elvonuló gulya vezérbikájának kolompolását, a terelő pulik rendszabályozó vakkantását, a tollászodó madárseregek trilláit, a feleselgető házörzők hírközlő csaholását, a kitarult palánkoson a nádasok felé rajzó szárnyasok kakofóniáját, a felkelő napot üdvözlő cakók kelepelését, az ólban ébredező kérődzők baritonját, szeretett nagyanyja édes-kedves asztalhoz invitáló hangját.

– Ha egyszer, valamikor, vagy épp most – játszott a gondolattal –, rendszerbe, minőségi sorrendbe sorakoztatnám emlékeimet, mivel kezdeném, mi lenne az, ami érdem szerint, megítélésem alapján rangot adna értékítéletemnek, mit-miket emelnék képzeletbeli dobogóm felső fokára?

Elmosolyodott a saját maga kreálta felvetésen, mert szüleinek, kis családjára, rokonaira, barátaira, a művészetek, az irodalom adta élményekre, a jelenlegi és az elmúlt nap eseményeire, szereplőire gondolva arra a kö-

vetkeztetésre jutott: méretesnek kellene lennie ama bizonyos dobogónak, mert számos az élő, a tárgyi szuvenir, az esemény, melyek méltán pályázának az élre, mert ott lenne a helye a Tiszának, a természet egyedülálló csodájának is, ami eszmélése óta hűségesen kísérte és kíséri, melynek léte oly sok örömmel és élvezettel ajándékozta meg, melynek biográfiáját minden szépségével és rútságával egyetemben józan alázattal és tisztelettel ismert meg és tud, amit – született természetjáróként – oly gyakran meglátogatott és kísért bölcsőjétől a rónáig – elindult most is ezen az úton.

Ott fenn, a Máramarosi-havasokban egyike a születő név nélküli csermelynek. Egy 1336-ban kiadott királyi birtoklevél a folyót Ticia-ként említi „...mely a havasaink közt, név szerint a Turbat havasától és nem messze a Prut folyó forrásaitól veszi kezdetét”. Egy jellegzetes ruszin település, Kőrösmező felvégén lesz megkeresztelve: innen már Fekete-Tisza, majd Rahó felett ölelkezik ikertestvérével, a Fehér-Tiszával – innen már Tisza.

Miután kibuggyanván bölcsőjéből megtette első lépéseit, találkozik a végtelenségből előbukkanó országúttal, amit párhuzamosan és nagy alázattal követ: méterekkel alatta van, felnéz rá, simul hozzá, tessékeli, lihegő galoppba kezd, hogy utolérje egy-egy kanyarban, ámbár már itt is incselkedik, sejteti családtságát: nyaldossa az út gránit lábsorát, le-le harap egy-egy falatnyit belőle, taraj fogai közé fogva kocogtatja, próbálja görgetni, csiszolni azokat, ám gyermekgyöngösége miatt többnyire sorsukra hagyja, rábízva a végtelen sorokban loholó hullám-testvérekre, miközben penlenkás csacsogása elégedetlenkedő hang-kavalkádba csap át.

Nagy-Bocskó kortaljaiban, ahonnan visszatekintve már a kezdetekbe vész a Hoverla, a Pietrosz és a Blíznyecák már szeplő-pöttös kamaszként ugyancsak önállósulni próbálkozik: hátat fordít az országútnak több tíz és száz méteren és csak látótávolságon belül követi – olyan ez, mint egy időtlen házasság, ami nem szerelemből, hanem érdekből szövődik és csak a kényszer, a megszokás filceli össze.

Taracköz határában, Técső felett öntelt, sértődött ifjúként viselkedik: letegezi az utat, a partjait, elégedetlenkedik, duzzog ágyában, dagasztja mellét, habzsolja, falja a bele suhanó ereket, csermelyeket, patakokat, majd elnyeli azokat, miközben fáradhatatlanul tajtézkzik, zsörtölődik és dühös lesz, ha megcsömörlik tőlük; ilyenkor megbőszül, hányja-veti magát, mintha Prokrasztész ágyába kényszerítenék, megduzzadnak tarajai, haragos-sárgává lesz, beleköt mindenbe, ami útjába kerül, ki-ki ugrik ágyából, tépi, marcangolja a sorjázó házakat, kerteket, ajnározott vegetáriánusként falja a

fákat, bokrokat, aljnövényzetet, harsog, huszonnégy órás pusztító kisiparosként lemészárolja az útjába kerülő, óvatlan állatokat is, menekülésre készítet kicsit, nagyot, sanyargatja az utat is: először lebecsmérel, beszennyezi hordalékával, majd bele-bele mardos, prédaként szaggatja, űzi, cipeli magával fékezhetetlen elemi ereje kicsapongásának alanyait.

Ezekre a tivornyákra tavasszal és ősszel kerül sor leggyakrabban, mikor a Kárpátok az addig szelíd erei kényszermunkára fogadnak: panaszkodva rohannak az olvadó hó, jég és eső terhével, pőrére vetkőztetik a fenyvesek, bükkösök, cserjések gyökereit, törzseit, viszik magukkal és magukon a felzaggatott, sebzett talaj test-darabjait – ilyenkor az út kettős szorításban szenved és csakis az a remény élteti agóniájában, hogy arra lent a síkságon fellélegezhet, megszabadulhat kettős béklyójától, a természet kaméleonjától, a Tizától, ettől a cserfes kislánytól, az abajgató tártól, ott, ahol a Veresmarti kapu van, mert azon a tájon a Tisza búcsút int az országútnak, mint az elhagyott szeretőnek és az önállóság feltupírozott tudatával úgy igyekszik a síkságra, mint a zabolátlan tinédzser csikók a karán kifordult sarkú kapuján át egy átdőzsölt, vagy egy erőt halmozó éjszakai pihenés és bőséges reggeli után kíváncsiságtól hajszolva-unszolva a felfedezésre, avagy ismeretlen, új kihívásokat sejtető és csalogató távolba...

– És milyen más ez az ezerarcú szépség, amint több ágra taglalódva suhan csöndes neszezéssel a Tizán-túli kertek alatt: „A folyó oly simán, oly szelíden / Ballagott le parttalan medrében, / Nem akarta, hogy a nap sugára / Megbotolják hajjai fodrába – idézte a költőfejedelem sorait.

Napokat töltöttek nyári rekkenőben a parti füzesek enyhet kínáló árnyékában, napestig úsztatták paszulykaróra erősített zsinigre akasztott horgukat, vagy hosszasan bámulták a sajkákban szorgoskodó halászokat, pajkosan fröcskölték a mosott ruhákat, ágyneműket öblögető lányokat, asszonyokat, versenyt kacsáztak a csiszolt ékszereket idéző tiszakavicsokkal, miközben talpasokat ugráltak, fürödtek a kristálytisza hullámokban. Évente egyszer megcsodálták az egyedülállóan szép és különleges tiszavirágzást is.

Az ilyen és hasonló kalászerlelő napokat követő éjszakákra, az esti harangszóval, felköltöztek a szénapadlásra, ahol lószőrpokróc volt a derékaljuk és takarójuk. Itt zöldútra terelték fantáziájukat: szellemekről, rablóvezérekről, hősökről meséltek egymásnak, s hol félve, hol egymást bátorítva reagáltak a sötétség sejtelmes neszeire.

A tollászkodó reggel hangjaira ébredtek: lesorjáztak a létrán, hamvas leplű paradicsomot, többnyire ökörszívet, roppanós paprikát szedtek a kis-

kertben, araszos szeleteket kanyarítottak az oldalházban rúdon magukat ellenállhatatlanul felkínáló oldalszalonnából, fél alkarnyit törtek a kolbász-ból, két ujjvastagságú karéjakat kanyarítottak a csíkos vászonkendőben burkolt házikenyérből és jókedvűen falatoztak a lugas alatti kecskelábú asztalnál, megágyazva ezzel a napi jó hangulatnak.

Ott-tartózkodásának egyik főszereplője a gémeskút vályúja szomszéd-ságában terpeszkedő búbos kemence volt, ami jogos büszkeséggel domborított, különösen szombatonként, a kenyérsütés szertartásának napján, amikor is – korán kelve – segített a szőlővenyigék tördelésében, a kemence kifűtésében. Külön élmény volt a szakajtókosarakban sorsuk beteljesülését váró dagasztékok bevetése, mert – így tartották þ a káposzta levelen trónoló kenyértészta betessékelése hosszúnyelű lapáton a tízes sütőbe férfimunkának számított. Pajkos izgalommal várták az első kenyérsültet, a „madárkát”. Ezeket a kényeztetőket nagymama – mindenki Édesként tisztelte – sodorta és fonta kenyértésztaból: volt feje, kövér hasa, lábai, sőt szemei is, amiket két széndarabka jelenített meg. Nem kellett sokáig várakozniuk, ugyanis azok hamarabb pirultak a kenyérnél, épp annyi idő alatt, míg Édes megfejté a kérődzőket és azon melegében öntött mindenkinek habos tejet, findzsájukba a sajtárból, hogy lekísérjék ácsingózó gyomrukba a ropogós barnára sült madárkát, majd a kemencéből előbukkanó áldások serclijét is.

A szombat, vasárnap és ünnepnapok estéit, de sok hétköznapi éjt is a falu élemedett korú, a mindenki által ismert és tisztelt Lajkó bácsi társaságában töltötték, aki cizellált paraszti ésszel megáldott mindentudó volt és nagy-nagy szimpátiával viseltetett irántuk. Ez az Isten ajándéka, ajkai közt az elmaradhatatlan csibukkal, amint kiült vacsoráját követően a felmenői által ültetett eperfa alá, valósággal delejezte őket: sereglettek sokadmagával, leültek a magukkal hozott sámlikra, az eperfa dudoraira, vagy épp a csupasz földre, hogy ámulattal és pissenés nélkül hallgassák álomviláguk Lajkó bácsi által formált hőseinek tetteit, történeket a régmúlt időkből, a faluról, a messi világról, a természetről, az állatokról.

Már az ezüstös palástba burkolózott éji vándor és hunyorgó útítársai is álmosan tátongtak, mikor kit jó szóval, kit csak vesszővel lehetett hazate-relni, annyira beleélték magukat a hallottakba.

– Milyen kár, de felelőtlenség is, hogy sem neki, sem másnak nem jutott eszébe lejegyezni, legalább emlékezetből, azt a számos regét, mon-dát, mesét, amik így – idővel – a nemlétbe szenderedtek Lajkó bácsival egyetemben – vádolta magát.

Édesítette viszont némileg rossz szájízét, hogy emlékezett a sok-sok dalra, amiket az öreg nótafától hallott, mert azoknak is birtokában volt Lajkó bácsi, és fel is kínálta önzetlenül nekik. Ezek a melódiákba öltöztetett költemények megragadtak szépérzéke tárházában, az eltelt évek során gyakran idézte baráti összejöveteleken, találkozókon, beléje plántálódta, érlelték, majd tudatosították meggyőződését, hogy a népdal a nemzet szívdobogása, mint azt is, és ez lett gondolkodása, viselkedése krédója: a hovatartozás tudatosulása – ébredés, gyakorlása – ébrenlét.

– Mikor leszünk már otthon, apuci? – mocorgott Lacika, ám meg sem várva a választ, aludt tovább.

Örült is meg nem is a kis közjátéknak, mert máris szeretett volna beszélni arról fiával, amire épp gondolt, nem bánta viszont, mert szőhette tovább kalandozása színes szőnyegét.

– Hamarosan, úgy másfél óra múltán – mondotta volt inkább magának.

Vasárnap lévén felidézte az ottani vasárnapokat, mikor a lélekemelő istentiszteletet követő ebéd után kezdetét vette nagyszülei tágas portáján a pigrézés kacajhullámok kíséretében, mert Szilaj és Bogánics, a két hűséges és mindig velük tartó négylábú ügyesebbek voltak a kapónál: egy-egy nagy ugrással elorozták a repülő bigét. Ezek a vetélkedők a falusi barátokkal mindig békésen értek véget, hogy a mérkőzést követően együtt menjenek butyászni, azaz megdézsmálni a szomszédok kertjeit, teleszedni kebelüket a gyümölcsfák kínálataival, holott erre nem volt más készítésük, mint csintalanságuk, a virtus, amit nem ritkán atyai fülhúzás, néha porolás honorált.

A nap még vissza-visszapillantott a láthatárról, majd átadta birtokát a settenkedő szürkeségnek. Jóleső biztonsági érzéssel könyvelte el a viszonylagos gyér forgalmat, csak egynéhány igyekező előzte meg városuk irányába, de ő nem sietett, nem készítette gyors futásra négykerekűjét, élvezte a felidézett múltat.

– Na és azok a karácsonyok, azok a kántálások?! – szólította magát, mert porcikáiban érezte, eleve élvezte a választ.

Szenteste, ünnepi istentiszteletet követően, de más- és harmadnap is megtiszteltek kántálásukkal minden rokont és kedves ismerőst, még ha más településen éltek is. Népművészeti remekmű szintjén faragott, színes motívumokkal telepingált számba ültek, elébe fogott deressel, s amint elkényelmesedtek, báránybőrökkel állig betakarózva, a kocsis, azaz a szánkós indulásra ösztökélte cifra bojtos ostorával a rézpikkelyes hámba öltöztetett paripát, aki délcegsége tudatában tett néhány lépést, mikor is gazdája kirántotta egy zsinór segítségével a nyakába akasztott csengőből a tömítést, mely-

nek hangjára a paci felhorkant, vágta be a kezét és meg sem állt a nagy fehér síkság közepén hívogatóan hunyorgó tanyasi házilag, majd így faluról-falura, s mindenütt őszinte örömmel és terített asztallal várták és fogadták őket, s énekelték együtt a szebbnél-szebb karácsonyi dalokat.

S minden, ami élethűvé tette és teszi az emlékeket, mikor, mint most is, felidézi vagy szól róluk, azok nem kimerevített élettelen jelenetek sorozata, nem mesterségesen kreált képek, hanem visszaköszönnek, szívvel-lélekkel tapinthatók: érzi a lekaszált fű, a frissen szántott föld, a platón, vagy bladerben sült krumpli, a rotyogó gulyás, az érett alma, a kisült kenyér, a nyíló virág illatát, s mindez éltető mozgással párosulva.

Sajnálattal konstatálta – most is – hogy mindebből oly kevés jutott fiának, vendégeskedésük szűk két napjában, de csakis a sors fintora miatt: megérkezéssükkor tudatták, hogy délután egy elhunyt távoli rokonuk – nem ismerte – temetésére kell menni a szomszéd faluba, s számítanak rá, azaz kocsjára.

Vendéglátó nagynénje asztalhoz invitálva őket kellemes meglepetéssel szolgált: festett tányérokat szervírozott, azokat, amelyekből oly nagy élvezettel fogyasztotta egykoron nagymama konyhaművészeti remekeit. A jellegzetes magyaros motívumok: pipacsok, búzakalászkok, margaréták koszorújában az Isten hozott! odapingált köszöntés régi és kedves ismerősként fogadta.

– Apuci, apuci – emelte meg izgalommal kislánya hasonló tányérját –, nézd, milyen szép! Mi van bele írva?

– Jó étvágyat! – simogatta meg buksiját a nagynéni – Tetszik neked?

– Nagyon. Én még nem láttam ilyet – mosolygott viszont.

– No, ha elfogyasztod az ebédet, úgy neked adom, viheted haza.

Nem kellett biztatni sem őt, sem édesapját: tetten érhető jó étvágygal kanalazták a meglepetést hatványozó gyümölcslevest, kísérőként jókat harapva a frissen sült araszos házi kenyérből, majd lenyomatták kacsamáj sülttel, tört krumplival és uborkasalátával, végül békét kötöttek kíváncsisgó íz bimbóikkal langymeleg szilvalekváros és túrós buktákkal.

Étkezés után, indulás előtt a nagynéni az elhunytól szólt. Egy röpké szünetben Lacika kérdezően nézett apukájára:

– Mi az, hogy meghalt, apuci?

– Az, kislányom – lepte meg fia váratlan fia érdeklődése, ugyanis erről, ilyesmiről még sosem beszélt vele –, azt jelenti, hogy már nem él, hogy... hogy nem lélegzik, nem beszél, mert alszik, elaludt...

Megérkezvén a halottas házhoz, mikor körülülték az udvaron kiterített koporsót és folyt a gyászmise, Lacika újra apja felé fordult:

– Miért énekelnek olyan hangosan a nénik meg a bácsik? Fel akarják ébreszteni az alvó bácsit?

– Az nem lehetséges, nem lehet, kisfiam. Azért énekelnek, imádkoznak meg sírnak, mert sajnálják.

Nem értette meg, nem elégítette ki a válasz, mert suttogva reagált:

– Ha sajnálják, miért zavarják az álmát?

– Majd elmondom, megmagyarázom később. Most kérlek, hallgass, így illik!

– Jó – érezhető durcássággal hangjában –, majd azt is mondd meg, te miért nem imádkozol velem esténként, mindig csak a nagyfi. Te meg anyuci mindig csak tévéztek.

Tétovázott, motyogott valamit.

A végső búcsút követően visszatértek a temetőből a gyászoló házhoz – torra. Sokan voltak, volt bőven étel–ital, amiket jócskán fogyasztottak, s meg is lett a hozadéka, mert helyyel-közzel megemelkedett a hangulat, egyre gyakrabban röppent fel a hangos szó, itt-ott nevetéssel körítve.

– Apuci, miért nevetnek azok a bácsik?

– Majd ezt is megmagyarázom később... – hezitált és igyekezett kordában tartani magát... Az egyre mélyülő sötétben vendégváróan villantak fel városunk fényei, Lacika felébredt.

– Apuci – tette kezét vállára –, én már tudom, miért nevettek ott azok a bácsik: örültek, mert nem ők aludtak el.

Hosszan elgondolkozva válaszolt:

– Igazad van, fiam, örültek az életnek.

MARCSÁK GERGELY

„A MI ÜDVÜNK A VÁLTOZÁS...”

*Kalandvágtyból az idő folyosóján
képzeletem olykor új szobákba nyit.
Ilyen véletlen csapongás során
találtam meg az ágyban fekvő Adyt.*

*A halállal s egy tablettával küzdött,
nem tudta őket lenyelni szegény.
Csapzott haja homlokára hullott,
táltos szemében pislákol a fény.*

*Nagyokat kortyolt s faggatni kezdett
a vízespoharat félretéve.
Ung-vidék? – mosolygott – Jártam ám ott.
Ha jól emlékszem, lassan húsz éve,*

*hogy én, a váradi zszurnaliszta
élvezhettem a dobronvi nyarat.
Ki hitte volna akkor, hogy a vers
szószólóvá és vátesszé avat?*

*Arcát a párnába nyomta. Köhögött.
Vizet töltöttem üres poharába.
Elfúló hangon, sóhajtvá mondta,
hogy hiába, jaj, minden hiába.*

*Gondolkodtam, mit mondjak vigaszul.
Hogy nem lesz több különös nyaréjszaka,
mi csak versből ismerünk disznófejűt,
és hazug a lélek rőzse-dala?*

*Hogy szabad hazánk, a régi ugar
száz év múlva borul majd virágba?
Ady bánatos szemébe néztem,
és sírtam: hiába, minden hiába.*

LÁZÁR ERVIN

A KÚT

Az öreg Wartburg ráfordult az ismerős földútra. A férfi arra számított, hogy elérékenyedik, de semmi. Inkább egy kis ingerültséget érzett. Hogy megint hiába jön. Pedig most már nagyon elege van belőle. Hallja, ahogy a háta mögött összesúgnak az ismerősök: Na, ezek is szép gyerekek. Ezek a Bődörök. Otthagyták az anyjukat kinn a pusztán. Pedig onnan már minden jóérzésű ember elköltözött. A gazdaság jószágait – mert van még odakinn pár tehén, meg növendékmarha – a faluból járnak ki gondozni. Az az asszony meg kint, egy szál magában, elhagyatva...

– Itt nekem a legjobb, fiam. Hidd el. Nekem már csak itt jó.

– És ha megbetegszik? Ki ad magának egy pohár vizet?

– A Pisti gyerek mindennap benéz hozzám. Mindig jön. Hogy van, Mariska néném, mit álmított? Az istállóban is egész nap vannak emberek. A műhelyben is dolgoznak. Éjjeliőr is van. Meg ide költözött ez a család is, ugye.

Ezeket is a szemükre hányják! Ezeket a koldusokat. Mert ki lakik manapság pusztán?! Aki annyira nyomorult, hogy sehol máshol nem jut neki hely.

– Ezek a Vokányiak, ez a szedett-vedett banda. Még a nézése se jó egyiknek se.

– Nem rossz emberek azok. Szegények, az igaz. De mi is éppen ilyen szegények voltunk. Még szegényebbek... Mintha nem tudnád. Nagyon kivakaródtatok, az egyszer biztos.

– Másért voltunk szegények mi és másért szegények ezek... Most se vagyunk gazdagok, de ezek itt...

– Jól van, na! Nem szorulok én a Vokányiékra, ne félj!

– Szép is lenne, ha rájuk szorulna az öt gyereke mellett! Akármelyikhez elmehet. Melyik nem hívta, mondja meg. Nálunk is ott az a nagy szoba.

– Tudom én, hogy jó gyerekeim vagytok.

– Hát akkor meg mit csúfoskodik itt?

– Csúfoskodok! Csúfoskodok! Nem az anyád fáj neked, az fáj, hogy megszólnak az anyád miatt.

Az autó széles porcsíkot húzott maga után. Hogy az ördögbe ne szégyellnék, de nem az a legfontosabb. Hanem az aggodalom. Az öregasszonyok mind nagyon gonoszak tudnak lenni.

– Ha akarod, kidoboltathatom: „A Bődörné magukhoz vennék a gyerekei, nem rossz gyerekek azok, de a Bődörné nem megy.”

Nem és nem. Ő a hibás, senki más.

– Jól van, csak prédikáljon. Jövő héten visszük. Elintézem a teherautót is. Addigra pakoljon össze.

– Hogyisne, hova gondolsz, mi lesz a jószággal?

– Mi lenne, visszük azt is. Azt hiszi, a kilenc tyúkját nem tudjuk hová tenni?

– Nem kilenc, tizenhárom.

– Hát akkor tizenhárom. Nekünk is van otthon tyúkunk, láthatta, amikor ott volt. Azért mert város, nem tilos tyúkot tartani.

– És a malac? Mit csinálnánk a malaccal? Már egészen hozzám kezesedett. Én ezt a malacot el nem adom.

– Majd találunk helyet a kezes malacának is. Ne keresgéljen kifogásokat.

– Meg a kutya! Azt mondtad, neked nem kell kutya, ott egye meg a ménkű valamennyit. Vagy nem te mondtad? Tagadod?

– Tagadja a fene. Ha magának annyira fontos az a dög, akkor elvisszük. Elfér az udvaron. Ha kívánja, még húst is veszek neki mindennap.

– Igen, most ezt mondd, aztán ha arra kerül a sor, lelöveted vagy adsz neki egy kis mérget, mi?!

– Isten az atyám, hogy semmi baja nem lesz a kutyájának. Aki egy kisujjal hozzá mer nyúlni, leütöm a derekát.

– Akkor se megyek.

– Velem van valami baja?

– Már hogy lenne, dehogyis van nekem bajom veled.

A két nővel biztos nem lenne könnyű. De majd csak eligazítaná valahogy. Fékezett, mert az emelkedőt apró vízmosások szabdalták. Úgyesen lavírozott köztük a kocsival.

– Gizit nem szereti, azért nem akar hozzánk jönni?

– Még hogy én nem szeretem a Gizikémet?! A magasságos Isten a tanúm, hogy hányszor hálát adtam neki, hogy ilyen rendes feleséged van. Eszedbe ne jusson, hogy nem szeretem. Úgy szeretem, mintha a saját gyerekem volna.

– Akkor meg mit akar?

– Egyszer már megpróbáltam. Két hónapig voltam a Mariskámnál. Nem panaszkodhatok, igazán. A kedvemmet keresték mindenben. Az ura is nagyon rendes ember, igaz, ivós egy kicsit, de nem goromba. Akkor se goromba, ha iszik.

Az igaz. Egyszer megpróbálta. Azt gondolták, végleg megszabadultak ettől a koszos pusztától. De csak sápítozott. Hogy sok a ház. Nagyon sűrűn vannak. Abban a kis faluban. Azt mondja: „Fujtogat engem ez a sok ház.” Fujtogatja! Mostanában nem olyan bakhátasak a földutak. Az állami gazdaság elegyengeti, hogy a gépei meg az autói járnak rajta. Így aztán ha nincs sár, bátran nekivághat az ember autóval. Nem kell félni a bakhátaktól.

– Nézz ki itt az ablakon... Itt nem fujtogat semmi... Képzeld el, mi lenne velem a te városodban!? Hogyisne.

– Nagyon a város vége az, anyám, olyan ott már, mint egy kis falu.

– A gyerekekről nem mondasz semmit? Fercsikém megkapta a csomagomat? A lőrinci búcsún vettem neki azt a csattogatós lepkét. Örült neki? Meg az a csöppike kis Bernadettem. Most már örülök, hogy Bernadett lett... Eleivel mindig elfelejtettem a nevét. De most már megtanultam. Van egy olyan szent is.

– Anyám, ne beszéljen mellé! A gyerekek nagyon jól vannak. Várják magát. Hetek óta azt beszélgetik, hogy megjön a nagymama, aztán mindig ott lesz nálunk... Ne gyerekeskedjen, anyám, átlépte már a hetvenet, nem maradhat itt egyedül.

– Erről most már ne beszélj! Itt maradok és kész.

– Ez az utolsó szava?

– Na nézd csak, hogy a fejébe szaladt a vér! Na, mit ugrándoazol, ülj csak vissza.

– Maga szépen megbolondít engemet.

– Kisfiam... Én nem mehetek el innen.

Mi olyan furcsa ezen az úton? Mintha nem is az a régi volna. Persze, az összes útmenti fát kivágták. Ezek mindent kívágnak. Még az öreg Drinóczi juharfáját sem kímélték. Azért ilyen furcsa. Kopasz. Szotyori szólott először. „Látogasd meg anyádat. Azt mondják, nagyon belegabalyodott a múltba. Homályosakat mond.” Bolondnak nézik az anyját.

– Apánk miatt? Azt beszélük, hogy maga azért nem költözik el erről a rohadt pusztáról, mert visszavárja apánkat. Mindenki tudja, hogy apánk meghalt. Tudhatja maga is nagyon jól.

– Az előbb, amikor úgy méregbe gurultál, csak elnéztelek... éppen olyan voltál, mint az apád. Még az a szigorú ránc is a homlokodon. Őneki is

éppen így rándult össze a homloka... Az oroszokkal is csak apád tudott beszélni. Bulgárnál dolgozott fiatal korában, ott ragadt rá. Mert nagyon fogott a feje. Amit egyszer látott vagy hallott, az a fejében maradt. A bulgár miatt szerette meg annyira a kertészkedést is. Mi mindent tudott a palántákról, a melegágykészítésről. Az volt a vágya, a kertészet. Mindenáron kertészetet akart.

– Azért ásta a kutat?

– Azért hát. Mindenhez értett a te apád. Öröm volt nézni, amikor valamit kézbe vett.

– Igaz, hogy rádiót is csinált?

– Igaz bizony. Nem volt itt senkinek rádiója, csak az intézőéknek meg nekünk. Fülhallgatót rádiót csinált.

– Detektorost?

– Az, az, úgy mondta. Láttad volna, hogy eligazodott a sok drót meg vicik-vacak között. Nem akartam elhinni, hogy abból a rossz fadobozból hangok jönnek. De őneki tündérek segítettek.

Tündérekkel hadakozik. Meg hangokat hall. Jó lenne, ha orvoshoz vinnétek. Vagy megnyugtatnátok valahogy. Hozzátok el onnan, nem jó hely az. Az autó elhúzott a rádási lejáró mellett.

– Kicsodák?

– Tündérek. Biztos lehetsz, hogy tündérek segítettek neki. Igenis hangok jöttek abból a fadobozból. Ha tehetne, mindig a fülén volt a hallgató. Várta nagyon az oroszokat. Mert hogy fölosztják a földet. De sokszor elmondta: Gyün már Sztálin apánk. Én meg úgy féltem, hogy meghallják, aztán baja lesz belőle. Talán imádkoznom kellett volna. De akkor még nem tudtam. Pedig akkor még könyv nélkül fújtam az imádságot. Most már bezzeg tudok. Vénségemre rákaptam. Istennel mindig úgy voltam, élő ember azt nem tudhatja, van-e, nincs-e. De mostanában azt gondolom, jobb lenne, ha volna. Hogy az ilyen magamfajta vénasszonyoknak is legyen valakijük.

– Talán magának nincs senkije?

– Nem úgy gondolom én azt, kisfiam, tudod te jól. Csak jólesik imádkozni és arra gondolni, hogy valaki meghallgat. Ha ugyan meghallgatja az imádságomat. Mert nem tudom ám egyiket se végig. Mondom, mondom ameddig tudom, aztán meg már csak úgy a magam szavával.

– Ha valakit meghallgat, akkor magát biztos.

– Úgy vagyok, mint az az öregasszony a tévében. Mariskámnál láttam, benn a faluban. Mutattak egy öregasszonyt, akinek az egész népe kiveszett,

ő maradt már csak írmagnak. Gondold el, mintha minden magyar kiveszne a földről, és csak egyetlen maradna közülünk. És nem volna a világon senki, aki megértené a szavát. Ott állt szegény öregasszony egy búzatáblában, aztán csak mondta, mondta – valami imádságot mondhatott -, de nem értette azt a földkerekségen senki. Akkor nagyon kívántam, hogy legyen Isten, mert ő megérti azt az árva öregasszonyt is.

– Látja, ha eljönne hozzánk, nézhetné a televíziót. Könnyebben múltna az idő.

– Szalad az idő televízió nélkül is. Meg különben is, van nekem televízióm. Itt belül. Ha akarnám se tudnám kikapcsolni. Nézhetem rogyásig. Nem unatkozok én. Aztán tudod, néha rám jön, előveszem a citerámat, muzsikálok magamnak. Csak halkan ám, hátha erre jár valaki és meghallja. De ha meghallja, az se baj, igaz, miért ne citerázhatnék?

– Persze, hogy citerázhat.

– Csak úgy öregesen ám. Nem megy már úgy, mint valamikor, nem mozdul már rendesen a kéz. De sok bálban húztam én, te!

Elővette a citerát, megpöngette a húrokat.

– Milyen kár, hogy egyőtlök se tanult meg rajta. Pedig de szívesen odaadtam volna akármelyiteknek. Most már csak abban reménykedem, hogy valamelyik unokám... valamelyik talán megtanul citerázni.

Halkan játszani kezdte az „Amikor én legény voltam” dallamát.

– Ezt szerette nagyon apád. Hej, Istenem, mekkora bál volt az. Olyan még nem volt a pusztán. Azt láttad volna.

A föld. Abba bolondultak bele. A fene se érti, mit szerettek rajta. A férfi szeme végigszaladt a tájon. Nézte a bogárhullás szélvédőn keresztül. Megsajdult a szíve. De azért azt gondolta: A fene se bíbelődne vele.

Amikor végleges lett az osztás. Hogy kapnak földet. Akkor volt az a nagy bál. Fújták teli torokból. Ezt sokszor hallotta gyerekkorában. Azt mondta az apja: Na asszony, valami úri nótát húzz! Most már urak leszünk, nekünk is dukál az úri nóta. De az anyja nem tudott úribb nótát, mint az „Elküldött a Sára”. Azt húzta hát rogyásig.

Elküldött a Sára, tejjőlér Budára engem,

De én nem Budára, hanem a csárdába mentem.

Hazamegyek mit szól majd a Sára?

Elúszott a tejjőlér az ára.

Szívem Sára kelj föl, itt van már a tejjöl ára.

– Ez volt nekünk az úri nóta. Honnan tudtam volna én úri nótát? Most már bezzeg úri nótát fúj mindenki. Nekünk a Sára is megtette. Hogy rop-

ták, hogy kurjongattak. Akkor már jókedvük volt. Pedig mennyit kellett velük küszködni. Ahogy az a vén Balog sápiózott. Hogy majd megint fordul, aztán újra a szegényemberen csattan az ostor. Nem bánom én, akár-hogy lesz, mondta az apád, ha csak két hétre adják nekem azt a földet, akkor is kell. Legalább két hétig legyen földem. Ha tudta volna szegény! Hiszen azért mondta olyan bátran, mert hittél hitte, hogy soha többé azt senki vissza nem veszi tőle.

Pedig én is dödögtem. Mivel dolgozzuk meg azt a földet?

Hogy rám kiabált. Ne károgj, asszony, azt mondta. Milyen szépen mondta, csak hallottad volna: ne károgj! Azt mondta, ha mással nem, a tíz kör-münkkel műveljük meg, ha kell, magamat fogom az eke elé. Ne félj te, amíg engem látsz! Lesz nekünk lovunk is, tehenünk is.

Amikor lefeküdt, eligazgattam a ruháját, érzem ám, hogy valamivel nagyon ki van tömve a zsebe. Belenyúlok, hát föld. Hazahozott egy zsebbel a földjéből.

– Ennyire odavoltak azért a rohadt földért.

– Ne mondd, fiam, hogy rohadt föld. Nem tudsz te semmit.

– Maga mondta! Hogy soha a büdös életben annyit nem dolgoztak, mint egyéni korukban. Hogy cselédként a felét sem kellett dolgozni.

– Aztán te azt panasznak hallottad?

– Mi másnak hallottam volna.

– Rossz füled van! Nem panasz volt az. Dicsekedtem.

– Az ilyen dicsőségből nem kérek.

– Úgysem érted. Nekünk az volt a legnagyobb. A föld. A föld volt nekünk a reménység. Kertészetet akart apád. Azért ásta a kutat.

Az öregasszony egy marék rózsét tett a tűzre. A láng nekiveselkedett, ropogtatta a vékony ágakat.

– A tűz. A tűz meg a vér – mormogta.

– Mi van a vérrel? – kérdezte a fia.

– A vérben van az élet. Akinek elfolyik a vére, sohasem támad föl.

– Senki sem támad föl, anyám. Meghalunk, elrohadunk.

Az öregasszony becsukta a tűzhely ajtaját.

– Mit tudsz te?! Igenis a vérben van az élet. Ha meghalok, ne engedjétek, hogy fölboncoljanak.

– Kár ezen járni az eszét. Messze van az még.

– Ki tudja, messzi-e, közel-e. Azt mondta, aranybánya lesz a kertészet. Még üvegházat is akart. Pedig akkor már nagyon nyomtak bennünket. Be-

szolgáltatás, adó meg fittyfene. A Kósa gyerek járt ide ki, tudod, aki most könyvelő a tsz-ben. Maguk még tartoznak kétszáz tojással meg huszonkét kiló zsírral. Honnan az anyám valagából vegyek én magának kétszáz tojást? Én tojjam meg? Meg zsír! Vágni nem engednek, a zsírt meg követelik. Hej, szegény nagyon szégyellte magát, mert amúgy nem volt rossz ember, de hát neki is parancsoltak.

Az autó befordult a Nagysaroknál. Ahogy közeledett, egyre jobban látszott, milyen nyomorúságos lett ez a puszta. Vakolatjahullott, cserepevert, ablakatörött.

– Azt mondja el, hogyan szakadt apámra a kút.

– Ki mondta, hogy rászakadt?

– Mindenki tudja.

– Sokat szenvedtünk azzal a kúttal. Még most is hallom, ahogy nyikorg a kúthenger. Ahogy azt a tömérdék földet kivödröztük belőle.

A gyerekeket is befogták a munkába. A legkisebbet, aki még alkalmatlan volt a dologra, egy karóhoz kötötték, hogy bele ne találjon esni a kútba, ott csúszott-mászott a lábuk alatt. Hej, mikor érünk már a vízig?

– Akkor már nagyon elégük volt az embereknek a zaklatásból. Úgy döntöttek, hogy visszaadják a földjüket az államnak. Ajánlgatták nekik a téeszcsét, de nem akarták. Azt mondták, nem leszünk még egyszer cselédek. Csak apád makacszkodott. Hogy ő nem mond le, ő nem adja vissza, neki kell a föld.

– Bődör elvtárs, hát éppen maga! Maga nem látja, mi a jövő útja?! Azt akarja, hogy mindenki saját magának kaparjon? Magának kellene legjobban megérteni az idők szavát.

– Le van szarva az idők szava!

– Az emberek, az egy apád kivételével, lemondtak a földről, és megalakult itt az állami gazdaság, vagyis ahogy akkor hívták, a Nemzeti Vállalat.

– Nézze, Bődör, maga megtarthatja a földjét, joga van rá, de nem itt. Megkapja a tíz holdját fönn a Hamarászó mellett.

– Márpedig nekem épp ez a tíz hold kell. Mit képzol, mi lesz a kutammal!?

– Ezt az ürgeľukat majd betemetjük. Bízsa csak ránk. Mit gondol, a tíz holdja beékelődik a nagyüzemi táblák közé? Ilyen luxust nem engedhetünk meg magunknak.

Az autó megállt. Benyitott a konyhába. Ott állt szemben az anyjával.

– Hagyd a fenébe az egészet, Gyula! Csak te húzhatod a rövidebbet.

– Márpedig én nem hagyom. Nem adom a földem.

Aznap fogta magát, lement a kútba, azt mondta, amíg el nem ismerik, hogy ez a föld az övé, nem jön ki. Mindennap vittem ennivalót, egy kosárban eresztettem le neki.

– Gyula, legyen eszed! Gyere ki, megfagysz odalenn.

– Asszony, menj, azt’ tedd a dolgod.

– Jöjjön ki azonnal, be kell temettetnünk a kutat.

– Csak temettesse. Ha engem is be mer temettetni.

– Elkezdjük a szántást, nem érti? Traktorokkal jövünk a földre. Úgy beomlik ez a maga rohadt kútja, mint a pinty. Nem érti, hogy életveszélyben van odalenn?

– Magával nekem nincs tárgyalnivalóm.

Küldtek ide rendőröket, ávósokat, de hiába. Aztán azt sütötték ki, hogy tűzoltókat hoznak, és kiveszik erőszakkal... De arra már nem került sor.

Jött a hír, hogy beszakadt a kút.

– Engedjenek le egy kötéllel.

– Nem mehet le senki. Itt nincs már segítség. Legföljebb egy halottal több lesz!

– Gyere innen, Mariskám, beszakad alattad.

– Hagyjon engem, hagyjon! Gyula!

– Az istenit a fejednek, hát te is meg akarsz halni.

– Nem halt meg! Nem érti, hogy nem halt meg.

– Na jöjjön innen szépen, jöjjön, Mariskám.

– Szóval így halt meg?

– De akkor éjjel én megraktam egy kosarat ennivalóval, kivittem a kúthoz, és egy kötéllel leengedtem.

– Istenkísértés volt, beszakadhatott volna maga alatt.

– Fölhúztam a kosarat. És üres volt. Elvette az ennivalót. Nem hiszed?

– Nem.

– Pedig aztán így volt minden éjjel. Leeresztettem a kosarat és üresen húztam vissza. Szólongattam, de nem válaszolt. Tudom, tiltva van nekik.

– Akkor már egyre nehezebb voltam. Veled voltam éppen, tudod. De kimentem minden éjjel. Az utolsó éjszaka fölhúztam a kosarat, látom ám, hogy van benne valami. Tudod mi volt benne? Egy aranypéncz. De mindjárt tudtam. A lentiek meg akarják venni tőlem. Ezzel az arannyal akarnak kifizetni. Nem adom. Nem adom! Visszadobtam az aranyat.

– Lázias magam, anyám.

– Aztán pár napig nem tudtam menni, mert megszületett. A főnökség úgy döntött, hogy a tetemet életveszély miatt nem lehet kivenni – így mondták, a

tetemet. Betemették a kutat. Előbb egy kis domb volt ott, most meg egy horpadás. De én aztán is kijártam oda. Téged is hányszor elvittelek. Te vagy a tanúm.

– Mire vagyok a tanúja?

– A hangokra. Te is ott voltál, amikor az a nagy zúdulás volt. Akkor megküzdött valakikkel. De tudtam, hogy győz. Legyőzi őket. Nincs több olyan ember, mint az apád. És győzött is, mert azóta gyakran hallom, hogy mulat. Valaki citerázik neki. Csak tudnám, hogy kicsoda. Valami szép lány. Biztos.

– Anyám, jöjjön. Most rögtön induljunk Fehérvárra! Aztán a holmijáért holnap visszajövök.

– Látom, hogy nem hiszel nekem. Azt gondolod, megbolondult az öregasszony. Ugye, azt gondolod?

– Dehogyan gondolom! Csak nyugodjon már meg.

– Gyere el velem. Eljössz velem? Hallgasd meg magad.

– Most? Az éjszaka kellős közepén?

– Félsz?

– Dehogyan félek. Menjünk, ha annyira akarja.

Elmentek a csiraistálló mellett, átvágtak az egykori csikókarámon. A hold hol elmerült a felhőkben, hol előbukkant, ha kisütött, hosszú árnyékot húztak maguk után. A Kissaroknál az öregasszony megérezte, hogy a fia mondani akar valamit, gyorsan megelőzte hát.

– Nem tévedek el, ne félj. Bekumott szemmel is odatalálok.

Nem kellett elmenniük a Nagysarokig. Itt volt valamikor a földjük a Paphegy ellaposodó lankáján, egész közel a pusztához. Most kukoricával volt bevetve, gazdag termés ígérkezett, a legtöbb száron két karvastagságú cső ágaskodott.

Mentek a kukoricásban. Az asszony megállt.

– Na, itt van e! Érzed ezt a kis völgyet?

– Itt volt a kút? – kérdezte a fiú, és bántotta, hogy a hangja nem sikeredett természetesenre.

– Itt. Hallgass! Figyelj csak.

Álltak mozdulatlanul, körülfolyták őket az éjszaka neszei.

– Hallod?

– Nem hallok semmit – mondta a fiú, de megremegett a hangja, mert mintha valóban megszólalt volna egy citera. Tompán, mintha a föld alól jönne.

Megbolondultam – gondolta a fiú.

– Na, most se hallod?

– Mít hallanék, nincs mit hallani – mondta gyorsan.

Az első citerához csatlakozott egy másik is, most már hangosabban szólt, mintha egy hegedű is belépett volna. Most meg egy bőgő. Még egy citera.

– Hallod?

A férfi ijedten kiabált:

– Nem hallok semmit – még jobban emelte a hangját, hogy túl tudja kiabálni a dübörgő zenét. – Csönd van itt, anyám, néma csönd.

Ezt az ürgelukat majd betemetjük. Bízva csak ránk. Mit gondol, a tíz holdja beékelődik a nagyüzemi táblák közé? Ilyen luxust nem engedhetünk meg magunknak.

Az autó megállt. Benyitott a konyhába. Ott állt szemben az anyjával.

– Hagyd a fenébe az egészset, Gyula! Csak te húzhatod a rövidebbet.

– Márpedig én nem hagyom. Nem adom a földem.

Aznap fogta magát, lement a kútba, azt mondta, amíg el nem ismerik, hogy ez a föld az övé, nem jön ki. Mindennap vittem ennivalót, egy kosárban eresztettem le neki.

– Gyula, legyen eszed! Gyere ki, megfagysz odalenn.

– Asszony, menj, azt’ tedd a dolgod.

– Jöjjön ki azonnal, be kell temetnünk a kutat.

– Csak temettesse. Ha engem is be mer temettetni.

– Elkezdjük a szántást, nem érti? Traktorokkal jövünk a földre. Úgy beomlik ez a maga rohadt kútja, mint a pinty. Nem érti, hogy életveszélyben van odalenn?

– Magával nekem nincs tárgyalnivalóm.

Küldtek ide rendőröket, ávósokat, de hiába. Aztán azt sütötték ki, hogy tűzoltókat hoznak, és kiveszik erőszakkal... De arra már nem került sor.

Jött a hír, hogy beszakadt a kút.

– Engedjenek le egy kötéllel.

– Nem mehet le senki. Itt nincs már segítség. Legfőljobb egy halottal több lesz!

– Gyere innen, Mariskám, beszakad alattad.

– Hagyjon engem, hagyjon! Gyula!

– Az istenit a fejednek, hát te is meg akarsz halni.

– Nem halt meg! Nem érti, hogy nem halt meg.

– Na jöjjön innen szépen, jöjjön, Mariskám.

– Szóval így halt meg?

– De akkor éjjel én megraktam egy kosarat ennivalóval, kivittem a kúthoz, és egy kötéllel leengedtem.

– Istenkísértés volt, beszakadhatott volna maga alatt.

– Fölhúztam a kosarat. És üres volt. Elvette az ennivalót. Nem hiszed?

– Nem.

– Pedig aztán így volt minden éjjel. Leeresztettem a kosarat és üresen húztam vissza. Szólongattam, de nem válaszolt. Tudom, tiltva van nekik.

– Akkor már egyre nehezebb voltam. Veled voltam éppen, tudod. De kimentem minden éjjel. Az utolsó éjszaka fölhúzó a kosarat, látom ám, hogy van benne valami. Tudod mi volt benne? Egy aranypéncz. De mindjárt tudtam. A lentiek meg akarják venni tőlem. Ezzel az arannyal akarnak kifizetni. Nem adom. Nem adom! Visszadobtam az aranyat.

– Lázás maga, anyám.

– Aztán pár napig nem tudtam menni, mert megszületél. A főnökség úgy döntött, hogy a tetemet életveszély miatt nem lehet kivenni – így mondták, a tetemet. Betemették a kutat. Előbb egy kis domb volt ott, most meg egy horpadás. De én aztán is kijártam oda. Téged is hányszor elvittelek. Te vagy a tanúm.

– Mire vagyok a tanúja?

– A hangokra. Te is ott voltál, amikor az a nagy zúdulás volt. Akkor megküzdött valakikkel. De tudtam, hogy győz. Legyőzi őket. Nincs több olyan ember, mint az apád. És győzött is, mert azóta gyakran hallom, hogy mulat. Valaki citerázik neki. Csak tudnám, hogy kicsoda. Valami szép lány. Biztos.

– Anyám, jöjjön. Most rögtön induljunk Fehérvárra! Aztán a holmijáért holnap visszajövök.

– Látom, hogy nem hiszel nekem. Azt gondolod, megbolondult az öregasszony. Ugye, azt gondolod?

– Dehogy gondolom! Csak nyugodjon már meg.

– Gyere el velem. Eljössz velem? Hallgasd meg magad.

– Most? Az éjszaka kellős közepén?

– Félsz?

– Dehogy félek. Menjünk, ha annyira akarja.

Elmentek a csiraistálló mellett, átvágtak az egykori csikókarámon. A hold hol elmerült a felhőkben, hol előbukkant, ha kisütött, hosszú árnyékot húztak maguk után. A Kissaroknál az öregasszony megérezte, hogy a fia mondani akar valamit, gyorsan megelőzte hát.

– Nem tévedek el, ne félj. Bekumott szemmel is odatalálok.

Nem kellett elmenniük a Nagysarokig. Itt volt valamikor a földjük a Paphegy ellaposodó lankáján, egész közel a pusztához. Most kukoricával

volt bevetve, gazdag termés ígérkezett, a legtöbb száron két karvastagságú cső ágaskodott.

Mentek a kukoricásban. Az asszony megállt.

– Na, itt van e! Érzed ezt a kis völgyet?

– Itt volt a kút? – kérdezte a fiú, és bántotta, hogy a hangja nem sikeredett természetesen.

– Itt. Hallgass! Figyelj csak.

Álltak mozdulatlanul, körülfolyták őket az éjszaka neszei.

– Hallod?

– Nem hallok semmit – mondta a fiú, de megremegett a hangja, mert mintha valóban megszólalt volna egy citera. Tompán, mintha a föld alól jönne.

Megbolondultam – gondolta a fiú.

– Na, most se hallod?

– Mit hallanék, nincs mit hallani – mondta gyorsan.

Az első citerához csatlakozott egy másik is, most már hangosabban szólt, mintha egy hegedű is belépett volna. Most meg egy bőgő. Még egy citera.

– Hallod?

A férfi ijedten kiabált:

– Nem hallok semmit – még jobban emelte a hangját, hogy túl tudja kiabálni a dübörgő zenét. – Csönd van itt, anyám, néma csönd.

CSORDÁS LÁSZLÓ:

A KULTURÁLIS KÜLÖNBSÉGEK JÁTÉKA BERNICZKY ÉVA *SZERENCSEGYÖKÉR* CÍMŰ NOVELLAGYŰJTEMÉNYÉBEN*

Azt mindjárt az elején szükséges leszögezni, hogy az előadásom címében felvetett téma rendkívül összetett, a korlátozott időkerethez igazodva pedig semmiképpen nem törekedhettem teljességre vagy igazán árnyalt elemzésre, meg kellett elégednem a jelzéssel, a jelenség felmutatásával. A kulturális különbségek játéka megítélásom szerint Berniczky Éva eddigi életművének megkerülhetetlen problémája, hiszen elbeszélő műveit, legyen szó az elbeszélésekről vagy éppen a 2007-ben megjelent regényéről, a *Méhe nélkül a bábáról*, újra és újra átjárják azok a tapasztalatok, amelyeket leginkább talán az otthonos vagy ismerős idegenség fogalmával lehetne megnevezni. Hogy erről az idegenségtapasztalatról ismét elgondoljunk, ösztönzést adott a legfrissebb elbeszélésgyűjtemény, a *Szerencsegyökér* (2018) megjelenése, amely az eddigi életműből válogat, és kötetben eddig nem publikált új novellákat is közread – a címdalon jelzett évszámok szerint az 1997-től 2018-ig terjedő időszakból. A *Szerencsegyökér* tartalmazza az előző két elbeszélésgyűjtemény, név szerint *A tojásárus hosszúnappja* (2004), illetve a *Várkulcsa* (2010) egyes darabjait, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy ez a gyűjtemény – az előzőektől eltérően – nem a budapesti Magvetőnél, hanem az ungvári Kárpáti Kiadónál jelent meg. Ez a tény pedig önmagában is sokat jelent a kötet befogadástörténetét, pontosabban annak hiányát tekintve: a *Szerencsegyökér* igen nehezen hozzáférhető, gyakorlatilag megvásárolhatatlan Kárpátalján, bizonyos helyi könyvtárakból lehet csak kikölcsönözni. Így aligha lehet csodálkozni azon, hogy az ismertetések, kritikák rendre elmaradnak: míg a Budapesten, neves kiadónál

* Az előadás szövege a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága által *Határtalan magyar irodalom* címmel, 2019. május 29-31. között szervezett konferenciájára készült.

kiadott könyvek esetében komoly szakmai figyelem irányult Berniczky alkotómódjára, addig a kárpátaljai kiadvány a szakma képviselői előtt majdhogynem ismeretlen maradt. Pedig kétségkívül fontos gyűjteményről van szó, hiszen kínálja magát az összefoglalásként, egyfajta leltárként való olvasás, vagy ahogyan Fazekas Andrea foglalta össze a szerző véleményét, amely a 2018. november 21-én, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézetének könyvtárában megrendezett író-olvasó találkozón hangzott el: „Berniczky Éva saját elmondása alapján eddigi munkásságának, egy korszak lezárásának szánta a kötetet”. (Fazekas, 2019) Ugyan a *Szerencsényökér* visszhangja még várat magára, viszont a könyv védőborítóján található paratextusok által megidéződik az eddigi Berniczky-olvasás, ezért nem tekinthetünk el a befogadástörténet és a kánonba emelés főbb dilemmáinak áttekintésétől, illetve a hagyományszemléletek feszültségeinek felmutatásától.

Tegyük fel mindjárt a kínálkozó elméleti jellegű kérdést: vajon milyen kánonban lenne leginkább helye Berniczky Éva műveinek? Azok a kritikusok és irodalomtörténészek, akik nem a kárpátaljai magyar irodalom regionális kánonjába olvasták bele eleve a tárgyalt szerző műveit, leginkább poétikai hasonlóság okán a mágikus realizmus mai változatát említik vele kapcsolatban, illetve az úgynevezett „posztbodorianus” vonulatba sorolják a Berniczky-műveket, ahogyan Pieldner Judit is így tesz *Beszédmodok a kortárs rövidprózában* című tanulmányában, utalva ezzel egyben arra, hogy a Bodor Ádám nevével fémjellezhető rövidpróza hagyománya élő, folytatható ma is, továbbá arra, hogy Berniczky Éva írásművészetének legközelebbi rokona a kortárs magyar prózában Cserna Szabó András, Papp Sándor Zsigmond és Vida Gábor írásművészete. (Pieldner, 2003) Már felületes vizsgálódás során is nyilvánvalóvá válhat, hogy a besorolás valóban nem egészen véletlen. A Berniczky-novelláknak az a sajátos atmoszférája, amely távolabbról a kelet-közép-európai, közelebről tekintve a kárpátaljai régiót jellemzi leginkább, furcsa, de jellemző helyneveivel és a szereplők beszélő vagy félig beszélő (pl. Taran Tula, Talánszásza) neveivel együtt Bodor Ádám novelláinak világára emlékeztetnek minket legkönnyebben. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy bár Bodor kanonikus szerzőnek számít legalább a *Sinistra körzet* megjelenése óta, addig Berniczky Évát – dacára az eddigi fontos és alapos kritikai visszhangnak – mintha nehezebben fogadná be ugyanez a kánon. Példám nagyon egyszerű és lényegre törő: az általam ismert legfrissebb irodalomtörténeti összefoglalás, a 2010-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent *Magyar irodalom* című kézi-

könyv 1945 utáni és kortárs magyar irodalommal foglalkozó részében meg sem említik Berniczky Éva nevét, bár a kézikönyv logikájából következően minden további nélkül bekerülhetett volna a kanonizált szerzők sorába. Arról már csak futólag teszek említést, hogy bár a fejezet szerzője, Schein Gábor ismeri és egy helyen használja is a kárpátaljai magyar irodalom fogalmát, egyetlen olyan szerzőt sem említ név szerint, aki e régióból átkerülhetne az összmagyar irodalom kánonjába. (vö. Schein, 2010, 871)

Ami ennél is meglepőbb azonban, hogy a jelek szerint a kárpátaljai magyar irodalom kánonja sem könnyen fogadja be a szerző műveit. 2007-ben még úgy jelent meg az összefoglalás és felmutatás igényével írt irodalomtörténeti esszé, illetve összefoglaló a kárpátaljai magyar irodalomról, mégpedig nevezetesen a *Készülődés* S. Benedek András tollából, hogy egyetlen helyen sem említi meg Berniczky Éva nevét. (vö. S. Benedek, 2007) Joggal rója fel a szakírónak Penckófer János *Kárpátaljiság és műfaj* című, 2011-ben publikált tanulmányában, hogy: [S. Benedek] „kultúrtörténeti esszéi, költeményei mellett számos tanulmánya, valamint utolsó, 2007-es könyve, a *Készülődés (A kárpátaljai írás)* című »irodalomtörténeti esszéje« töretlen kisebbségi lét- és irodalomszemléletről tanúskodnak. De az is kitűnik e kötetből, hogy bizony az egykor fölállított »mérce« szorosan értelmezett minőségszempontja a 21. század első évtizedében *komoly és jelentős értékmellőzést hordoz magában*. Hiszen mivel lehetne magyarázni azt, hogy Berniczky Éva, Finta Éva – csupán két kiragadott név – egyáltalán nem szerepel a 2007-es irodalomtörténeti esszé lapjain. Pedig az előbbi szerző 2004-es novelláskönyvét csaknem tucatnyi méltatás fogadta Magyarországon, az utóbbi költői teljesítményét öt előző kötete már a kilencvenes években megalapozta.” (Penckófer, 2011, 43)

Ezzel meg is érkeztünk az eddigi befogadástörténet néhány előítéletéig, illetve paradoxnak tűnő állításáig. A *Kultúrpart* című internetes portál kritikusa írja Berniczky novellisztikájáról a *Várkulcsa* kapcsán: „Sorsokat villant fel, olyan természetességgel, mintha a kárpátaljai olvasóközönségnek szánná ezeket a meséket”. (pzl, 2010) Én ilyen vagy ehhez hasonló szerzői instrukciót még nem olvastam, de ha rátalálnánk is ilyenre, akkor sem lenne szerencsés ennyire leszűkíteni a potenciális olvasóközönséget. Azt hiszem, a másik prekoncepció, amely a regionális és összmagyar értelmezési stratégiákat igyekszik kijátszani egymás ellen, legalább ennyire tarthatatlan. Ilyen esetre figyelhetünk fel az *Élet és Irodalom* könnyű kezű kritikusának, Ráczi I. Péternek futó megjegyzése kapcsán, aki érdemi érvelés nélkül, ideológiai alapon szűkíti le az

értelmezői horizontot, amikor az író kárpátaljaiságát, ennek tudatos feltüntetését egyszerűen „»határontúli« kamureklámnak” állítja be. (Rácz I. Péter, 2010) Ezeknél sokkal termékenyebbnek gondolom Berniczky avatott és kitartó olvasójának, Dérczy Péternek a megfigyelését, aki így érvel szintén az *Élet és Irodalom* hasábjain: „Nyilvánvalóan olyan világról tudósít, amely a magyarországi olvasó számára topográfiaileg is érdekes, hiszen a kárpátaljai magyar irodalomból ilyen erővel és ilyen erős helyi ízekkel, színekkel megrajzolt világgal aligha találkozhatunk, s ez a speciális regionalitás nemhogy hátrányára, sőt inkább előnyére válik Berniczky novelláinak.” (Dérczy, 2010) Ugyanakkor vitatkoznék Bodor Béla nagyon hasonló megfontolásból írt, a valóságra való vonatkozathatóságot szem előtt tartó, műfajleméleletileg mégis nehezen alátámasztható kijelentésével: „Berniczky Éva prózája, ami a legteltesebb értelemben fikatív, a nyelvben születik és rendjét a költészet törvénykönyve koordinálja, pontosabb képet fest a kárpátaljai magyarság utóbbi évtizedeiről, mint riportok és szociográfiák sora.” (Bodor, 2008, 93) A riport és a szociográfia egyszerűen más műfaji kódok és elvárások mentén olvasható, mint a fikcionális természetű novella vagy regény, éppen ezért aligha lehet ilyen hierarchiát felállítani. Inkább azt mondanám, hogy nem annyira *pontosabb*, mint inkább *merőben más képet fest* a kárpátaljai magyarságról, és már ide is kívánczik a kiegészítés: nem csak arról, hanem a más nyelvű, másféle kultúrájú emberekről. Hiszen ha elgondoljuk ezen Berniczky Éva legfrissebb, *Szerencsegyökér* című novelláskötete olvasása során, nyilvánvalóvá válik: a *kárpátaljaiság* ebben az esetben nem egyenlő a kisebbségi léthelyzetben élő magyarsággal, sokkal tágabb fogalom ez a szerző sajátos prózavilágában.

Berniczky Éva elbeszéléseiben általában nyitott terek jelennek meg, utcák, piacok, határátkelők, még a skanzen is ide sorolható talán, olyanok tehát, amelyekben járva esély mutatkozik az idegennel való találkozásra. Elvértve a radikális idegenségre is találhatunk példát. A címadó elbeszélésben turisták látogatják meg a skanzent, a főszereplő lakóhelyét – olyan tekintetet idéz meg itt az elbeszélő, amely eleve egészen másként, egyfajta felsőbbrendűségi tudattal felvértezve látja ezt a világot: „Időnként turisták hangoskodó csoportjai húztak el mellettünk, visítózva, sikongva vették birtokukba a várdombot. Sugárzott belőlük a messziről jötték felsőbbrendűsége. A velem tartó idegent zavarta harsányságuk, félénken a karomba csimpaszkodott.” (*Szerencsegyökér*). A határátkelőn pedig egy angol rendszámú dzsip utasainak – akik ekkor szembesülnek a helyi sajátosságokkal – elképzelt gondolataiba láthatunk a narrátor segítségével: „Margit is szerette a szép ruhákat, a haját a divat szerint bodorította, ha

végigsétált az Alsókert utcában, mindenki utána fordult, s ugyan mi lett belőle. Átcsempészi azt a pár karton cigarettát, és boldog, mert kicsúszott a kopasz keze alól. Az angol rendszámú dzsip utasai láthatóan elégedettek, végre történik valami, nem az a vértelen, áradó jólét, élettelen és monoton mindennapok, ahol szeretlek, mama – én is, kicsim-mázzá cukrozódik a társadalom formázta nyalóka.” (*Halász a hálóban*) Ennél viszont jellemzőbb, hogy az elbeszélő egy eleve kevert kultúrájú régióba kalauzolja az olvasót, amelyben az idegenség a mindennapok természetes tapasztalatává válik. Ez pedig elsősorban a szereplők gondolkodás- és kifejezőmódjába beszüremkedő orosz-ukrán-ruszin kifejezésekben érhető tetten. Néhány példa a kötetből (kiemelések tőlem – Cs. L.): „kislánykák, kislánykák, *voz dusnaja vanna*, gyerünk, gyerünk”; „aztán a folytatásban a nőiességre kiéhezett *bárisnyák* felvették a kombinét, azt hitték a csipkés darabokról, hogy alkalmi ruhák” (*Medúzaszüret*); „határozottan jólesett emlékeznünk a savanykásan erjedő *molocsárnyára* (*A tizenégy karátos anya*); és végezetül egy kissé sikamlósabb példa: „inkább nyomorultul lezútyant nyikorgó székére az amúgy komfortosnak mondható fáskamrában, és *huj sz nyim*, hagyta, folyjanak csak kedvükre körülötte a kis és nagy dolgok” (*Orosz Biliárd*). Az imént kiemelt szavak, illetve kifejezések teljesen természetes módon épülnek be az elbeszélések szövetébe, idegenségük ismerőssé válik egy olyan olvasó számára, aki jól ismeri ezt a kevert kultúrájú régiót, jelesül Kárpátalját. Itt kell megjegyezni, hogy míg a Magyarországon kiadott első elbeszélésgyűjtemény vagy az előadás elején említett regény végén megtalálható a szövegben előforduló idegen szavak magyarázata (a szamogontól a bulocskáig), addig a 2010-es *Várkulcs*ából ez már elmarad, és a *Szerencsegyökér* végén sem szerepel ehhez hasonló felsorolás (igaz, átvitt értelmű kifejezést illetően ebben a kötetben is fellelhető lábjegyzet). Ez a tendencia pedig csak erősítheti az értelmezőben a sejtést, tudatos szerzői döntésről van szó, érzékeltetve, hogy a magyarországi standardhoz képest eltérő regionális nyelvváltozatra épülő elbeszélésvilágban bizony nem feltétlenül nevezhetők *leegyszerűsítve idegennek* ezek a kifejezések. A természetes nyelvi és kulturális keveredést pedig nagyon szépen érzékelteti a következő metaforikus részlet a *Talánszása* című elbeszélésből: „A sárga, nedvtelen napilapokon egybemosta az elavult híreket, botrányokat, eseményeket a kosz, már-már azt sem lehetett eldönteni, milyen nyelven tudósítottak egykor. Összefolytak a betűk, ahogyan a városban élők nyelve is bekerült a kegyetlen keverőbe, hogy mindennapi használatra szülessen egy újabb. Amiből összeáll ez a morzsolódó, repedezett beton, s a célnak – a maga módján ideig-óráig, esetleg az első fagyásig – megfelel.”

Berniczky Éva elbeszéléseit olvasva tehát gyakran figyelhetünk fel a kulturális, ezen belül is a nyelvi különbségek játékára. Ez a jelenség nem periferikusan jelenik meg egy-egy szövegben, hanem a nyelvi létrehozott különleges írói világnak a szerves része: a narrátor pásztázó tekintetére, a szereplők gondolkodásmódjára, az események egymásba fonódására, ezzel együtt pedig az elbeszélések módjára is komoly (poétikai) hatással van. A kulturális különbségek játéka így a műalkotások világgképében minduntalan tetten érhető: ezt szerettem volna bemutatni néhány példán keresztül.

Abban biztos vagyok, hogy Berniczky elbeszélései kihívást jelentenek mind a magyarországi, mind a kárpátaljai, mind pedig más határon túli magyar értelmezői közösségek számára. Attól függően, hogy ki milyen előfeltevések mentén közelít ezekhez a művekhez, egészen más tapasztalatokra tehet szert az olvasás során. Aki képes megérezni az otthonos idegenséget a különbségek játékában, annak ismerős lesz, ami mások számára egyszerűen csak idegen. Ebből pedig az is következik, hogy a művek regionális szempontú megközelítése esetenként radikálisan különbözik például okáért a magyarországi olvasók értelmezésétől. Ami – ha nem akarjuk minden áron egyneműsíteni a magyar kultúra természetes sokféleségét – minden bizonnyal különleges értéket jelent.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Fazekas Andrea, *Elhasználdott életek*, dunst.sk, 2019. január 17. link: <https://dunst.sk/2019/01/17/elhasznalodott-eletek/> (utolsó megtekintés: 2019. 05. 25.)

Pieldner Judit, *Beszédmodok a kortárs rövidprózában*, Tiszatáj Online, 2013. 01. 27., link: <http://tiszatajonline.hu/?p=24576> (utolsó megtekintés: 2019. 05. 25.)

Schein Gábor, *Az irodalom társadalmi funkcióinak változásai 1948 és 1956 között*, In: *Magyar irodalom*, főszerkesztő: Gintli Tibor, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 870-876.

S. Benedek András, *Készülődés (A kárpátaljai magyar írás)*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

Penckőfer János, *Kárpátaljaiság és műfaj*, *Agria*, 2011/4, 30-59.

pzl, *Íme a 14 karátos asszony*, *kulturpart*, 2010. 05. 04., link: https://kulturpart.hu/2010/05/04/ime_a_14_karatos_asszony_karpataljai_kepgaleriaval (megtekintés ideje: 2019. 05. 25.)

Rácz I. Péter, *Ex libris*, *ÉS*, 2010. július 2., link: <https://www.es.hu/cikk/2010-07-02/racz-i-peter/ex-libris.html> (utolsó megtekintés: 2019. 05. 25.)

Dérczy Péter, *Kljucsarki – nincs út tovább*, *ÉS*, 2010. május 14., link: <https://www.es.hu/cikk/2010-05-16/derczy-peter/kljucsarki-8211-nincs-ut-tovabb.html> (utolsó megtekintés: 2019. 05. 25.)

Bodor Béla, *Füzetlapok regénye (Berniczky Éva: Méhe nélkül a bába)*, *Alföld*, 2008/5, 92-97.

BONCZIDAI ÉVA

A MADÁRRÁ VÁLTOZOTT LEÁNY

Ma már ritka az olyan költő, aki nemcsak önnön nagyságát építgeti, hanem szolgálatként vállalja magára, hogy továbbadhassa azokat a kincseket, melyeket a sors neki látni és összegyűjteni engedett. Egyik ilyen kivételes költőnk a kárpátaljai Vári Fábián László, aki folkloristaként is évtizedek óta dolgozik azon, hogy kultúránk és ezen belül a kárpátaljai magyarság hagyományainak, folklorjának megannyi rétegét megismerhetővé tegye. Manapság, amikor az utóbbi hónapok kárpátaljai híradásait, az anyanyelvhasználatot korlátozó törvény pusztításainak latolgatásai és a fenyegetettség érzésének megnyilatkozásai határozták meg, különösen tiszteletreméltó a költő azon gesztusa, hogy egy kötetbe rendezte a ruszin és ukrán népballada-fordításait.

A *kakukknővér* címmel Vári Fábián László hetvenhat ruszin és ukrán népballadát nyújt át a magyar olvasónak, és ad vissza a ruszin és ukrán közösségnek azzal a minden kicsinyességen felülemelkedni tudással, hogy íme, veletek élünk, és becsüljük az értékeiteket: könyvbe foglaljuk egy olyan nyelven, amelynek szavai kimondásáért szülőföldünkön épp büntetést készülnek ránk kiszabni. A ruszinok pedig sok vonatkozásban sorstársak, identitásmeghatározó törekvéseikben bizonyára erős biztatás ez a magyar költő által példázott csakazértis. „...a folklórban nincs nemzeti el-sőbbség, ahogyan a népek között sem. Csak népesebb és erőszakosabb ná-ciók vannak – Isten szándéka ellenére” – jegyzi meg Vári Fábián László a Magyar Művészeti Akadémia kiadásában megjelent kötet előszavában.

A gesztusértékén túl azonban mégis a kötet szellemi értéke a jelentősebb. Az elő- és utószóából ugyanis nemcsak azt tudhatja meg az olvasó, hogy a balladafordító költőt mi indította ennek a szép munkának az elvégzésére, de röviden felvázolja a ruszin és az ukrán nép történelmét, identitásuk pilléreit, népi kultúrájuk sajátosságait és főként a kárpátaljai balladakutatás történetét is.

A fordításkötet forrásanyagai között ott van az ungvári Lintur professzor gazdagon illusztrált balladaskönyve, mely az egyetemes ukrán folklor-történet első népballada-gyűjteményeinek egyike; a J. F. Holovackij orosz néprajzkutató szerkesztésében 1878-ban, Moszkvában megjelent, galíciai

és magyar-orosz területekről való balladák, valamint a fordító az Ukrán Nemzeti Akadémia által 1987-88-ban kiadott háromkötetes balladakatalógusából is válogatott a magyar anyaggal tematikus vagy genetikai rokonságot mutató típusokat.

A kötet előzményeként fontos megemlíteni Lovassy Andor munkáját, aki 1944-ben magyar nyelvre fordította, és szövegmagyarázatai kíséretében Ungváron jelentette meg a Luka Demjan által Huszt, Ökörmező, Rahó és Volóc környékén gyűjtött 27 ruszin népballada szövegét. Ezt a könyvritkaságot Vári Fábián László egy beregszászi magánkönyvtárban ismerhette meg. „Lovassy Andort 1939-ben »állami parancs« hozta először Kárpátaljára, s ennek ellenére »nem a néppel, hanem a lelkével« találkozott igazán először” – olvashatjuk az előszóban, de itt tudjuk meg azt is, hogy Lovassy Andor egy nagy, illusztrált gyűjtemény megjelentetését tervezte, mely nem valósulhatott meg, a mostani fordításkötet pedig a hét-nyolc évtizedes kontinuitáshiány miatt nem tekinthető e munka folytatásának, inkább újra-kezdésének.

A tárgyi mivoltában is szép kötetet Manajlo Fedor (1910-1978) festményei díszítik, borítóján az 1924-ben készült, *Hucul férfi* és *Hucul nő* című, egész alakos portrékat láthatjuk. Sokrétű kötet ez, mint maguk a balladák is, és külön öröm rácsodálkozni azokra az igen elegáns asszociatív kapcsolódási pontokra, melyek az archaikus tudást hordozó folklórszövegek és a festmények között létrejönnek, ugyanis az öt témakör szerint csoportosított balladákhöz öt festményt társít az igényes szerkesztés: a szerelem, házasság témakörét a *Körtánc* vezeti be, a varázslat, rontás tematikát a *Vak* című festmény, a családi konfliktusokat a *Temetés a Verhovinán*, a háborút az *Éhség-menet* és a betyárság témáját a *Szegényember*.

Az igényes és tömör jegyzetek a kutatókat és a téma iránt érdeklődőket hatékonyan segítik a tájékozódásban, hiszen felvázolják az adott ballada történetének ismert párhuzamait, de innen tudjuk meg azt is, hogy az adott szöveg mennyire sajátos, hogy esetleg egy-egy elfeledett népballada egyetlen ismert változatát olvashatjuk éppen.

Mint látható, a balladák sokszor bűnhődéstörténetek, és jórészt konfliktusok mentén is csoportosíthatók – ezek a szövegek mind azt mutatják meg, hányféle módja van annak, hogy valami végérvényes történjen, legyen az a szerelem vagy a pusztulás. Érdekes arról is megbizonyosodni, hogy az olyan témák, mint a vérfertőzés vagy a családon belüli erőszak megannyi pokla, melyeket ha kortársaink emelnek be témaként az irodalomba, tabudöntő-

gető, bátor tettként üdvözölnek sokan, mint elrettentő ellenpontozása a helyes útnak, már jelen van ezekben a balladákban is. Tehát nem akkora tabutéma ez, az archaikus költészetünk megteremtői és átörökítői sosem voltak lesü-tött szemű köldöknézegetők vagy finnyásan félrefordulók.

De a könyv legnagyobb érdeme, hogy egy kiváló költő írta, akinek műfordítói kvalitásait dicsérve bárhol felüthetnék a kötetet, hogy ezt példázzuk Most viszont csak egyetlen szakaszt emelek ki a *Vő-rabolta anyós* című balladából: „A jó lónak jó az útja, / de a szegény asszony lábát / tövis tépi, szikla zúzza, / s mintha úznék, háta megett / holló kavarja a szelet, / lecsap röpte magasából, / vért iszik a láb-nyomából.”

Vári Fábián László: *A kakukknővér – 76 ruszin és ukrán népballada*, MMA Kiadó, Budapest, 2019.

DALMAY ÁRPÁD

KOSSUTH LAJOS HALÁLÁNAK ÉVFORDULÓJÁRA

125 éve, 1894. március 20-án halt meg turini (torinói) száműzetésében Kossuth Lajos, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vezéralakja. Viszonylag kevés médium emlékezett meg az évfordulóról, ezért szeretnék hozzájárulni Kossuth méltatásához ezzel a kissé megkésett írással.

Írattáramban van egy érdekes levél: Kossuth Ferenc küldte Turinból 1894. május 26-án Beregszász város „tekintetes Közönségének”. Válasz ez a város kondoleáló levelére, amelyet Kossuth Lajos elhunytá alkalmából írt.

Mielőtt idézném a levelet, tisztázzuk: miért is tartotta fontosnak Bereg vármegye akkori székhelye, hogy kifejezze részvétét az elhunyt fiának. Az együttérzés és fájdalom mellett (amit bizonyára az ország más városai is kifejeztek) azért is, mert mindkét Kossuth Beregszász díszpolgára volt.

Kossuth Lajos az 1247-ben IV. Béla királyunktól szabad királyi város rangot kapott Beregszász első díszpolgára volt. A város képviselő-testülete 1886. december 3-án hozott erről határozatot. Csató György *Levéltári kalászatok* című könyvében (Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993) idézi az erről szóló jegyzőkönyvi határozat kivonatát és közli az okirat fakszimiléjét:

„72. Beregszász város hazafias érzületű polgárai mélyen át lévén hatva azon tisztelet és hála érzetétől, melylyel hazánk legnagyobb fiának, nemzeti történelmünk kimagasló alakjának, Kossuth Lajosnak örök és elvéülhetetlen érdemei iránt magyar hazánk minden hű fia méltán adózik, – ezen közérzéslet kifejezéseül indítványoztatott, hogy Kossuth Lajos városunk díszpolgárává választassék.

Ezen indítvány örömteljes lelkesedéssel fogadtatván, hazánk legnagyobb fia, a hazaszeretet, politikai elvhűség és törhetlen jellemzilárdság magasatos példányképe: Kossuth Lajos, – ki hosszú küzdelemteljes politikai pályáján ernyedést nem ismerő tevékenységével, lángszellemének csodás hatalmával hazánkban a munka, gondolat, szó- és sajtó-szabadságot diadalra

segítette, polgártársaink millióinak a hűbéri intézmények bilincseiből felszabadításaért dicsőségesen küzdött, ki nemzetünk függetlenségének szent ügyeért nemcsak a szabadságharcban, de még hontalanságának nehéz napjaiban is önfeláldozó nagy küzdelmet folytatott s a magyar nemzet iránt valamennyi művelt nemzet előtt tiszteletet és elismerést vívott ki; ki még most is törhetlen lélekéberséggel örködik hazája sorsa felett, – halhatatlan érdemeinek elismerésüül, a hála és kegyelet érzésétől áthatott városi képviselőtestületi tagok egyesült üdvriadala mellett, – Beregszász rendezett tanácsu város díszpolgárává megválasztatik.

Kiadta:

Zsiros Sándor,
v. főjegyző”

Jókai Mórt és Wlassics Gyulát követően Beregszász negyedik díszpolgárává Kossuth Ferencet választották. Erről így ír Csatáry György említett könyvében:

„1900. november 11-re Beregszász városának képviselete és intelligenciája a városháza tanácstermében Kossuth Lajos életnagyságú arcképének leleplezését hirdette meg. Erre az ünnepélyre az 1848–49-es szabadságharc vezérének fia, az országos Függetlenségi Párt elnöke, Kossuth Ferenc (1841–1914) is hivatalos volt. Beregszászba érkezése után Warga Sándor vármegyei tisztii főügyésznél volt elszállásolva, majd Nagy-Beregre látogatott el, ahol szót válthatott függetlenségpárti híveivel és tájékozódhatott a beregi felvidék problémáiról.

Négy órakor a beregszászi városháza gyűléstermében már telt ház várta. Megjelenésekor – a két országgyűlési képviselővel, Barta Ödönnel és Kubik Bélával – kezdetét vette a díszközgyűlés. Warga Sándor beszéde után Kossuth Ferenc kért szót. Többek között ezeket mondta: »Azt hiszem, eljön még az idő, midőn ezen elvek (Kossuth Lajos elvei – Cs. Gy.) meg fogják hozni gyümölcsüket, amely gyümölcs nem lehet más, mint áldás szeretett hazánkra.« Miután az ünnepi beszéde elhangzott, Barta Ödön, a felvidéki járás országgyűlési képviselője soron kívüli indítványára a közgyűlés Kossuth Ferencet egyhangúlag a város díszpolgárává választotta. Az ünnepelt megköszönte és elfogadta a megtisztelő bizalmat. A Himnusszal kezdődő díszközgyűlés Vörösmarty Szózatával ért véget. A városházán egybetömörült nép még sokáig ünnepelte a függetlenségi eszmék nagy harcosát. Az esti órákban a megyei Kaszinó díszvacsorát adott a város vendégének. Itt messze-

menően méltatták Beregszász városának nevében »azt a ragaszkodást, mely Bereg vármegye népét Kossuth Lajos fiához, de férfitüi kiváló jelleménél fogva Kossuth Ferenchez, a küzdő politikushoz is fűzi.«.”

(Csanádi György *Régi beregszásziak* című könyvében /Beregszász, 2001/ megemlíti, hogy Beregszász díszpolgárává választották Halász Ferenc vállás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsost, a város szülöttjét is a gimnázium építésében szerzett érdemeiért. Az egykori megyeszékhely első világháború előtti utolsó díszpolgára gróf Tisza István volt. A város cseh és szovjet megszállása idején megszüntették a díszpolgári címet, amelyet e sorok írója állítatott vissza 1990-ben – és alapította meg a Pro Urbe díjat – mint a járási önkormányzat alelnöke és a városi tanács képviselője. A városban két díszpolgárnak van emléktáblája: Kossuth Lajosnak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola falán és Jurij Heckónak, a járás utolsó kommunista párttitkárának a városháza falán.)

Nézzük, mit válaszolt Kossuth Ferenc a beregszásziak levelére (sajnos, annak tartalmát nem ismerjük, talán a Kárpátaljai Megyei Levéltárban fel-lelhető a másolata):

„Beregszász város t. közönségének

Elkésve bár, de annál melegebben köszönöm (öcsém nevében is) azon részvétet melylyel e t. közönség minket megtisztelni kegyes volt.

Késedelmemet, a nagy csapásból eredő körülmények okozták.

Ezen csapás lesujtott, mert a nagy halott, nekünk mindenünk volt; — én úgy is mint fíu, úgy is mint Magyar, édes Atyámat vesztettem; a polgároso-dott világ pedig, a szabadság eltünt Apostolát gyászolja.

Dicsősége volt ő hazájának, a jelen század ragyog nevéből, melynek fényét mindig hazájára irányítja.

Egész élete, a honfi szolgálatok, a honfi érdemek, óriási halmaza volt; halála pedig, honfi érzelmekben, és nagy eszménye iránt lelkesedésben, egyesíté az egész hazát.

Ő ébreszté fel a nemzetet.

Ő tette élet erőssé, a nép millióit befogadva az alkotmány sáncaiba.

Ő adott öntudatot a nemzetnek, ő vezette önvédelmét, ő mutatta meg hogy a Magyar, tud is, akar is, szabad és önálló lenni.

Ő tartotta fel az elnyomatás korszakában a nemzet létjogát, és ő emelte fel a Magyar kérdést az Európai kérdések színvonalára.

Ő fenyegette az elnyomókat, mindig és mindenütt, míg végre belé retten-tek az okulásba; és midőn a kényuralom okult, s a nemzet biztosíthatá jele-

nét, ő örködött a távolbol, ő intett, ő buzdított, ő remélt, ő bizott, ő képviselt egy nagy jövőt – mind addig míg meg nem halt – hontalanul!

Ez volt az ő élet története; ezt tanultam a külföldön a külföldtől, én, kedves halottunk hű fia, és ezt fogja róla feljegyezni egykor, a Magyar történelem!

mély tisztelettel

Kossuth Ferencz”

Elképzelhető, hogy Kossuth Ferenc többi köszönőlevele is ezzel azonos vagy hasonló tartalmú, hisz számos részvétnyilvánításra kellett válaszolnia.

Még csak annyit, hogy a Ferroviában május 27-én postára adott levél két nap múlva, május 29-én érkezett meg Beregszászra!

MÁRIÁS JÓZSEF

„...MEGMARADNI MAGYARNAK ITT, KÁRPÁTALJÁN”

„Ungnak és Tiszának
Örök a járása.
Mint konok szíviünknek
Szilaj lobogása.
Szilaj sodorása
Ungnak és Tiszának,
őrzői vagyunk még
Ezeréves lángnak.”

(Tárczy Andor: *Ungnak és Tiszának*)

A budapesti Nap Kiadó által indított új vállalkozása – *Magyar szemhatár* – szerkesztője, Pusztay János elgondolása szerint a „sorozat kötetekben az érintettek beszélnek helyzetükről, arról, hogyan gondolkodnak önmagukról, hogyan ítélik meg helyzetüket és jövőjüket, s teszik ezt – szándékunk szerint – pártsemlegesen. (...) Terveink szerint minden határon túli magyar közösségről készül kötet, majd a diaszpóra magyarságáról is.” Évente egy-egy kötetrel kívánják kiteljesíteni a bemutatást, főlhíva az anyaország olvasóinak figyelmét az elszakított nemzetrészek életére, kevéske örömeire s még több gondjára, arra a szándékra, amit az írásunk címéül választott gondolat – megmaradni magyarnak! – a kötet egyik írásából kiragadott létprogramot, jövőt élkhetővé, megvalósíthatóvá acélozza, amiképp azt a kárpátaljaiak esetében Tárczy Andor megrendítő költeményének záró sorai vizionálják.

A cím és a jelikeként választott sorok elárulják, hogy a sorozat első kötet^(*) a létében, megmaradásában, jövőjében leginkább veszélyeztetett

^(*)A *kárpátaljai magyarság a 21. században*, Esszék, tanulmányok. A kötet összeállító szerkesztője: Zékány Krisztrina, Nap Kiadó, 2018.

nemzetrészt, a kárpátaljai magyarok sorsát tárja elénk. Az a cím és azok a sorok egyaránt utalnak arra, hogy a kötet szerzői közössége egy tájhaza életébe kívánnak betekintést nyújtani, ám minduntalan visszatérnek, utalnak arra, hogy ők is részei a Duna-medencében létrejött magyar hazának/nemzetnek, őrzői az ezeréves lánagnak, mely fényével bevilágítja, melegével élteni az Illyés Gyula által megfogalmazott költői kép – „haza, a magasban” – eszmei tartalmát.

E sorok írójának a kötet iránti felfokozott figyelme évtizedekkel ezelőtti élményre alapozódik. 1975-ben nyílt alkalom arra, hogy szatmárnémeti újságíróként – maga is kisebbségi magyarként –, a *Kárpáti Igaz Szó* meghívására, ellátogathatott, majd ismételten visszatérhetett Kárpátaljára, megismerhette annak történelmi nevezetességeit, bejárhatta szépséges természeti tájait, s az akkori idők ideológiai/politikai korlátai között is, betekinthetett annak életébe, napilapi riportokban szólhatott róluk, a *Korunk* 1980/4. számában – *Sorok Kárpáton túl magyar irodalmáról* címmel – tudósíthatott az ottani irodalmi életről, a későbbiekben is írhatott az ott megjelent kiadványokról, antológiákról.

A Pusztay János jegyezte *Előszó* előrevetíti a kötetten végigvonuló legfőbb sorskérdés – a gazdasági fejletlenségből, a vegyes házasságok és az iskolarendszer korlátaiból fakadó legfőbb veszély: a szétszórás, a nyelvi asszimiláció kérdését, amely „az eredeti (anyanyelvű) egynyelvűségtől a kétnyelvűségen át az új, az államnyelvi egynyelvűséghez vezet”. Ellenszereként „a kulturális minőség védelmét, illetve az anyaországban tapasztaltnál erősebb nemzeti tudatot” említi. Ez túlmutat Kárpátalja határain, általános jelenségként tételezhető. Mi lehet a megoldás? „A kisebbségi magyarság érdekében az asszimilációt gátló disszimilációs politikát kell folytatni, elősegíteni a helyben maradást, támogatást nyújtani a demográfiai helyzet kedvezőbbre fordítása érdekében”. E szavak igazságtartalma megkérdőjelezhetetlen. De honnan jöhet, honnan várható segítség? A belső, szerves fejlődés, növésterv folyamánként vagy külső – európai és anyaországi – védernyő létrejöttétől? A kötet tanulmányainak, esszéinek olvastakor József Attila sorai jutnak eszembe: „Ím itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat. / Sebed a világ – ég, hevül / s te lelkedet érzed, a lázat.” (*Eszmélet*) A kötet lapjairól a belső gondokról, szenvedésről kapunk autentikus kórképet. Sok sebtől vérzik, szenved e világ, s benne leginkább a lélek sérül, a veszélyekkel szembeni immunitás gyengül.

A kisebbségben élők sorsát meghatározó tényezők közt a többségi politika és a gazdaság bír meghatározó jelleggel.

A világpolitika – esetünkben a sorsunkat végzetesen befolyásoló béketárgyalások érzéketlen, igazságtalan döntései –, valamint a kisebbséget magába tagoló, közhatalmat gyakorló állam nemzetiségi politikája. Az utóbbi száz év igazolja: mindkettő mostohán bánt a magyarsággal. Az előbbi szétszaggatta az ezer éves múlttal bíró nemzetet, az utóbbiak (csehszlovákok, románok, szovjetek, ukránok) pedig a lehető leggyorsabb asszimiláció sorsára szánták őket. Sokatmondó, a kárpátaljai magyarság hányatott sorsát példázó adat, miszerint „a 20. században 17 féle impériumváltást, belső berendezkedést, fordulópontot, katonai megszállást” ért/élt meg. A legbeszédesebb következmény: az 1910-es népszámlálás szerint e vidéken 267 091 magyar élt, lélekszámuk, mára, mintegy százezerrel apadt.

E hányatott, bizonytalan élettérben a gazdaság, mint legfőbb létforrás, nem tudta megteremteni azt az alapot, amelyre tartósan lehetett volna jelent s jövőt építeni. A térség mindvégig periferiális helyzete, folyton változó erőterei, országhatárok szabta korlátai meggátolták abban, hogy a rész és az egész – a többség és kisebbség – viszonya harmonikus, valóban gyümölcsöt termő, gyümölcsöt érlelő tényezővé, hathatós megtartó erővé váljon.

Rezes József, Zubánics László, Bacsó Róbert, Balogh Csaba gazdagon adatolt tanulmányai feltárják előttünk mindazokat a politikai, gazdasági összetevőket, amelyek gátolták/gátolják a kibontakozási körülményeket, korlátokat, azokat az okokat, amelyek a mai helyzetet előidéztek. Mindannyian hangsúlyozzák az anyaország sokrétű segítségét, amelyek pályázatok, alapítványok, anyagi támogatások révén az utóbbi évtizedekben minden tekintetben reményt ébresztenek – gazdasági és politikai, közösségi és személyes vonatkozásban egyaránt. De ahhoz, hogy erőfeszítéseik valóban lendületet adjanak a gazdasági kibontakozásnak, ahhoz, hogy a politikai légkör valóban a fejlődés keretévé váljon, mindenképp szükség lenne arra, hogy az ukrán törvények valóban megteremtsék a fejlődés feltételeit, biztosítsák azt a gazdasági, spirituális miliót, amelyben a többség a nemzetiségekre valóban nemzetalkotó állampolgárokként tekint; ellentétben a mostani, mesterségesen felszított, ellenséges közhangulattal szemben, amelyek ezreket, tízezreket készlet szülőföldje elhagyására.

Kárpátalja természeti adottságai közt meghatározó vonás a folyók – Tisza, Latorca, Ung, Borzsa... – sokasága. A vizek járása, évszakonkénti változásai, a gyakori árvizek indokolják az odafigyelést, a határokon átíve-

lő összefogást, egybehangolt cselekvést; a védművek építését és karban tartás, az operatív előrejelzést, a saját és nemzetközileg összehangolt anyagi ráfordítást, kárelhárítást, helyreállítást. Erről tájékoztat, fest nem sok optimizmust sugalló képet Revallo Nikolettá.

A régió egészségügyi ellátásáról, annak fontos szegmenséről – a szülészeti helyzetről – szól Bocskor Szedlákovics Zita tényfeltáró írása. Elszomorító kép, amely bizalmatlanságot ébreszt, negatívan hat vissza a gyermekvállalás alakulására.

A kárpátaljai magyarság közérzetének, a megmaradást szolgáló/segítő összetevői nem csupán a gazdasági élet függvénye. Adott az ezer éves történelemből fakadó nemzettudat, az a spirituális tér, melyben a szülőföldhöz való kötődés, az anyanyelvhez való ragaszkodás, az oktatás, az egyházak, a sajtó, a művészetek, a család– és gyermekszertet... egyaránt fontos szerepet hordoz. Megannyi erővonal, heroikus küzdelem színtere, immár száz esztendeje! Az erdélyi, sorstárs költő, Reményik Sándor soraival ők is elmondhatják: „Testvéreim, bizony nem élünk jól mi, / Nem apáinknak tetsző életet. / De aki másképp tehetné helyünkben, / Az vesse ránk az első követ! / Minden percünk kínzó kiegyezés: / Ahogy lehet...” (*Ahogy lehet*) Tették ezt „démoni dühvel és őrült örömmel”, elszántan védve karszti sorsukat.

A sorozat– és kötet szerkesztő figyelmének köszönhetően ezek az összetevők is hangot és teret kapnak e kötetben.

Dunda György a magyar sajtó múltját, jelenét és jövőjét térképezi fel. A napi– és hetilapok bár évtizedeken át a propaganda eszközeként/szócsöveként jelentek meg, de magyarul szóltak, s amint rés támadt a falon egyre inkább magukra találtak. Különösképpen érvényes ez a megállapítás a kilencvenes években s azután megjelent – *Hatodik Síp, Pánsíp, Együtt...* – irodalmi–művészeti kiadványokra, az egyházi lapokra.

Kovács Péter a magyar nyelvű iskolai oktatás helyzetére vet fényt. A hozzá való ragaszkodás mellett szól az azt veszélyeztető tényezőkre is: az oktatási törvények kisebbségellenes paragrafusaira, a tankönyv–ellátás anomáliáira, a tanulólétszám vesztes apadására, továbbá arra a teret hódító torz nézetre is, miszerint „a gyermekem csak akkor fog majd boldogulni az életben, ha államnyelven tanul”. Spenik Sándor a felsőoktatás állapotát, helyzetét elemzi, annak lehetőségeit, távlatait és korlátait, két intézmény – az Ungvári Nemzeti Egyetem és a Beregszászon magyar állami támogatással létrehozott II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – vonatko-

zásában. Fölhívja ugyanakkor a figyelmet arra, hogy „a Kárpátalján érett-ségiző, felsőoktatású képzésre jelentkező diákok 75%-a tanulmányait Magyarországon kívánja folytatni”, amely azzal a következménnyel járhat, hogy azok a diákok valószínűleg nem térnek vissza szülőföldjükre. E témakörhöz sorolható Bence Norbert egyetemi hallgató írása, aki a diákélet lehetőségeit és távlatait vetíti elének, megfogalmazza a legfőbb célt: „a kárpátaljai magyar végzősök itthon folytassák tovább tanulmányaikat és itthon maradjanak meg igazi kárpátaljai magyarnak”. Mindezek fölött ott lebeg az új s újabb ukrán nyelvtörvényeknek az anyanyelvi oktatást és anyanyelvhasználatát korlátozni szándékos réme.

Pogány István római katolikus, Nagy István református lelkész az egyházak nyújtotta, a hitre épített és alapozott nemzetmegtartó törekvéseiről számol be: a hitélet, a karitatív tevékenység, a felekezeti oktatás... viszonylatában, hirdelve a krisztusi parancs lényegét: „Szeretni, szeretni, szeretni – SZERETETTEL. Ez a megmaradás, a nemzetépítés egyetlen záloga.” Ugyanakkor figyelmeztetnek egy igen káros, önmagán – és a kárpátaljai tájházán is – túlmutató jelenségre: a család hanyatlására: „ennek felbomlása a nemzet hanyatlását, szétmorzsolódását is hozza maga után.”

Zékány Krisztina a szellemi élet legfontosabb műhelyét, a Kárpátalján kibontakozó magyar irodalmi törekvéseket, jelenségeket tette elemzése tárgyává. Mi sem természetesebb, minthogy az irodalmi fejezet élére, jellegként, a kárpátaljai magyar irodalom ikonikus alakja, Kovács Vilmos sorai kerülnek: „Ez hát a hon... Ez irdatlan / hegyek közé szorult katlan. / S az út... Kígyó vedlett bőre. / Hány népet vitt temetőbe. / S hozott engem, ezer éve, / Árpád török szava, vére / bélyegével homlokomon... (*Verecke*) Tér és idő keresztútján, kálváriás stációin haladva élte e magyar töredéknép zaklatott életét. Kárpát-medencei periferiális helyzete rányomta bélyegét az irodalmi élet alakulására: előbb a főváros, a csehszlovák éra alatt Kassa vonzáskörében; az „önállóvá”-válás, „a harmadik államfordulat” hozta el jőkora késéssel, a hatvanas évektől, számára a saját arculat lassú, viszontagságos körvonalazódását, mindvégig a szellemörök éber ellenőrzése és felügyelete alatt. Két ellenpólus – később, „a rendszer kiszolgálójaként jellemzett” Balla László és „a szellemi ellenállást képviselő” Kovács Vilmos – köré, jelesen az általuk fémjelzett Forrás Irodalmi Stúdió, illetve a József Attila Stúdió műhelyéhez, holdudvarához kötődően, azok vonzáskörében nőtt/vált valóban nagykorúvá, amely – a *Holnap is élünk* című regény megjelenését követően – már össznemzeti vonatkozásban is figyelemre méltó

értéket teremtett. A „hegyek közé szorult katlan” szóképet a rendszer jellemzőjeként is értelmezhetjük: a szellem béklyóba verését. Mely úton járhatott az e korban megszólaló író/költő? Járhatott a Balla László által fémjelzett ösvényen: „Az én nemzedékem életében / minden út Damaszkuszba vezetett, / s voltam, / ma Saulus, holnap Paulus, / majd ismét Saulus s megint Paulus, / vagy Saulus–Paulus egy időben.” (*A damaszkuszi úton*) Tudathasadásos állapot. Élete alkonyán viszont felismeri/beismeri: „Ma már értem: / bukás volt minden vélt diadal s érdem.” (*Null-szaldó*) Járhatott Kovács Vilmos útján, aki a rendszer valódi arcát feltáró, címében mégis reményt keltő regényével utat nyitott az „új hullám” áramlatában kibontakozó tehetségeknek, annak az írói szándéknak, amely „ki tudja mondani az emberi és nemzetiségi problémákat, írásaiban folyamatosan megjelenik az egyén és a társadalom konfliktusából adódó érzelmi feszültség, az ebből szabadulni próbáló egyén lázongása”. Mi lett az ő sorsuk a szovjethatalom alatt? Elhallgattatás/elhallgatás, kényszerű emigráció.

1989 után kiszabadul a szellem a palackból. A Balla D. Károly által szerkesztett *Hatodik Síp* megjelenése (1989), a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának megalakulása (1992), a *Pánsíp* (1993), később pedig az *Együtt* (2002) című folyóiratok megjelenése, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság létrejötte (2014) katalizátorként hatott a helyi irodalmi életre, az írói pályák kibontakozására. Ezek együtt jelentik, teremtik meg azokat az értékeket, amelyek a szülőföld szeretetének ápolását, az anyanyelv védelmét, az egyéni feladatvállalást, a kárpátaljai sors kiteljesítését kódolják műveikbe. A sorozatos nyelvtörvények ismeretében eszünkbe idézhetjük Vári Fábián László 1984-ben írott költeményének sorait: „Hazámtól távol, / Hozzád sírközelben / Tőled kérdezem, / mi végre hát? / S ha nem mondtad elégszer, / hiába mondtad, / hogy ezerszer jaj / a nyelvvelhagyottnak, / mert biccen a szó már / a száj szögletén. (...) Makacs szánkra fegyelmet / izzó jogarral égess, / csak őrizz meg bennünket, édes, /édes anyanyelv!” (*Illyés Gyula fejfája előtt*) Írók, költők, a nemzetért felelősséget érző publicisták magvetése mégsem hiába való, hisz – Vörösmartyt idézve – az elszakíttóság száz éve után Kárpátaljára is érvényesen elmondhatjuk: „Mégfogyva bár, de törve nem / Él nemzet e hazán.” Társítsuk hozzá a tanulmányíró pedagógus diákja versének strófa-indító sorait: „Máshol jó a levegő, de itt ízlik a legjobban. (...) Máshol szabad vagyok, de itt sincsenek láncok. (...) Máshol is megélek, de itt születtem.” (Ponz Máté: *Otthon*)

A tartalmas, gondolatébresztő írásokból kialakuló képből hiányolom a kárpátaljai magyar képzőművészeti életről szóló ismertetőt. Hisz Erdélyi Béla, Boksay József, Koczka András, Soltész Zoltán, Kassai Antal, Balla Pál, Horváth Anna... neve és alkotása abból a világból nyerte ihlető forrásait. Alkotásaik igen nagy mértékben járultak hozzá a kárpátaljai szellemi élet, a szülőföld iránti szeretet elmélyítéséhez, e nemzetrészt helyi kötődése erősítéséhez.

DUPKA GYÖRGY

TÖRTÉNELMI ZARÁNDOKÚTON A KAUKÁZUSBAN ÉS EURÁZSIÁBAN

(TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA, 7. RÉSZ)

*„Adj Uram, szeretetet a világra!
Árvák és özvegyek könnyét töröld le
Mindenható kegyelmeddel örökre,
Ne áztassa az barna kenyerüket,
Aranyozd be aprócska örömiüket.
Ó, Uram! Ne legyenek többé rabok,
Legyenek az emberek mind szabadok!
Lakják otthonukat szépen, szelíden,
Szorgos kezükkel teremtett jólétben!
Vélt bűnökért ne üldözzön, jaj, senkit:
Egyként becsüljön a törvény mindenkit!”*

(Horváth Simon, *Rab fohász...*, 1954.)

ÖRMÉNYORSZÁG

JEREVÁN

Kétórás repülés után (Budapest–Moszkva), éjfélkor Moszkvában, a seremetyeói légi kikötőben landoltunk. Plakátok hirdették, hogy az orosz Aeroflot 94 éves. Majd a Jerevánba induló járatra átszállás és újabb, közel háromórás repülés következett 180 utassal a feldézeten.

Átszeltük a Kaukázus légerét és előttünk kitérülkötött a világ első keresztény állama, a keresztény kultúrkör védőbástyája a muszlim világ Kaukázuson túli peremén. Örményország az Ararat konyak és a sárgabarack országa is. Hajnali napsütésben érkezünk meg¹. Kilépvve a repülőből, először a hósapkás Ararátot láttuk meg és rengeteg sarlós fecske körözött az épületek felett.

Az útlevelek kezelésénél, csoportunk egyes tagjait, köztük engemet is arról faggattak, hogy a múlt évben – mi, magyarok – mit kerestünk a számukra ellenséges Azerbajdzsánban... A kérdezősködő határőr tisztet megdöbbentette válaszom: Gulág-kutató turisták vagyunk... Az örmény tiszt a fejét csóválva, kíváncsi tekintete a kijáratig kísért minket, a gyanús, jó kedvű, hangoskodó magyarokat. Így érkezünk meg az 1,2 millió lakosú fővárosba, amely 900-1300 méter tengerszint feletti magasságban, a *Hrazdan* folyó völgyében terül el.

Gondjaink voltak a beutazási vízummal. A pécsi Német Körnek köszönhetően a németországi kapcsolat révén, mint magyarországi állampolgárok, a jereváni német nagykövetség meghívója alapján kaptunk beutazási vízumot.

Ennek az a magyarázata, hogy Örményországban nincs magyar külképviselet, azért szűnt meg, mert áthidalhatatlan diplomáciai feszültség alakult ki a két ország között. A sajtóból² is ismeretes, hogy Magyarország 2012. augusztus végén adta ki Azerbajdzsánnak „*az örmény katonatársa meggyilkolása miatt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt Ramil Sahib Safarovot, akit hazájában elnöki kegyelemmel azonnal szabadlábra helyeztek, őrnaggyá léptettek elő, új lakást adtak neki, és visszamenőleg kifizették a béréit. Ennek következtében Örményország minden kapcsolatot megszakított Budapesttel.*” A magyar kormány azzal érvelt a kiadatás mellett, hogy Azerbajdzsán igazságügyi minisztériuma korábban arról tájékoztatta a magyar szaktárcát, hogy nem alakítja át az ítéletet. Örményországban tiltakozási hullámot váltott ki az eset, például a jereváni magyar konzulátusról letépték a zászlót. Azóta is szünetel minden egyéb hivatalos kapcsolat, nem állnak „*beszélő viszonyban*”. Csupán a népi diplomácia vonalán van némi együttműködés, mivel Magyarországon a különféle becslések szerint 15 000-20 000 fős örmény származású magyar állampolgár él. Az itt élők több mint 95 %-a kb. három évszázada Erdélybe érkezett és leszármazottjai, akik nagyrészt Trianon és a II. világháború következtében alkotják ma már csak szórványban élő örmény kisebbséget Magyarországon. Mintegy húsz településen és csaknem minden budapesti kerületben működik örmény kisebbségi önkormányzat. Örmény származású magyar volt *Agrády Gábor* színművész, *Lázár Vilmos* és *Kiss Ernő* aradi vértanúk és *Csiky Gergely* író.³

A diplomáciai szakítás előtti időkből szerteágazó gazdasági, kulturális stb. kapcsolatnak nagy a szakirodalma. Az Örmény Köztársaság 1991-ben kiáltotta ki a függetlenségét a Szovjetuniótól, hiszen közel 75 évig szovjet

befolyás alatt voltak. A közel 30 ezer négyzetkilométeres hegyes, dombos területen több mint 3 millióan élnek, átlagban számítva 1800 méter tengerszint feletti magasságban. Már a leszálló repülőgépről jól láttuk Örményország „szent hegyét” az *Ararátot*, amely 1920-tól Törökország területéhez tartozik. A szimbolikus hegyhez kötődik az az ősi hagyomány is, hogy *Noé bárkája* itt ért földet, a vízözön levonulása után. Az örmények úgy tartják, hogy ők Noé legkisebb fiának, *Jáfet*-nek a leszármazottjai és azt is beszélik, hogy a történelem előtti időkben itt volt a „bibliai Édenkert.” A régészek 8 ezer évvel ezelőtti ember használta eszközöket (nyílhegy, balta, kés stb.) is találtak.

Azerbajdzsán és Törökország felé zárva vannak határai, amelynek őrzésében az orosz katonák is közreműködnek. A kis hegyvidéki ország népének csupán Irán és Grúzia felé van szárazföldi kijárat.

Csodás helyeken jártunk. A *Képes Krónika* szerint eleink átkeltek egy nagy hágón (Tbiliszitől északra menő hágó, Alán hágó) és ott rabolta el Dül király lányait Hunor és Magor. A Kaukázustól délre, most Örményország a terület neve, ahol a Szeván tó terül el, ahol jártak. Itt van az *Árpa* nevű folyó, a partján egy város, *Vajk*. Valószínűleg a *szavárd magyarok* nyomai ezek.

Jereván is a civilizáció egyik bölcsőjének számít, hiszen 28 évvel Róma előtt Kr. e. 782-ben *I. Argisti*, Urartu királya alapította. Azt már a helyiektől tudjuk, hogy az „urartu” szóból ered az *Ararát* név. Kezdeti függetlenségét elveszítve szkíta, mongol török uralom alatt sínylődik az ország népe míg 1828-ban a cári Oroszország Perzsiától elhódítja az országot. Azóta is hol nagyobb, hol kisebb mértékben az orosz befolyás dominál.

Letaglózott minket a város leghíresebb épületének, a domb tetején álló *Matenadaran* látványa, ez a térség legnevezetesebb kéziratára, ahol örmény, perzsa, szír, római és más ősi nyelveken írt, több mint tízezer kódexet és egyéb kéziratot őriznek. Előterében látható *Meszrop mastoc* (361 körül-440-ig) emlékműve, nevéhez fűződik az örmény és a grúz írás megalkotása. Örményországban és fővárosában a szovjet idők végét számunkra is azt szimbolizálta, hogy a Sztálin-szobor helyén az *Örmények Anyja-szobor* díszelgett.

Az itt-tartózkodásunk alatt gyönyörű helyeken jártunk, mindenütt az ezredéves örmény keresztény kultúra fantasztikus látványában részesültünk. A *Kaszkad* nevű lépcsősor a város egyik fő látnivalója, a szomszédos domboldalra vezet fel a belváros szélén. Csodálatos az is, hogy az építmények és a műemlékek (*Világosító Szent Gergely székesegyház, a Köztársaság tér palotái, a perzsa Kék mecset és minaret, az Óváros szűk sikátorai és házren-*

getege, a főpályaudvar épületet stb.) háztöbbsége egységes képet, hangulatot árasztanak, mivel az objektumok jelentős része – főleg az 1988-as földrendést követően – ugyanabból a vulkanikus eredetű rózsaszín tufából épült.

Itt-tartózkodásunk alatt *Németország Jerevani Nagykövetségének* vendégei voltunk. Az is kiderült, hogy a missziót vezető **Kiesler Mathias** nagykövet a hadisír-gondozási program megvalósítását szívügyének tekinti. A nagyszabású feladat elvégzésébe az örményországi etnikai német szervezetek vezetőit, aktivistáit, a németbarát örmény értelmiség képviselőit is bevonta és fölötte védnökséget vállalt. A nagykövet háttérből irányította országhatárát kutató utunkat, a céltelepüléseken alaposan megszervezték a találkozókat és örmény idegenvezetőket is biztosítottak, akik nagy szeretettel mutatták be országukat, meséltek múltjáról, jelenéről.

Házigazdáink mesélték, hogy félszáz család tartja kezében a helyi gazdaságot. Az elemzett statisztikák szerint Grúzia és Örményország között az egy főre jutó GDP összegét illetően nincs nagy különbség. Mégis azok élnek jobban, akiknek a családtagjaik külföldön dolgoznak, mivel több örmény él külföldön, mint az országban, gyakorlatilag ők tartják el az egész országot.

Az első tanácskozásunk az Aviatrans hotelben volt és kísérőinkkel a közös vacsorán ismerkedtünk meg. Köztük kiemelkedett alapos felkészültségével az örmény etnikai németeket is képviselő **Viktor Genrihovics Vuhrer**, aki 1949-ben a Cseljabinszki területre kitelepített német családban, Kopejszke településen született. A szovjet érában került Örményországba, egy katonai objektum kutatóintézetében vegyész-technológus mérnökként tevékenykedett. Amikor Örményország független lett, alezredesi rangban folytatta kutatómunkáját. **Vuhrer** alezredes egyben a műszaki tudományok kandidátusa, az Örmény Tudományos Akadémia műszaki osztályának tagja. 2000-től az Örmény Köztársaság Elnöke által létrehozott, nemzetiségi, tudományos, kulturális, nemzeti és vallásügyi kérdésekkel foglalkozó tanácsadó testület tagja. 2007-től az Örményországi Németek Teuton Szövetségének elnöke. Az oroszországi, kaukázusi, illetve az örményországi németek történetéről eddig három könyve jelent meg: *Az oroszországi németek sorsa / "Szugyba" -roszjiszki nyemec/, 2007., Fejezetek az oroszországi, kaukázusi németek történetéből, /Nyemeckije sztranyici isztoriji Rosziji i Zakavkazjal, 2009, A németekről, ezen belül az oroszországi németekről /O nyemcah, v csasznosztyi o Roszjiszkih Nyemcah/, Vanadzor, 2013.*

Önzetlen segítséget nyújtott csoportunknak **Vardan Vardanyan** kutató, a helyi hadisírgondozó alapítvány munkatársa, **Marina Gevorgyan** kutató,

Hovhannes Hovhannisayn történész és *Natalia Algulyan*, a helyi német kulturális egyesület ügyintézője is.

Az első állomáshelyünkön, Jerevánban a *Cicernakaberd* (másképpen *Tsitsernakaberd*) örmény népiértés áldozatainak emlékművénél hajtottunk fejet.

Az emlékmű 1967-ben készült el a *Cicernakaberd* dombon, a *Hrazdan* folyó felett, ahol az örmények nemzeti újjászületését jelképezi a 44 méter magas központi oszlop, szomszédságában 12 tábla sorakozik kör alakban, melyek a 12 elveszett – ma Törökországhoz tartozó – tartományt szimbolizálják. Itt a kör közepén elhelyezett örökmécses lobogó lángja mellett csoportunk megemlékezést tartott, majd a beregszászi örménycsaládból származó, de Pécsen élő *Yazhyan Terézia* pedagógus „*Jaj eljött a szél...*” címmel örmény dalt adott elő, miközben a magyar nemzet nevében is **dr. Szilágyi Péter**, a miniszterelnökség nemzetpolitikaért felelős helyettes államtitkára feliratozott szalaggal átkötött virágot helyezett el.

Információs tábla hirdette itt is, hogy 1915. április 24-e az örmények számára a *genocídium emléknapja*. Mint a szakirodalomból ismeretes, 1915-ben ezen a napon az „*Ifjú Törökök*” vezette kormány Isztambulban 200 örmény vezetőt tartóztatott le. Ezzel kezdetét vette a vallásháború, az *anatoliai katasztrófa*, az örmény népiértés, egy nemzet deportálása, legyilkolása, éhen- és szomjanveszejtése, járványoktól való megtizedelése. 1915-1923 között a férfiakat, nőket, gyerekeket – egymástól elszakítva – a sivatagokba felállított haláltáborokba hurcolták, ahol hagyták őket éhen halni. A szélsőséges, radikális török nacionalisták a legbarbárabb gyilkoló eszközöket is igénybe vették, százakat akasztottak fel, illetve feszítettek keresztre, a megtorlás során mintegy 2 millió örményt pusztítottak el, javaikat elkobozták.

A tudományos körökben elfogadott nézet szerint 600-800 ezren veszítették életüket. Az emberi tragédiák sorozata főleg *Kelet-Törökországban* az örmény felkeléssel és az orosz megszállással egyidőben vette kezdetét. A török katonai hatóság azzal vádolta meg az itteni örmény népcsoportot, hogy támogatják a felkelőket és az orosz hadsereget, ezért *Észak-Szíriába* telepítették át az örményeket. Az erőszakos kitelepítés, az oszmán vezetők túlkapásai, a fegyveres bandák támadásai több százezer életet követeltek. Sok ezren menekültek el szülőföldjükről és telepedtek le főleg Európa nyugati országaiban.⁴

A törökök máig vitatják az 1915-ben történtek „népiértásként” való definiálását, ám „*ez nem jelenti az örmény nép által megélt fájdalmak tagadását.*”⁵ Az örmény népiértást eddig 24 független állam ismerte el.⁶ Az utóbbi években számos kiadvány jelent meg a tragikus események szemtanúinak

beszámolóival. Továbbá tudományos monográfiák, tanulmányok, játékfilmek, dokumentumfilmek, szépirodalmi és művészeti alkotások témája lett a népírtás, melynek valóságos megtörténtét alátámasztó rengeteg bizonyíték ellenére az egymást követő török kormányok folyamatosan tagadják a genocídiumot 1915-től kezdve egészen napjainkig.

A döbbenetes történelmi tények hatása alatt Jereván városrészeiben és vonzaskörzetében lévő településeken folytattuk a kutatómunkát.

Elhaladtunk *az állatkert mellett*, ahol egykor egy koncentrációs tábor volt. Kísérőnk, **Vuhrer alezredes** mesélte el, hogy a megáradt *Hrazdan* folyó a tábort 1946-ban elsodorta, a hullámsír magyar hadifoglyokat is elnyelt. Korábban, 1936 körül a szovjetellenességgel megvádolt örmény intelligencia képviselőit az NKVD könyörtelen hóhérai itt végezték ki. Saját maguknak megásták a sírt. Ezen a helyen azért nincs emlékjel, mert a távolabb lévő központi emlékparkba átemették az áldozatokat, köztük német, magyar és más nemzetiségű hadifoglyokat is. Értésünkre adta azt is, hogy az általa vezetett német szövetség tagjai a német nagykövetséggel és a helyhatóság képviselőivel minden év november harmadik hetének végén közösen tartanak koszorúzással egybekötött kegyeleti megemlékezést.

* * *

Az örmény–magyar kapcsolat ápolása jegyében Jerevánban 2 nagy, 2 kisebb német- és 1 volt román hadifogoly-temető felkeresése szerepelt terünkben. **Vuhrer alezredes** és a helyhatóság emberei, történészei úgy magyarázták, hogy ezekben a rabtemetőkben főleg német hadifoglykatonák nyugszanak, és a hadifogolytáborokban a románokon kívül más nemzetiségű, így magyar rabokról egyáltalán nincs tudomásuk. Erre rációfol a budapesti **Jobbágy Kálmán** volt magyar hadifogoly-túlélő írásos beszámolója, akit 1945. május 9-én az oroszok foglyul ejtettek, a Sopronkőhida melletti gyűjtőtáborba kísérték és a pár hónap múlva előállított „*bedrótozott ablakú marhavagonokba*” terelték társait, és a táborból „*megkezdődött a kiszállítás*”. Mint írja: „*Rám is sor került. Végül is Örményországban, Jerevánban, az örökös hóval fedett, ötezer méter magas Ararát »szomszédságában« kötöttünk ki, ahonnan csak 1947 októberében érkeztem vissza édesanyámhoz és testvéremhez Kecskemétre.*”⁷

Örményország területén egyaránt számos emlékhely található, ahol alkalmunk nyílt az itteni tömegsírokban nyugvó hős elődjaink emléke előtt tisztelegni.

Kísérőnk információi alapján a rendszerváltás után először *Áchván Tadevoszján* kezdeményezte az örményországi hadifogoly-sírhelyek rendbehozatalát. Ezzel kapcsolatosan levélben kértek és kaptak anyagi segítséget a németországi kormánytól. Kísérőnk a moszkvai archívumokban is a GULÁG-GUPVI tábor-rendszer örményországi hálózatának felkutatásával foglalkozott. E tárgykörből tanulmányok sorát jelentette meg.

A programba bevonta a fiát, *Gagyik Tadevoszját*, aki a *Hetazodum Alapítvány* egyik ügyvezetője lett, amely magára vállalta a sírok méltó megóvását, gondozását, a halottak névsorának keresését, a temetkezési helyek felkutatását. A jótékonyági szervezet szorosan együttműködik a jereváni német nagykövetséggel, eddig több mint 20 emlékművet állítottak, ugyanennyi sírkertet újítottak fel. A program megvalósításába a jereváni német szövetség aktivistái is bekapcsolódtak. Nyíltan hirdetik, hogy az örmény nép sorsközösséget vállaló a magyar, német és más népek áldozataival, hiszen „elzárásukért a kommunista rendszer felelős”.

Az egykori Örmény SZSZK Armijanszki 115. számú főlagert és a több mint 10 táborrészlégét, *1474. számú központi rabkórházát* 1945-1949 között hozták létre. Az öt év alatt ezekbe a munkatáborokba mintegy 20 ezer hadifogoly fordult meg, akikkel 525 millió rubelben kifejezett befektetésnek is értékelhető munkát végeztek, ezzel nagyban hozzájárultak az örmény népgazdaság további fejlesztéséhez. Az NKVD által is nyilvántartva a következő objektumok épültek Jerevánban: a Kanakeri Alumíniumgyár, a Dinamo sportstadion, a Győzlem híd, lakónegyedek, közintézmények. A főváros környékén üzembe helyezték a Szevani földalatti alagúttal ellátott unikális Vízi erőművet, amely a maga nemében egyedi mérnöki létesítmény. *Spitakban* cukorgyárat, Vanadzorban azot-üzemet, Ararát település környékén mész- és cementgyárat, *Artykban* tufa-kőfejtő bányát létesítettek. A meredek, kopár sziklavölgyekben több kilométer hosszúságban közutat, támfalakat építettek, az utóbbiak ma is szilárdan állnak, védik a közlekedést. Például a nevezetes *Ahtanak parkba* vezető és a *Kanaker* településig futó nevezetes „*Plani gluh*” műutat is a hadifoglyok építették. A helyi lakosság barátként viszonyult a munkatáborok lakóihoz, jó kapcsolat alakult ki a hadifogolyférfiak és az özvegy örmény nők között is, akik a rabok ellen agítáló szovjetpropagandát figyelmen kívül hagyták. Amilyük volt azt megosztották a német, magyar és román hadifoglyokkal, akik cserében fontos háztartási eszközöket készítettek részükre.

A *Hetazodum Alapítvány* eddigi levéltári felmérése szerint 1605 hadifogoly (zömében németek), köztük **332 magyar** pusztult el különböző járványos betegségben, az éhség okozta végkimerülésben. Ők az eddig feltárt és felújított 10 rabtemetőben nyugszanak.

Sokan az éhezés okozta végelgyengülésben haltak meg. Bár az étkezési norma, illetve a központilag megállapított fejadag Örményországban is előírta, hogy a hadifoglyoknak naponta 600 gramm komisz kenyér, 90 gramm kása, 30 gramm hús, 100 gramm hal, 15 gramm szalonna, 15 gramm növényzsír, 17 gramm cukor 600 gramm burgonya és más élelmiszer jár. Valójában ezek az adatok csak a papíron léteztek, a valóságban nem, mivel a hadifoglyoknak járó porciót a lágerparancsnokság keményen megdézsmálta, vagyis a feketepiacra került, mivel országos szinten gyenge volt az élelmiszerellátás. A fehérjedús élelmiszerhiány okozta a rabok legyengülését, pusztulását. Pl. az átlag 70 kilós férfiból 30 kilós disztófiás lett, aki a tápanyaghiány okozta szövetsorvadásban szenvedve pusztult el. Volt olyan időszak, hogy csak liszttel etették a foglyokat, tudjuk meg az örmény *Naira Ajvazjan* és *Valerij Gasparjan* beszámolóiból⁸, akik portrét készítettek a német foglyok legismertebb személyiségéről, *Konrad Zacharias Lorenz* (Bécs, 1903.11.07.-Bécs, 1989.02.27.) lágerorvosról, a korábbi katonai pszichiáterről, neurológusról, aki a szabadulása után mint zoológus, ornitológus 1973-ban fiziológiai és orvostudományi Nobel-díjban részesült két társával (*Karl von Frisch, Nicolaas Tinbergen*) egyetemben. Úgy maradhatott életben, hogy a skorpiót, a pókot, a különböző csúszómászókat, madarakat is megette. És lágerorvosként arra is volt ideje, hogy az úgynevezett „klasszikus összehasonlító magatartás” úttörőjeként kísérleteket tudományos feljegyzéseket végezzen a lágerben.

Csak négy évvel a szovjet fogságába esését követően, 1948-ban engedték szabadon, és ekkor térhetett vissza az ausztriai *Altengbergbe*, hogy folytassa hírnévvel övezett kutatásait.

Jereván külterületén, illetve közel száz kilométeres körzetében felkerestük a hírhedt 115 főláger több mint tíz lágeregységének egykori telephelyeit és rabtemetőit (*Abovjan Elár, Varszer/Szevan tó, Arapkir/Kanaker GESZ* stb.).

* * *

1.) Abovian/Abovjan (Elar), 115/5. sz. lágerrészleg. Koordinátái: 40.265510, 44.616866.

Bérelt busszal jutottunk el az egykori faluból, 1963-tól várossá fejlesztett *Abovjan–Elár* településre, *Kotajk* tartomány központjába, melynek becslést né-

pessége 35 ezren felül van. A város szélén a lerobbant autótelep mellett találtuk meg a több mint 70 évvel ezelőtt kialakított 115. főtábor 5. számú lágerrészlegét.

Abovianban a 2400 négyzetméter nagyságú és egy méter magas kőkerítéssel körülvett sírkertet 1999-ben németországi támogatással a *Hetazodum Alapítvány* újította fel. A 3,5 méteres központi emlékkereszt „árnyékában” 97 fő van eltemetve. A méterenként sorjázó sírhantokat elegyengették, a gondozott fűtakaró alatt 10 magyar honvéd, 87 német katona alussza örök álmát. A mezei virágokból összeállított csokrot nemzeti szalaggal ellátva helyeztük el a német, örmény feliratú márványtábla tövében. Béke poraikra! Ima kíséretében a magyar áldozatok listáját is felolvastuk: **Duzs Gergely Gergely** (1891-1945.02.04.), **Dobai Károly András** (Vágás (Ro.), 1910-1946.02.22.), **Korcsinszki Tibor Gyula** (1888-1945.12.18.) százados, **Kovács János György** (1903-1946.01.06.), **Kovács Vince József** (Hegyhásál, 1915-1945.03.10.) szakaszvezető, **Majtenyi Károly Károly** (1919-1946.01.31.), **Magyar(i) József József** (Budapest, 1908-1946.01.31.) hadnagy, **Trencsik Károly Károly** (1904-?), **Csikos Imre Imre** (Karcag, 1900-1946.01.04.), **Sári István István** (1908(1894)-1945.06.30.).

2.) Varser (Sevan, Szeván) a 115/3. sz. lágerrészleg. Koordinátái: 40.553046, 44.925275. Először a Jerevántól 65 km-re lévő, az ország legnagyobb és a világ legmagasabban fekvő tavát (tengerszint feletti magassága 1900 m), a Szeván-tót kerestük fel, amely a Balatontól 30%-kal nagyobb. Az útszéli dombokon onixkövek csillognak. Luxus és mélyszegénység él egymás mellett az épülő-szépülő turistaparadicsomban, ahol az örmény nép évezredes történelmi emlékhelyeit, a legutóbbi földrengésnek is ellenállt középkori templomokat, korábban létező kolostorokat is megcsodálhattuk. A *Zangu (Razdan)* folyó az egyetlen folyó, amely a Szevántóból folyik ki, számos hegyi patak táplálja a természetes víztározót.

A csoport néhány vállalkozó kedvű tagja megmártózott hidegnek mondható vizében.

A part menti lakóházak, középületek egy része az ötvenes évekre emlékeztetnek, amelyek többségét az NKVD GUPVI rendszeréhez tartozó 115. sz. főtábor 3. számú lágeregységének magyar, német hadifogllyai építettek fel. Sokan a kőfejtőkben dolgoztak vagy utat építettek, aki kidőlt és holtan rogyott össze, azt a lágér sírkertjében eltemették.

A 115/3. sz. lágerrészleg *Szeván* város közelében, *Varser* település végén terül el, kőkerítéssel körbevett temetőjét ugyancsak németországi támogatás-

sal a *Hetazodum Alapítvány* újíttotta fel. 1998-ban felújíttották. A 2700 négyzetméteres parcella jobb és baloldalán négy csoportban kisméretű fémkereszteket, közepén pedig 5,5 méter magasságú fémkeresztet helyeztek el.

Az eredeti sírkertből megmaradt több számozott kisméretű sírkő is. Az eddig ismert adatok szerint 200-217 sírhantot találtak és hoztak rendbe.

Az itt elhunytak is az 1842-ben alapított, jelenleg közel húszezer lakosú Szeván város ipargyáraiban dolgoztak, lakóházakat építettek. A hadifoglyok saját maguknak is felépítettek egy szálláshelyet, ahol most városi kórház van. Az embertelen körülmények, éhhalál miatt és járványos betegségben 1945-1948 között körülbelül 154 német, osztrák és 63 magyar hadifogoly hunyt el, és lett ez a sziklás föld a végső nyughelye, ahol megemlékezést tartottunk. A magyar áldozatok névsorát alább közöljük.

Arbogós Mátvás György (1911-1945.09.24.), **Árvavölgyi András Mátvás** (Budapest, 1913-1945.12.02.) csendőr szakaszvezető, **Bokonics József István** (1921-1945.05.22.), **Bula István János** (Perkáta, 1903-1945.06.22.), **Béres János Károly** (Hódmezővásárhely, 1914-1945.07.08.), **Benő József Mihály** (1898-1945.07.10.), **Bunyevac István Ferenc** (1906-1945.07.23.), **Bazsó Vendel János** (Zalakaros, 1895-1945.09.16.) törzsőrmester, **Bónis Dezső Mihály** (1904-1945.10.23.), **Viznyicai Lajos István** (Békés/Pestszenterzsébet, 1908-1945.08.04.), **Varga József Pál** (Bárdudvarnok, 1923-1945.09.13.) tizedes, **Gulyás István János** (Szabadi/Sárszentmiklós, 1901-1945.05.24.) őrzvezető, **Gansz Pál Pál** (1903-1945.11.10.), **Galosi György György** (1912-1946.03.04.) őrmester, **Deák Lajos Márton** (1902-1945.09.08.) altiszt, **Dávid Sándor Ferenc** (Spring, 1909-1945.09.27.), **Dávid László László** (Kecskemét, 1923-1946.01.04.), **Danleli Pál Gerhard** (1910-?), **Illés János János** (Hódmezővásárhely, 1906-1945.10.21.), **Ivacei János István** (1923-1946.01.10.), **Knapp Ferenc** (1903-1945.05.14.), **Kiss János János** (Fehérvárcsurgó, 1898-1945.06.30.), **Keszeg Sándor István** (Vasad/Nagydobos, 1899-1945.07.02.) törzsőrmester, **Kaufman József József** (Mecsekpölöske, 1919/1917-1945.07.02.), **Kósa József György** (Somogyapáti, 1910-1945.07.21.), **Kovács Béla József** (Patvarc/Balassagyarmat, 1900-1945.08.11.) őrzvezető, **Keresztély(ny) Márton Dénes** (Székelyudvarhely, 1910-1945.11.10.), **Keresztesi Zsigmond Ádám** (Nagydobos, 1905-1945.11.24.), **Krepsz József József** (1909-1945.11.23.), **Kádár Gáspár Lajos** (Nyujtód, 1901-1948.11.09.) őrzvezető, **Lacza János József** (Sárbogárd, 1910 (1900)-1945.06.22.), **Lendér András András** (1902-1945.07.11.), **Laitner István István** (1921-1945.09.01.), **Lutz János Ádám**

(1922-1945.09.24.) tizedes, **Mate János Imre** (1908-1945.06.30.), **Mellman Antal Antal** (1909-1945.08.04.), **Mackó Ignác Ignác** (Váchartyán, 1921-1945.10.04.), **Meggyes József Menyhért** (1919-1946.04.28.) csendőr szakaszvezető, **Noll Márton Bálint** (Szebény, 1924-1945.07.02.), **Nagy Gusztáv Dániel** (Mátészalka/Csengerpuszta, 1909-1945.07.21.), **Nikovits Rudolf Rudolf** (Bakonyoszlop, 1925-1945.10.23.), **Papp János Rudolf** (Bakonyszentiván, 1905-1945.06.30.), **Parti Imre Imre** (1908-1945.12.19.), **Pálinkás Ferenc István** (Vértes, 1907-1945.06.30.), **Rippert Henrik Ádám (Adolf)** (Szentendre, 1922-1945.10. 10.), **Szuross János János** (1900-?), **Székely Sándor András** (Igrici, 1901-1945.08.25.), **Szlobodnyik András István** (Nógrád, 1898-1945.12.05.), **Szentirmai József József** (1918-1946.01.17.), **Szelesi Pál Pál** (Nyíregyháza, 1922-1946.05.09.) zászlós, **Fejős János János** (Kalocsa, 1908-1945.09.21.), **Fodor Mihály Miklós** (Ipolyszalka, 1912-1945.10.17.), **Floka János Mária** (1901-1945.11.12.), **Hess János János** (1906-1945.04.29.), **Horvát István László/Lajos** (Párkány, 1902-1945.07.11.) szakaszvezető, **Hurguly Dávid Demeter** (Gyula, 1897-1945.08.27.) szakaszvezető, **Hirs Antal György** (1914-?), **Csoosz Lajos Pál** (1912-?), **Csondor Vendel Vendel** (1907-?), **Csicsai György György** (Budapest, 1921-1945.11.17.), **Sass Vendel Vendel** (Tápiógyörgye, 1914-1945.06.14.) szakaszvezető, **Strasszer János József** (Kisókrös, 1916-1945.10.31.), **Ördög Mihály Antal** (Battonya, 1908/3-1945.06.04.) tizedes.

A neveket, az elhalálozási évszámokat megdöbbenve vesszük tudomásul, mert a magyarok körében is főleg 1945-ben aratott a halál, a 63 elhunytból 49-en az említett esztendőben éhségtől, betegségtől legyengülve haltak meg. **Varga László** csoporttársunk közlése szerint földije, **Szörös János** 1900-ban született Jászberényben, meghalt itt, a Szeván-tó partján a 115/3-as láger temetőjében 1945.06.29-én vérhasban. Az általa felkutatott archív felvételt is bemutatta.

A szerencsésen hazatért magyar rabok közül sokan az életben maradásukat a segítőkész örményeknek is köszönhetik. Mások mellett az ungvideki **Bisztray János** (Sislóc, 1910) is hálával gondolt az itteni emberekre, akinek az emlékeit unokája, **Bisztray Éva** jegyezte le. Írásából tudjuk, hogy nagyapja is a Szeván-tó melletti hadifogolytábor lakója volt. „*A táborban, ahol voltak, gyakran főztek csalánlevest és a szemétre kidobott krumplihéjat rakták bele. A krumplihéjtól sárgaságot kapott. Lefogyott 45 kilós testsúlyra. Többször volt kórházban. Egyszer eltörött négy oldalbordája, mert a munka közben a gyengeségtől ráesett a vasúti sínekre.*

Egy testvárpár, akik már régebben ott voltak hadifogságban, a hátukra véve, felváltva hordták őt a kórházba kötésre. Ha jól emlékszem császlóciaciak voltak. A konyhán dolgoztak és később mint földit magukhoz kérték konyhai kiegészítőnek. Itt jó dolga volt, mesélte.

A lábain, lenn a fagyótól a bőr barnára színesedett. Gyakran nézegettem ezeket a fagyott foltokat, mint gyerek mindenre kíváncsi voltam, és Ő szívesen mesélt, de emlékszem, az arca nagyon elszomorított, amikor ránéztem: ilyenkor mintha beesett volna, a homloka tele lett ráncokkal, a szeme a visszatartott könnyektől megmegcsillant.

A Szeván-tó mellett is volt. Az ottani emberek gyakran vittek enni a foglyoknak, szinte testvérként bántak velük, mondta és arca ilyenkor kisé mosolygóssá vált. Hazahozott a lágerből egy csajkát emléknék, sokáig őrizgette. Aztán hová lett, nem tudom. Bizonyára megette a rozstda.

Őt-hat évesen kezdtem el tőle tanulni a lágerből hozott orosz szavakat, mint például »szanitärka«.

Nagymamám, amíg Nagyapa lágerben volt, nem könnyű időket élt át Édesanyával. Szerencsére volt egy tehenük, amivel szántani lehetett. A fő megélhetés a háztájiban termelt eledel, ami nagyon kevéske volt. A térdig érő búzát a szovjetek kiszántották, hiába ment a Nagymama sírva az akkori Fehér Házba (a hivatalt így emlegette), a tizenöt hektár családi gazdálkodásból alig maradt valami, az állam elvette, mint mindenkitől.

Cipőt, ruhafélét csak úgy tudott venni, ha eladta a vaját az asztalról. Gyalogosan, kosárba rakva vitte fel a városba az eladnivalót tőlünk olyan kilenc kilométernyire Ungvárra. Vagy Nagyapám régi viharvert kalapjából csináltatott a suszterrel nyárra szandálokat maguknak, hogy ne legyenek mezítláb. Télen Nagymama az itthon maradt férfibakancsokban teletti ki.

Na meg egymás között is bartercsere folyt. Ki mit feleslegesnek látott elcserélte élelemre, erre-arra. Nagymama mindig süített krumpliskenyeret. Édesanyám mesélte, egy barátnője, akinek az édesapja szintén fogoly volt valahol, egyszer kis tükröt és fésűt hozott el neki, hogy egy darab kenyérré cserélje.

Napszámba is járt a Nagymama, aratni, kukoricát törni, kapálni, ahol adódott munka.

Szívós, szikár ember volt Nagyapa. Nem emlékszem, hogy betegeskedett volna. 1948 óta dolgozott a kolhozban, mindig tett-vett, csendben, imádkozva, haláláig, 86 éves koráig

Ennyi maradt meg az évek folyamán az emlékeimben.

Örülök, hogy ezzel a lehetőséggel emléket tudok állítani Neki, akinek, amikor befejezte esténként a lágerről szóló elbeszéléseit, magasba lendült száraz, erektől duzzadó, mélyen napszitta keze, azzal fejezve be mondókáit, hogy intően felém lendítette és azt mondta: *Soha ne kelljen senkinek átélni ezeket a szörnyűségeket – azt kívánom*”.⁹

Budapestről, a XVIII. kerületből hurcolták el **Tóth János** honvédet is, aki szintén a Szeváni táborban sajátította el a túlélés művészetét, aki nemrég 85 éves korában hunyt el.

A Szeván-tónál még most is működik az a vízierőmű, ahol egykor **Bisztray Jánost, Tóth Jánost** és még sok száz fogolytársát kényszerítették az objektum felépítésére, de a vasút és a közút is az ő emléküket idézi fel, a temető is, ahol porladnak csontjaik. A németországi hadisírgondozók ezt a sírkertet nemrég felújították, a hatalmas gránit kereszt tövében halottjainkról kegyeletteljesen megemlékeztünk.

3.) Jereván - „Aljuminsztroj” /Aluminium factori, Arapkir-Kanaker GESZ, 115. főtábor 1. sz. táborrészleg temetője. Koordinátái: 40.218999, 44.479472.

Jerevánban az Alumínium feldolgozó és Lámpagyár (*Aluminsztroj/ Aluminium Factory*) közelében van a *115. főtábor Arabkir 1. sz. táborrészleg* helye és a *Hetazodum Alapítvány* által felújított, gondozott temetője, amelyet szintén **Vardan Vardanyan** kutató, a helyi hadisírgondozó alapítvány munkatársa kíséretében kerestünk fel, 1998-ban felújítottak, a temető az alumíniumgyár fala mellett van, ott van a kanaker vízierőmű is. Ezek a halottak az alumíniumgyárban dolgoztak.

A német-magyar és a román hadifogolytemető egymás mellett van. A temetőhöz vezető utat a rabok építették. Az előbbiben az 1200 négyzetméter nagyságú terület közepét egy kb. 2 méteres sétány választja ketté, amelynek a végében egy 5,5 méter magasságú fémkeresztet helyeztek el, a tövében lévő feliratos emléktábla örményül és németül jelzi, hogy itt a hadifoglyok nyugszanak. Mindkét részlegen négy csoportban 3-3 kisméretű márványkeresztet helyeztek el. Mindkét sírkert gondozója **Sarmen Sztepanyán** temetőőr, aki a szabad ég alatt megterített bőséges asztallal, ízletes falatokkal és helyben termesztett paradicsommal, jó erős örmény pálinkával fogadott minket.

Úgy is mondhatom, több mint 70 év elteltével jöttünk össze a halotti torra, és azokra emlékeztünk, akik nem tértek haza, itt nyugszanak, ahol

emléket hagytak maguk után, felépítették a jereváni alumíniumgyárat és a kanakeri vízierőművet, amelyben mintegy 800 méter esése van az alagútba vájt vízfolyamnak.

Az itt eltemetett 330 halott közül 59 fő magyarként van nyilvántartva¹⁰.

Balázs János László (Budapest, 1907-1945. 07. 18.), **Bányás István István** (1897-1945.09. 12.) tizedes, **Bogdán János Mihály** (Vajszló/Ócsárd, 1899-1947. 02. 01.), **Bajzik József János** (Nagykapornak, 1899-1945.09.13.) őrmester, **Borbély Sándor Sándor** (Dunavecse, 1909-1945.07.23.), **Borcsik Géza Albert** (Karcsa, 1922-1945.04.18.), **Botchein (Bácskai) Mihály István** (Pilisvörösvár, 1922-1945.04.15.), **Varga Mihály György** (Ravasz/Budapest, 1913-1945.05.15.) őrmester, **Varga Sándor Sándor** (Miske, 1888-1945.09.04.) tizedes, **Vasas János János** (Kallóssején, 1917-1946.08.18.) tizedes, **Hajfried József Ignác** (1926-1945.12.22.), **Gál Antal Antal** (Budapest, 1913-1945.07.29.) szakaszvezető, **Heves Gábor Bálint** (1904-1945.08.04.) törzsőrmester, **Hegedűs János József** (Budapest, 1918-1945.09.29.) őrzető, **Gircz Antal Antal** (Endrőd, 1922-1945.05.06), **Gutflesz Kálmán János** (1905-1945.09.23.), **Debreceni István István** (1914-1945.10.05.), **Dekker János János** (1902-1946.07.26.), **Dojcsman (Deutschman) Ádám János** (Somogyvár, 1895/1911-1945.09.16.), **dr. Zempléni Károly (Kornél) Lajos** (Sátoraljaújhely/Debrecen, 1890-1946.02.03.) főhadnagy, **Imre Lajos Lajos** (Beszterce, 1914-1945.08.31.), **Jóni Gergely Péter** (1886-1945.05.25.) tizedes, **Karda Ödön Gyula** (1898-1946.02.10.) alhadnagy, **Katona Sándor József** (Sashalom, 1909-1945.05.14.) őrmester, **Kérdi József Pál** (Várgede/Dobóca, 1904-1945.07.18.), **Kovács János Sándor** (1899-1945.09.21.), **Kovács József Sándor** (Debrecen, 1892-1946.02.13.) altiszt, **Kádas (R)Dezső József** (Zajta/Bócs, 1921-1946.02.22.) alhadnagy, **Kozsaki Károly György** (1899-1945.07.29.), **Kocsó Sándor Károly** (1918-1945.04.15.), **Küffer Rudolf Károly** (Budapest, 1904-1946.1.23.) altiszt, **Kovács János Sándor** (1899-1945.09.21.), **Lugosi Imre Sándor** (Hódmezővásárhely 1890-1945.06.20.) főtörzsőrmester, **Makarész Imre Antal** (Budapest, 1907-1945.08.28.), **Molnár Vilmos István** (Szarvas/Buda 1912-1945.07.23.) szakaszvezető, **Novák Pál Ádám** (Szena, 1905-1945.07.26.), **Arany László Gyula** (Székesfehérvár 1920-1946.03.06.) zászlós, **Pálvölgyi József István** (1917-1947.06.29.), **Pető Béni Pál** (Perkupa, 1904-1946.07.01.), **Pesthelyi Béla István** (1907-1945.07.26.), **Szabó Sándor István** (Sátoraljaújhely/Bodrogkeresztés, 1914-1945.04.15.), **Szabó István György** (Kálmánca/Rimaszombat, 1912-1945.09.17.) szakaszvezető, **Szántó József Gábor** (Pápac/Raj, 1898-1945.09.06.), **Ficzu Károly Károly** (Bés, 1912-

1945.09.04.), *Csáki/Cséke József József* (Vámosatyá 1918-1945.05.07.), *Csanak (i) József József* (Debrecen, 1887-1946.05.15.), *Sedon Bonaventura János* (Jászdózsza, 1908-1945.05.13.), *Simon József József* (Szigetszentmiklós, 1908 (1896)-1945.07.21.), *Schmieder János Henrik* (Bikal/Ófalu, 1903-1945.07.23.), *Érces Zoltán Ferenc* (Mikepércs/Budakeszi, 1926-1945.12.30.), *Jakab Sándor Péter* (Császló, 1896-1945.07.10.) örvezető, *Janics András Mihály* (1906-1946.08.18.), *Tóth István János* (Káloz, 1919-1945.06.04.), *Hornung István György* (Andocs, 1898-1945.07.09.), *Szürer Konrád Jakab* (1927-1945.06.08.), *Tóth János Lajos* (1897-1945.08.27.), *Bojgmann Ádám, János (Johann)* (1911-1945.09.16.), *Orán László Gyula* (1920-1946.03.06.), *Kövér Rudolf Károly* (1904-1946.10.23.).

4.) Örmény-magyar második világháborús emlékhely Jerevánban és Budapesten.

Jereván peremkerületében is jártunk. A több száz magyar rab emlékére a *Jerevani Mezőgazdasági Főiskola* szomszédságában tufakőből készült emlékmű mellett hajtottunk fejet. Előttünk már jártak itt magyarok. Az emlékoszlopra magyar trikolorot helyeztek el, felirata szerint a *Győri Örmény Önkormányzat* nevében tették oda.

Az örmény és magyar feliratos tufakőbe vésett sorok így hangzanak: „*A második világháborúban Örményországban elhunyt magyar hadifoglyok és Magyarországon elesett örmény katonák emlékére.*”

Adatközlőink szerint az emlékművet a *Budapesti XVIII. kerületi örmény nemzetiségi önkormányzat* közreműködésével emelték 2003-ban.

Hasonló feliratot tartalmazó örmény-magyar katonai emlékművet 2002-ben avattak fel Budapesten a XVIII. kerületi *Uzsok téren*, amelyet „*A második világháborúban Magyarországon elesett örmény katonák és Örményországban hadifogságban elhunyt magyar hadifoglyok emlékére*” állítottak.

Egyedülálló és követésre méltó kezdeményezés. Sőt, megvalósítható elképzelésnek tartom, hogy a volt Szovjetunió minden önállósult tagországában – ahol magyar hadifoglyok, internáltak százai hunytak el – a baráti társaságok hasonló feliratú obeliszket emelnének a megbékélés jegyében. E tekintetben olyan lelkes patriótákra lenne szükség, akik e nemes ügy iránt nagyfokú elkötelezettséget tanúsítanak. Ilyen embert ismertem meg *Nazarjan Hamlet* személyében, aki a budapesti XVIII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat elnöke. Mindkét emlékmű felállítása az örmény-magyar barátság-híd építőjének nevéhez kapcsolható, akivel ideutazásunk előtt Budapesten

találkoztam. Amikor megtudta, hogy szűkebb hazájába emlékütra készülünk, egy dossziényi anyaggal és jótanácsokkal látott el minket.

A két nép együttműködésének generálója, krónikása tizenhat napos volt, amikor édesapja a frontra ment, és nem jött vissza többé. A családja azt az értesítést kapta, hogy *Biatorbágyon* esett el. Felnőtt korban eljött Magyarországra megkeresni édesapja sírját, aztán feleséget talált magának, és itt is maradt, belecsöppent a közéletbe, felkereste földijeit, akikkel együtt még a rendszerváltás előtt felvette a kapcsolatot az *Arménia Magyar–Örmény Baráti Társasággal*. Már 1988-ban, az örményországi földrengést követően társaival részt vett a helyreállítási munkálatokban.

A rendszerváltás után a XVIII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat aktív tagja, majd elnöke lett és elkötelezetten részt vállalt az örmény-magyar együttműködést elősegítő programok megvalósításában. Például kezdeményezésére 1999-ben felavatták a XVIII. kerületben Kiss Ernőnek, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc örmény származású altábornagyának márványból készült emléktábláját a róla elnevezett utcában. Majd a fentebb említett örmény–magyar katonai emlékmű felállítását 2002-ben Budapesten, 2003-ban Jerevánban valósította meg. Budapesten, a Havanna-lakótelepen lévő *Nemzetiségek emlékművének* is örmény kapcsolódási pontja van, ugyanis örmény szobrászművész, *Mamikon Yengibarian* készítette 2003-ban. Nazarjan Hamlet megalakította az *Artasat Örmény Nemzetiségi Színházat* a helyi önkormányzat támogatásával, *Keller Linda* színművész vezetésével, amely 2015 májusától Pestszentlőrinc–Pestszentimre Önkormányzata intézményeként működik, és az örmény származású *Csiky Gergely A vasember* című komédiáját is bemutatta.

A kapcsolattörténet fontos eseménye az is, hogy *Pestszentlőrinc–Pestszentimre* több mint 15 éve ápol testvérvárosi kapcsolatokat az örményországi *Artasattal*, *Nazarjan Hamlet* szülővárosával.

Foglalkozott a jereváni, illetve Örményország temetőiben nyugvó magyar hadifoglyok kiténének kiderítésével. Ezzel párhuzamosan kutatta a második világháborúban Magyarországon elesett örmény katonák sírját. Mindez arra inspirálta, hogy 2016. február 27-én az *Uzsok téri* örmény–magyar katonai mementó szomszédságában – a Gulág-Gupvi Emlékbizottság támogatásával – felavatták az Örményországban hadifogságban elhunyt magyar katonák emlékművét, *Szilágyi Mihály* szobrászművész alkotását.

A mű két testes kőtömbből áll, amelyen olvasható a 223 magyar hadifogoly neve, és fel van tüntetve az a város és temető is, ahol a sírjuk megta-

lálható. (A XVIII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat a Honvédelmi Minisztérium közreműködésével pontosította a névsort.)

Ebben az országban járva úgy éreztem, hogy *Nazarjan Hamlet* és itteni adatközlő barátainak jó szelleme, gondoskodása mindvégig nagy segítségünkre volt hadisírkutató utunkon. *Nazarjan Hamlet* a két nép közti kapcsolatépítést továbbra is szívügyének tekinti: „*Nagyon sok a közös bennünk, a múltunk, a kultúránk, a mentalitásunk. Ezért szeretném, ha minél többet tudnának otthon a magyarokról és itthon az örményekről*”.¹¹

A magyarországi örmények szívükön viselik a magyar nemzet sorsát. Például a *Fővárosi Örmény Önkormányzat Esztergály Zsófia Zita* elnök kezdeményezésére 2016. október 11-én Budapesten, majd november 6-án az erdélyi Csíkszeredán, Szamosújváron *Elkobzott életek*¹² címmel vándorkonferenciát szervezett a Gulágra és Gupvira egykor elhurcoltaknak emléket állítva, és ez a konferencia lehetőséget adott arra is, hogy a történészek az oroszországi hadifogság szörnyűségeiről beszéljenek, ébren tartsák az emlékezetet, köztük az örmény gyökerű *Murádin János Kristóf* Gulág-kutató, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem oktatója és mások felkutatásuk a saját közösségükön belül azokat, akik – az anyaországi, erdélyi örmény vonatkozással is kibővülve – áldozatai voltak a kommunizmusnak.

A napi program befejeztével, eszmecserevel egybekötött találkozót tartottunk a szálloda konferenciatermében. A fentebb bemutatott *dr. Vuhrer Viktor* alezredes, a helyi német kör elnöke, *Natalia Algulyan*, a kör aktivistája, *Vardan Vardanyan*, a *Hetazodum Alapítvány* program-menedzsere társaságában megjelentek a Jereváni Nemzeti Egyetem történelem karának jeles képviselői: *dr. Marina Gevorgyan* docens, történész és *dr. Hovhannes Havhannisyan* történész, akiktől fontos tudnivalókat, ismereteket, adatokat kaptunk. Megállapodtunk abban, hogy kölcsönösen segítjük egymás kutatómunkáját, levéltári és más dokumentumcsereket bonyolítunk le, elősegítjük a kutatási eredmények kölcsönös publikálását is.

5.) Tairov/Merdzavan 115. főtábor 6 sz. lágerrészlege. Koordinátái: 40.174862, 44.389919.

Dr. Vuhrer alezredes vezetésével, másnap (június 29., csütörtök) több száz km-t tettünk meg Jerevan-Vanadzor között.

Első állomásunk *Mertsavan*: „van” szó települést jelent. A rendszerváltás előtti neve: *Tairov* település, ahol a 115/6. sz. hadifogolytábor volt.

Jerevántól 5 km-re lévő kőfejtő bányában dolgoztatták a magyar és német hadifoglyokat.

Az észak-nyugati irányban lévő kősvatagban 1500 négyzetméteres, a *Hetazodum Alapítvány* által felújított parcella közepén 3,5 méteres bazaltkőkeresztet, a jobb- és baloldali részén, 4 csoportosulásban kisméretű bazalt keresztet helyeztek el. A teljesen kopár földterületet másfélméteres időálló kőfal veszi körül. Az itt nyugvó 45 főből 33 magyar honfitársunk, akik előtt is fejet hajtottunk. Eddig ismertté vált magyar hadifoglyok nevei:

Fónagy (Fonád) András Imre (1909-1946.01.24.), **Berczi Pál Pál** (1897-1945.07.04.) főtörzsőrmester, **Bagdi Gyula Jenő** (Biharkeresztes, 1920-1945.09.25.) szakaszvezető, **Bencze Antal István** (Csalár, 1900-1946.01.25.), **Veres József József** (1905-1945.09.25.), **Viederman Béla András** (1899-1945.11.29.), **Hegedüs Antal József** (Hajdúböszörmény, 1909-1946.02.01.), **Dobó József József** (Kiskunhalas, 1914-1945.12.22.), **Dubo(a) Dezső János** (Pornóapáti/Garamszentgyörgy, 1904-1946.12.08.), **Komlósi János János** (1903-1945.07.20.), **Király Lajos István** (1896-1949.09.07.), **Küllei Imre János** (Zalaszombatfalva, 1904-1945.09.28.), **Kulinyi Ferenc Ferenc** (Budapest, 1919-1945.10.07.), **Kovács József Károly** (1904-1945.11.09.), **Kulcsár Gyula Gyula** (1918-1947.01.23.), **Leiber László Sándor** (1900-1945.07.29.), **Mucza József Lőrinc** (Egyek, 1922-1945.08.29.), **Marsal Flórián Mihály** (1908-1945.12.12.), **Pokol Barna Barna** (1902-1945.09.23.), **Poppel József Miklós** (1895-1945.09.03.), **Pólska József Mihály** (1909-1945.10.31.), **Rajk (i) Károly Sándor** (Kőröshegy, 1905-1947.06.09.), **Szili János Antal** (1922-1945.08.18.), **Szallai István István** (1897-1945.12.14.), **Tonka Lajos Antal** (Nemesbőd, 1899-1946.12.22.), **Ferenc Béla István** (1902-1945.08.29.), **Fórizs Endre Ferenc** (Vitka, 1923-1945.10.03.), **Csatári József Lőrinc** (Dévaványa, 1898-1946.01.15.), **Sarány József József** (1898-1946.07.16.), **Schubert Pál Pál** (1905-1945.08.10.), **Ell Jakab István** (1900-1945.07.22.), **Englern(t) Pál János** (Városlőd, 1920-1946.02.26.), **Juhász János Sándor** (1907-1945.01.21.).

Búcsút vettünk a lehangoló látványt nyújtó kősvatag övezte *Mertsavantól* és tovább mentünk a Jereván-vanadzor útvonalon.

6.) Az „Örmény ábécé mezején”

Mertsavantól az „Örmény ábécé mezejéig” több mint 110 km-t tettünk meg a bérelt autóbusszal. Az országút mentén elterülő örmény ábécé és a neves történelmi személyiségek emlékparkjában lenyűgöző látványban részesültünk.

A bejáratánál információs tábla hirdeti, hogy az örmény írást 405-ben az általuk szentként tisztelt **Meszrop Mastoc** alakította ki. Számos más írás alapján (pl. föníciai, szír stb.), de a magyar rovásíráshoz hasonló ősrégi rovásírásos örmény ábécére támaszkodva alakította ki, a betűk sorrendje viszont a görög ábécére épült. A szakértők szerint is „*nagyszerű ábécé ez, amelyben a hangzás pontosan megfelel a grafikus ábrázolásnak.*”¹³ Ebben az egyedülálló parkban minden egyes betűkép tufakőből van kivésve. Az összkép lenyűgöző, a 36 betűkép embermagyságú, önálló egységekből a hegyoldalon felépített szoborcsoportot alkot. **Dr. Vuhrer Viktor** alezredes a betűképek kapcsán megjegyzi, hogy ezek az örmény nemzeti büszkeség jelképei, a nemzeti tudat, a sajátos íráskultúra szimbólumai, a népet és hitét egybekovácsolja. Ezért ők minden egyes betű khachkar (középkori örmény kőkereszt) formájában megfaragott szobrával állítanak emléket **Meszrop Mastocnak Oshakanban**, az általa alapított kolostorban, ahol sírja 440 óta zárandokhely az örmény hívők számára. Ennek szellemében létesült a rendszerváltás, a függetlenség kivívása utáni években ez a park, és napjainkban az „*Örmény ábécé mezeje*” a második legnagyobb turista-zárandokhelyé nőtte ki magát. Naponta több száz ember eljön ide megcsodálni az örmény képzőművészek egyedi alkotásait.

A park feletti hegytetőn többágú kereszt van felállítva, amely a kereszténység felvételének több mint 1700. évfordulójának jelképe. Ott-tartózkodásunk idején ünnepelték a kereszténység felvételének 1716. évfordulóját, és a keresztre minden évben egy újabb kis keresztet tesznek.

Majd az országút mentén felállított kereskedelmi központban tartottunk rövid pihenőt és megbeszélést, megkóstoltuk az örmény kemencéből kiemelt pékkészítményeket.

Áthaladtunk a *tűzimidó Kurdo-ezidák* (kb. 40 ezren vannak) településén. Szembetűnően több ház udvarában téhen trágyát szárítanak, amivel télen fűtenek. Érdekes, hogy a hegyoldalon kialakított temető jobban néz ki, mint a lakóházuk. Az itteni élet szenvedés, az ottani a mennyország, ezért nem siratják a halottakat. Beszélnek, hogy e népcsoport köréből verbuválják a bérgyilkosokat. Ha lány születik – az ünnep, ha fiú, az nem jó, mert a lányért kalimot fizetnek.

A Spitaki-hágón, kb. 1400 méter magaslaton rövid pihenőt tartottunk, és elfogyasztottunk három üveg „Achtamár” márkájú finom örmény konyakot, ezzel kedveskedtek örmény kísérőink. Az örmény és a magyar nép egészségére koccintottunk ezzel, amely az ARARÁT-Konyakgyár ajándéka volt. A gyárnak saját múzeuma van, melynek idegenvezetői legendaként

terjesztik, hogy *Winston Churchill* angol miniszterelnöknek a háború idején ők szállították a mindennapi konyakot.

7.) Spítak/Szpítak (Amamlu) 115. főtábor 2. sz. lágerrészlege. Koordinátái: 40.833358, 44.249466.

A rendszerváltás előtt, a 17. században alapított várost – *Lorj tartomány* központját – *Amamlu*-nak nevezték. A Spíták fehér várost jelent. Az ország észak-nyugati részén található hegyvidéki város legnagyobb, máig ki nem hevert tragédiája az 1988-ban bekövetkezett földrengés. A Richterskála szerinti hetes erősségű rengésnek minősült, amelynek epicentruma *Szpítak* városánál volt. A négyezres település teljesen megsemmisült a katasztrófában. 25 ezren, más adatok szerint 40 ezren haltak meg, több mint 140 ezren megsérültek, és több tízezren váltak hajléktalanná. A csapás az említett város mellett *Leninakán* (a mai *Gjumri*) városát érintette. A földrengés kapcsán legalább a nemzetközi érdeklődés Örményország felé fordult, segélyszállítmányok, városépítő brigádok még Magyarországról is érkeztek. Az újjáépített településnek napjainkban 12 ezer lakosa van. Elhaladtunk az alumíniummal borított templom mellett, amely szintén az áldozatok emlékére épült.

A város határában lévő **115/2. sz. lágere**ből, illetve a raboknak munkát adó és az általuk felépített cukorgyárból – a földrengés után – csak az üzem kéménye maradt meg.

A foglyok *Kirovakán* (Varses), *Artik*, *Dzoragisz* tufabányáiban külszíni fejtést is végeztek.

A *Hetazodum Alapítvány* 1998-ban a város melletti hegyoldalon elterülő 2700 négyzetméteres temetőt teljesen felújította. A parcella középpontjában 5,5 m magas fémkeresztet helyeztek el. Az eddig megszemlélt sírkertekhez viszonyítva az itteni temető jellegzetessége: minden halott sírhantján kereszt áll. Valamennyien 1988-ban a földrengés által lerombolt város ipargyáraiban dolgoztak. A katonás rendben sorakozó kereszték alatt 178 magyar és német fogoly nyugszik, 22 magyarnak a neve ismeretes:

Vígh György Mihály (1896-1945.09.04.), **Herman György György** (1897-1945.05.06.), **Drah József Lőrinc** (1909-1945.05.29.), **Krupa Mihály Pál** (Csesztve, 1895-1945.06.29.), **Kecskés István István** (Budapest, 1914-1945.10.04.), **Kovács Lajos Lajos** (1918-1945.03.18.), **Mekes Béla Augusztai** (1896-1945.04.26.) őrmester, **Mészáros Károly József** (Szalkszentmárton/Budapest, 1896-1945.09.22.) őrmester, **Nagy László József** (Budapest, 1903-1945.08.01.) tizedes, **Nemcsu(o)k János János** (Sarkadkeresztúr, 1908-1945.09.03.), **Obenaus Béla Lajos** (1902-1945.07.02.), **Andrássy Kálmán Ákos** (Gyulavári/Budapest, 1910-1945.07.20.), **Okváth Bertalan József** (1901-1945.07.28.), **Rajber Mihály Péter** (1906-1945.02.08.), **Szentirmai József József** (Pestszenterzsébet, 1918-1945.01.17.) zászlós, **Takács András István** (Sárosp/Érd, 1912-1946.02.09.) őrmester, **Fityus András István** (Tápióság/Budapest, 1898-1945.08.29.), **Forró János Géza** (Vága, 1902-1945.10.03.), **Hutvanger Ferenc József** (1907-1945.06.20.), **Solymosi Ferenc András** (Vajta/Dorog, 1917-1945.09.21.), **Epeli József József** (1907-1924.05.23.).

Azonosítatlan név: Taugy János János (1905-1947.04.03.).

8.) Kirovakan/Vanadzor 115. főtábor 10 sz. lágerrészlege. Koordinátái: 40.817737, 44.495297.

A rendszerváltás előtt *Vanadzornak Kirovokán* volt a neve, a visszaemlékezésekben, dokumentumokban is a táborrészleg az utóbbi elnevezéshez kapcsolódik. Az idehurcolt magyar és német rabok a helyi vegyi gyárban dolgoztak, vasutat épített. Az áldozatokat az itteni polgári temetőben kialakított sírkertbe temették el. Fent a hegyen volt a temető, a bozóttal benőtt meredek feljárón sikerült felkapaszkodni, ahol megemlékezést is tartottunk.

A *Hetazodum Alapítvány* a 380 négyzetméteres, az erősen meredek hegyoldalon lévő temetőt 1998-ban felújította. Parcellája kétszintes, bazaltkővel van körbe kerítve, a központi bazaltkőkeresztet a parcella legmagasabb pontján helyezték el. Ezenkívül két-két kisméretű kereszt-csoportot emel-

tek a jobboldali és baloldali részen, az alsó és felső szinten. A sírkertben 61 fő van eltemetve, ebből 5 fő magyar:

Kádár Gáspár Ludvig (1901-1948.11.04.) tizedes, **Nagy Ferenc Márton** (Bük/Igál, 1907-1946.07.31.) szakaszvezető, **Szabó István Mihály** (Babót, 1910-1945.07.17.) szakaszvezető, **Szabó Lajos Lajos** (Budapest, 1892-1947.01.31.) százados, **Tóth Károly János** (Kiskunfélegyháza, 1913-1947.01.01.).

9.) Az örmények szent emlékhelyein

Vanadzorból útirányunkat Jereván felé a vadregényes hegyvidéken folytattuk. Ezen a vonalon a Kotajk tartományon belül is ezredéves erődítmények, őrtornyok, templomok, kolostorok is jelzik az *örmények szent emlékhelyeit*. Köztük kiemelkedik a Krisztus utáni századokban épült *Garni templom*, a *Gerhard keresztény kolostor* és más középkori építmény.

Jerevántól körülbelül 30 kilométerre keletre található az *Azat* folyó völgyében, az awani bazaltszurdok felett a hétezer lakosú *Garni*, amely néhány évszázadon át az örmény királyok nyári szálláshelye volt. A magyarországi Visegrádot juttatta eszembe. Az erődítmény romjai máig megvannak. A világörökség része az első évszázadban épült *Ión Mithrász* templom, amely másfél évezred háborítatlansága után egy földrengés során súlyosan megsérült, majd 1966-ban rekonstruálták a felkutatott, helyi lakoságnál megtalált eredeti anyaggal is.

A legújabb ásatások során római kori fürdőre bukkantak, a mozaikpadló épésében átvészelte az évezredek. A turisztikai látványosságok közé tartozik egy kék és fekete bazaltból épült keresztény templom

Garniban sok az örmény fővárosból idelátogató kiránduló. A turisztikai látványosságok közé tartozik egy kék és fekete bazaltból épült keresztény templom is, valamint a 2000-tól a világörökség részévé nyilvánított 12. századi, félig sziklába faragott *Gerhárd kolostorkomplexum*.

Az objektum előtt felállított információs tábla szerint „*Geghard* (szó szerint lándzsa) az itt őrzött szent ereklyékről is nevezetes volt, melyek messze földről vonzották a zarándokokat. Közülük a leghíresebb *Longinusz lándzsája*, amivel megölték Jézust. A lándzsát állítólag Tádé apostol hozta ide és a kolostor róla kapta a nevét is (először 1250-ben nevezik így). Pengéje egészen széles, gyémánt formájú és keresztformát vágta bele. Ereklyetartóját 1687-ben készítették, ma a lándzsával együtt Ecsmiadzinban őrzik. A 12. században a kolostornak adományozták **András** és **János** evangélista ereklyéit is. A 13.

században az egyik barlangcellában élt a neves örmény krónikás-szerzetes, *Mhitar Ajrivaneci*.” A fénykorában a hét templom és negyven oltár kolostorának nevezett „barlangkolostor” történelme során nehéz időköt, földrendést, tempomromboló hódítást, fosztogatást, felégetést stb. vészelt át, azonban mindig volt olyan hagyománytisztelő keresztény uralkodó, királyi család, önzetlen herceg, aki a több nemzeti, állami, egyházi funkciót is ellátó kolostorkomplexumot újjáépítette, bővítette és megmentette az utókornak.

10.) Jerevan-Shengavit 115. főtábor 8. sz. lágerrészlege. Koordinátai: 40.164886, 44.487486.

Az örmények szent helyeinek felkeresése túl időigényes vállalkozásnak bizonyult, ránk esteledett, azonban a jereváni záróprogramban még két hadifogolytemető felkutatása szerepelt. Úgy döntöttünk, hogy a kítűzött napi feladatunkat maradéktalanul teljesítjük. Akik még nem fáradtak el, azok a jereváni barátaink kíséretében lámpákkal felszerelve, esti temető felderítésre indultunk.

A város peremkerületében a tömbházak után a 115/8. számú lágerrészleg helyét a *Razdan folyó* partján megkerestük. Itt volt a számos rab tüdejét, légzőszerveit tönkre tevő ragasztékgyár, ennek objektumait is felépítették, majd őket naponta látástól vakulásig tartó munkára kényszerítették a termelési egységekben. Az üzem területén kívül, kétszáz méteren túl megtaláltuk a *Hetazodum Alapítvány* által 1998-ban felújított lágertemetőt, ahová az eddigi adatok szerint 8-9 főt temettek el.

A német halottak között egy magyar bakát is nyilvántartanak. A közlegény neve *Hajdu János János* (Karcag, 1905-1947.04.30.) őrzető, akinek az életútja itt ért véget. A tufakövel körbekerített 300 négyzetméteres sírkert középpontjában mintegy 3,5 m méteres bazaltkőkeresztet, tövében örmény-német nyelvű gránitlapot helyeztek el, amely fölött fejet hajtottunk az értelmetlenül elhunyt katonáldozatok előtt. Az emlékhely a főváros mesterséges tava mellett, az amerikai nagykövetségével szemben van.

11.) Jerevan-Noragavit 115. főtábor 9. sz. lágerrészlege. Koordinátai: 40.116135, 44.479472.

A Jerevan-Noragavit 115. sz. főtábor 9. sz. részlegét 1945–1947 között az egykori Sztálini kerületben helyezték el. A front melletti gyűjtőhelyekről ideszállított német-magyar hadifoglyokat bevonták a vegyipar és a gyógyszergyár felépítésébe és működtetésébe. Az ezredes vezetésével a 9. lágerrész-

részleg sírkertjét este 21 óra körül a sötétben, a helyi polgári temető végében találtuk meg, amelyhez közel van a most is működő vegyigyár, és a repülőtér felé van a fényárban úszó kivezető útja.

A 2002-ben a *Hetazodum Alapítvány* szervezésében felújított, vaskerítéssel gondosan körbekerített tömegsírnál is megemlékeztünk. A több mint 5,5 méteres fémkereszttel, tövében örmény-német nyelvű feliratos márványtáblával és 3-3 márványkereszttel jelzett parcellában 11 német katona, köztük 1 magyar honvéd van eltemetve.

12.) Ararát 115. főtábor 0. sz. lágerrészlege. Koordinátái: 39.838221, 44.696965.

2017. június 7-én, Jerevából kiindulva 42 kilométert tettünk meg az örmény-török határ mentén, hogy elérjük a 20 ezer lakosú *Ararát* várost, amely *Ararat tartomány* déli részén terül el. Itt 1944-1948 között német, magyar hadifoglyok – az örmény lakosok közreműködésével felépítették a várost, a cementgyárat és az aranybányát is beindítottak és szabadulásukig ott dolgoztak.

Országjáró körutunk során ez volt az utolsó előtti állomáshelyünk, ahol a magyar hadifoglyok nyomait is kutattuk. Kísérőinktől és a helyi lakosoktól azt is megtudtuk, hogy az itt dolgozó hadifoglyok szabadon, katonai őrizet nélkül jártak munkába, csekély fizetést is kaptak. A helyi örmények egyenrangú félként kezelték a rabokat, ételmezt biztosítottak az éhezőknek, ennek köszönhetően százak életét mentették meg. Közülük többen nem tudtak ellenállni az örmény hadiözvegyek gondoskodó szeretetének, személyükben segítő házasársakra, befogadó családra találtak, örökre itt maradtak, utódaik német és magyar neveket viselnek.

Baráti találkozóra került sor a polgármesteri hivatalban. *Ajk Ajken* polgármester és *Abraham Babajan* és *Garnik Margaryat* tanácsadói fogadtak minket hivatalában. Jövetelünk célját elmagyarázva azonnali válaszként hangzott el, hogy ismerik a temetkezési helyet, ahol a hadifoglyok nyugszanak. A megemlékezési helyet a *Hetazodum Alapítvány* és a jereváni német nagykövetség közreműködésével rendben tartják. Németországból érkező turisták, a túlélők hozzátartozói is ellátogatnak a városba és a hadifogolytemetőbe. „*Minden érdeklődő előtt ajtónk nyitva áll, örmény vendégszeretettel szívesen fogadjuk őket*” – mondta az alpolgármester.

A pécsi Német Kör küldöttségét *Matkovits-Kretz Elonóra* elnökhasszony mutatta be. Megköszönte, hogy baráti hozzáállással ápolják a sírhelyeket és a németek mellett a magyar elhunytak emlékét.

A tanácsadók közlése szerint Ararát levéltárában nincs meg a hadifoglyok listája. A tábor felszámolása után az NKVD itteni hivatalnokai a helyi lágere vonatkozó iratok egy részét megsemmisítették, a fontosabb okmányokat Moszkvába küldték, a hadifoglyok megüresedett munkahelyére Kazahsztánból küldtek ide etnikai németeket, ők aztán, mint szakértők, működtették az itteni üzemeket, a cement gyárat is.

A várossal kapcsolatos hadifogoly-ügy a rendszerváltásig tabutéma volt. A város központjában megőriztek egy kétszintes házat, amit a hadifoglyok építettek. Barátaink megmutatták a *Hadifoglyok Házát*, így nevezik a városlakók. Az örmény-német-magyar barátság folytonosságát jelképezi az a gesztus is, hogy a helyi polgárság képviselőinek a kezdeményezésére, a jereváni német nagykövetség támogatásával a *Hadifoglyok Házának* falán örmény és német feliratú táblát helyeztek el, annak emlékére, hogy a hadifoglyok egykori szálláshelye volt.

2016-ban **Kiesler Matthias** nagykövet személyes részvételével az emléktáblát a *Hadifoglyok Háza* falán felavatták. Itt készült csoportképünk is.

A helyi lakók közül **Zebet Vartanyan** szerezte meg a *Hadifoglyok Háza* tulajdonjogát. Elmondásából kiderült, ő még gyerekként emlékszik az itt lakó, dolgozó német hadifoglyokra, akik az örmény gyerekeknek, köztük neki is különféle játékokat készítettek. Ezért úgy döntött, hogy az épület alsó szintjét érintetlenül hagyja, múzeumként maradjon az utókorra. Sorra bemutatta a hadifoglyok munkaeszközeit, a hálótermet stb. Az asztalos műhely falán egy korabeli Lenin-plakátot is felfedeztünk. A bolsevik vezértől egy neki tulajdonított mondást örmény nyelven idéztek, amely magyarul így hangzik: „*A munkásember becsületet, hősiességet és bátorságot fog elérni*”.

A tulajdonos szerint az egyik tréfás kedvű hadifogly Lenin kopasz fejére egy sportsapkát, ornyergére egy fekete szemüveget, szájába egy füstölő szivart rajzolt.

A tulajdonos bemutatta kíséretében tartózkodó fiát, **Avah Zebetovics Vartanyant**, aki az épület társtulajdonosa, vállalkozó. Elmondták, hogy a család közösen kezdeményezte az örmény és német nyelvű emléktábla felállítását a rabok tiszteletére. Egyedülálló kezdeményezés.

A Vartanyan apa és fia a felső szinten berendezett családi fészüket is bemutatta. Az egykori rabok lakószobáit tetszetősen átalakította. Lett belőle tágas, világos hálószoba, ebédlő, konyha, társalgó, gyerekszoba és más helyiség, amelyeket korszerűen felszereltek és bebútoroztak. Nem mindennapi örmény vendéglátásban részesültünk. Pillanatok alatt két nagy asztalt

különböző ingyencségekkel, finom süteményekkel roskadáig megraktak, amelyeket örmény konyakkal, a magyar-német-örmény barátságot éltető pohárköszöntők kíséretében jóízűen fogyasztottuk el.

Itt-tartózkodásunk idején ez az első olyan település, ahol egy örmény család emberbaráti vendégszeretetét is élvezhettük. A vendégmarasztaló kávézás, konyak-kóstoló után a magyarbarát családtól elérzékenyülten búcsúzkodtunk.

Az apa és fia a csoportunkat a sírlátogatásra is elkísérte. Becslések szerint Ararát településen 45 fő halt meg, ebből 37 német, 8 fő magyar. Őket a városvégi polgári temetőben elkülönített parcellában hantolták el.

1998-ban németországi támogatásból a *Hetazodum Alapítvány* kivitelezésében 20 négyzetméteres területen épült fel az emlékhely, ahol a város elöljáróságának megjelent képviselőivel közös megemlékezést tartottunk. A központi bazaltkőkereszt tövében – közös imádkozás után – virágot helyeztünk el, majd elénekeltük a magyar himnuszt is.

Araráttól, a megismert örmény barátoktól nehezen és fájó szívvel vetünk búcsút. A hadifoglyok alapította városból szép emlékekkel távoztunk. Megnyugtató érzéssel vettük tudomásul, hogy halottjaink emlékét még számos éven át megőrzik.

A nap hátralevő részében még két program várt megvalósításra. Először is Örményország negyedik legnagyobb, időszámításunk előtt 685-ben létesült ókori városába, a napjainkban már közel 60 ezer lakosú *Ecsmiadzinba* (*Vagarszapat*), illetve *Armavir tartomány* közigazgatási centrumába siettünk. Egybehangzó vélemény szerint a közös elhatározásunkat nem bántuk meg, hogy az örmény nép vallási és szellemi központjának megtekintésére némi időt szakítottunk. Akár az idelátogató turistákat, minket is lenyűgözött az Örmény apostoli ortodox egyház székhelye, egy sor kultikus intézménye.

Kíváncsian és átszellemülten léptük át a 4. század első éveiben épült, hatalmas székesegyház küszöbét. Ez a világ egyik legrégebbi keresztény temploma, amely 303-ban készült el eredeti formájában, amikor Örményország világszöként lett keresztény állam. Az épületet először 480-ban, másodszer 618-ban, harmadszor 1658-ban jelentősen bővítették, azóta is állam megóvási hatósági program keretében vigyáznak az épített örökségre. Tudomásunkra jutott az is, hogy az 1944-1947 között a városban dolgozó hadifoglyok, internáltak, poli-

tikai elítéltek, amikor szabadmozgásban részesültek, idejártak imádkozni, hogy az embertelen körülmények túléléséhez lelkierejüket itt nyerjenek.

Ezsmiadzi, 18 km-re van Jerevántól, és egyik elővárosának tekintik. Lelkiileg feltöltődve érkezünk a székesfővárosba, ezzel örményországi emlékutunk a jereváni Charents utcában a német külképviseleten fejeződik be.

A vadonatúj, több szintes rezidencia egyik tárgyalótermében vendéglátónkkal, **Kiesler Matthias** nagykövettel találkoztunk és cseréltünk információt a sírlátogatásokkal kapcsolatos megfigyeléseinkről.

A pécsi Német Kör és a csoportunk nevében **Matkoviczné Kretz Eleonóra** elnökhelyettes a 2 éve diplomáciai szolgálatban lévő nagykövetnek köszönetet mondott, hogy meghívója alapján szerencsésen Örményországba érkezünk és küldetésünknek maradéktalanul eleget tettünk, mert a nagykövetség körülményes háttérszervezéssel hozzájárult a program sikeres megvalósításához.

A nagykövet kérésére mi is elmondtuk benyomásunkat, és ki-ki a maga módján köszönte meg a temetők gondozását, hálával emlegették a nagykövetséggel együttműködő civil és nemzetiségi szervezeteket, akik közreműködtek a sírkertek felújításában, megemlékezések szervezésében, a pusztulásra ítélt parcellák emlékhelyé változtatásában, ahol most méltó körülmények közepette a német hadifoglyok mellett magyarok is jelzett tömegsírok földjében alusszák örök álmukat.

A nagykövet először tőlünk szerzett tudomást arról, hogy az általuk gondozott sírkertekben 300 (242) magyar hadifogoly van eltemetve. Azóta ígéretünket teljesítettük, a birtokunkba jutott magyar hadifogoly áldozatok listáját a nagykövet által megadott drótposta-címre elküldtük.

IDŐHIÁNY MIATT KIHAGYOTT EMLÉKHELYEK, TEMETŐK

1.) Leniakán/Gyumri / az Armijanszki 115. sz. főtábor 1474. sz. hadifogoly kórház temetője Koordinátái: 40.778798, 43.836801.

Napjainkban a közel 121 ezer lakosú *Gjournri* (1990-ig *Leniakan*), Örményország második legnagyobb városa, amely Jerevántól 120 km-re északnyugatra hegyvidéken, 1509 m tengerszint feletti magasságban helyezkedik el és *Sirak tartomány* székhelye. A történelmi időkben a helységet a görög telepések alapították, a középkorban az örmény lázadók köz-

pontja, akik az arab fennhatóság ellen harcoltak. A legutóbbi névváltozások a XIX. századtól következtek be, először 80 évig Alekszandropol (1840-1924), majd Leninakan (1924-1990) volt a neve.

A város neve a lágerirodalomban Leninakan elnevezéssel vált ismertté. Több ezer német és magyar foglyot dolgoztattak a városban, utat, középületeket, lakóházakat, építettek, ezért hálások a helyiek. Azonban az 1988-ban bekövetkezett földrengés az építményekben is jelentős kárt okozott.

Ezen a településen állították fel és működtették 1944-1948 között a 1474. számú hadifogolykórházat. Annak idején a több mint száz kilométeres körzetből ideszállított, súlyosan beteg rabokat életmentő kezelésben részesítették. A túlélőktől tudjuk, szakember, gyógyszer és egyéb orvosi eszközök krónikus hiánya miatt sokan a kórházi ágyon gyógyíthatatlan járványos betegségben is elpusztultak.

Az 1474. számú hadifogolykórház temetője a város dél-nyugati peremrészén, a *Komszomol utca* végén lévő dombon van. A 15. (Marx) utcai börtön foglyainak munkája révén gondozott maradt a földrengésig. Majd egy évtized elteltével az 1500 négyzetméteres, teljesen elhanyagolt parcellát a *Hetazodum Alapítvány* munkatársai 1998-ban felújították. A kutatómunkának köszönhetően eddig 370 elhunytat, főleg németet, köztük 40 magyart azonosítottak, illetve vált neve ismertté.

Antal Zsigmond Zsigmond (Maksa, 1898-1946.12.07.), **Bodó Pál** (Csikcsekefalva, 1905.), **Bottos Dániel János** (Hodász, 1904-1947.03.26.), **Bolyas János János** (1900-1947.06.13.), **Vereb András András** (Felsőlóc/Felsőzsolca, 1894-1946.08.14.), **Vizhányó János Péter** (1922-1947.03.03.), **Grimm János István** (Vértesacsa, 1909-1946.01.23.), **Gerő Antal Sándor** (1895-1946.04.06.), **Zsádon Lajos Lajos** (Budapest, 1907-1947.02.17.), **Mikó István János** (Fót, 1899-1945.09.28.), **Munkácsi István István** (Fegyvernek, 1893-1945.10.11.) altiszt, **Kiss Ferenc Ferenc** (Budapest, 1913-1945.12.18.), **Kraunisefeld Samu Samu** (1899-1946.03.18.), **Krajcsi Pál Pál** (Abony, 1910-1945.05.09.), **Kerekes Gyula Mihály** (Kózsza/Pestszentlőrinc, 1902-1946.06.28.) hadnagy, **Kaczkó János János** (Békéscsaba, 1922-1947.02.02.), **Molnár Pál Pál** (Hódmezővásárhely, 1915-1946.10.22.) rendőr, **Mészáros József József** (1921-1947.05.01.), **Nagy Kálmán Boldizsár** (Nemesszentandrás/Buda, 1921 (1908)-1945.09.01.), **Nagy Imre Imre** (Kiskunhalas, 1905-1947.07.12.), **Orbán György György** (Cegléd/Debrecen, 1907-1946.10.25.) zászlós, **Prépost István Mária** (1904-1945.12.21.), **Pásztor Mihály Mihály** (Gyömrő, 1913-1946.01.13.), **Pukancsik János János** (1914-?), **Reider János Antal**

(Bakonyjákó/Székesfehérvár, 1903-1945.10.09.), *Szekeres Sándor Sándor* (Kiskundorozsma, 1920-1946.02.27.), *Szántó István János* (Karát föld/Sárfimizdó, 1914-1946.08.31.), *Tresz Lajos Lajos* (Nagykőrös/Budapest, 1914-1945.10.16.), *Tóth János János* (Hidashollós/Budapest, 1899-(1944.11.12.) 1945.08.27.) főtörzsőrmester, *Török István György* (1899-1945.12.11.), *Tárkányi Szücs András József* (Hódmezővásárhely, 1914-1947.01.29.), *Fék(i) András Makszim/Miksa* (Soltvadkert/Vác, 1893-1947.02.09.) százados, *Helle(r) Jaklab Jakab* (Bácsbokod, 1911-1945.12.17), *dr. Csókási József Ferenc* (Szeged, 1915-1945.10.07.), *Czikely Sándor Ferenc* (Szentpéter, 1911-1946.05.15.), *Csuka Lajos Sándor* (Alszipor, 1922-1946.03.21.), *Csipko(e) Péter József* (1897-1946.08.07.), *Csotai Béla Béla* (1922-1946.11.14.), *Skellecz(sz) Imre Lajos* (Sz. Soledmeletna?, 1911-1945.10.22.), *Somogyi István Gyula* (Diósgyőr/Eger, 1905-1947.02.22).

2.) Kapan / az Armijanszki 115. sz. főtábor egyik légerrészlegének temetője Koordinátái: 39.230174, 46.611564.

A negyvenöt ezer lakosú *Kapan* város Örményország déli részén fekvő *Szjounik tartomány* székhelye. Többek között Nyugatról az Azerbajdzsánhoz tartozó *Nahicseván* (Hadifogoly tábor működött), keletről Azerbajdzsán határolja, de az utóbbival nincs hivatalos államhatár mivel e területen terül el a de facto független *Hegyi-Karabah Köztársaság*. A tartomány gazdag örmény kulturális örökségekben, köztük például a *Tatevi kolostor*.

1945-1948 között a 115. főtábor egyik légerrészlegének ideirányított hadifoglyai ebben a városban a réz-molibdén feldolgozó gyárban dolgoztak. Az élők sorából a teljesen legyengült, disztrofiás betegek örökre eltávoztak. Az eddig feltárt léger-okmányok és becslést adókat szerint az örmény hadisírkutatók 167 főről tudnak, akik a 2002-ben a *Hetazodum Alapítvány* által felújított város széli temetőben vannak elhantolva.

2.) Katschagan/az Armijanszki 115. sz. főtábor egyik (8. sz.?) légerrészlegének temetője. Koordinátái: 40,962395, 44.611564.

A 115. főtábor egyik légerrészlegét 1945-1948 között ezen a településen helyezték el. A hadifoglyok hegyi utat építettek, hegybe vájt alagutat fúrtak, amely a *Lori régió* északi és déli területét összeköti, napjainkban is használják. Becslések szerint az alagút építésénél elhunyt 5-7 rabot a település határában kialakított sírkertben helyezték örök nyugalomra. A *Hetazodum Alapítvány* 1999-ben a 80 négyzetméteres parcellát felújította.

3.) Arasdajan (ma: Yerashk): az Armijanszki 115. sz. főtábor egyik lágerrészlegének temetője. Koordinátái: 39.400375, 44.501070.

Arasdajan, illetve *Yerashk* az Azerbajdzsáni határ mentén terül el. Az itt létrehozott hadifogolytemető a határvonalon van és a széles nyilvánosság előtt emiatt elzárták, csak katonai hatósági engedély beszerzése és megléte jogán látogatható meg. A leírás szerint 12 nevesített sírjel van, de amúgy 110 ember nyugszik itt, vaskerítés, központi fémkereszt, öt csoport kiskereszt van 3 keresztjével.

4.) Artyk: az Armijanszki 115. sz. főtábor egyik lágerrészlegének temetője. Koordinátái: 39.609609, 43.971627.

Az ötödik században alapított és közel 20 ezer lakosú *Artyk* a Sirak tartomány területéhez tartozik. A 115. sz. főtábor rabjait a közút, a lakóépületek fejlesztésébe vonták be. 1945-1947 között 61-en haltak meg, akiket a település peremén lévő sírkertben hantoltak el. A *Hetazodum Alapítvány* 1998-ban az 1260 négyzetméteres temetőt felújította, amely a város központjában van. A domboldalon kialakított parcella két szinten terül el. Az első szinten örmény keresztet helyeztek el. Felírata: „Az 1945-1947-ben elhunyt német hadifoglyok emlékére”. A sírkert két oldalán lépcsőzet vezet fel a második szintre, a legtávolabbi részén egy 3.5 m kőkereszt látható, mindkét oldalán kiskeresztből álló csoportok emelkednek a földből.

5.) Az armjanszki 115. sz. főtábor halottjai (91). Az alábbi neveket *Varga Lászlóval* pontosan nem tudtuk beazonosítani, csak azt, hogy a 115-ös főlágerhez tartoztak, de konkrét altáborok nincsenek megadva:

Bagosi Sándor János (Nagyszalonta, 1905-1947.12.08.), *Bakonyi József István* (Ercsi, 1921-1945.05.22.), *Balla Imre Imre* (Budapest, 1922-1945.04.06.), *Bányász István István* (Csobaj/Szob, 1897-1945.09.12.) őrzető, *Bányi Dezső Mihály* (Simontornya, 1904-1945.10.23.), *Bartholy György* (1922-1945.05.13.), *Bazsó Vendel János* (Budapest, 1922-1945.04.06.), *Becső József Mihály* (Buj, 1895-1945.07.10.), *Benkovics József Gáspár* (Csallóköznyék, 1916-1945.12.22.), *Bérczi Pál Pál* (Katymár, 1897-1945.07.04.) őrmester, *Bogdán Mózes* (1912-1945.05.13.), *Bojás János János* (Sáregres, 1900-1945.05.13.), *Burián István István* (Lőrinci, 1922-1945.05.26./1944.04.29), *Csicsely Sándor Ferenc* (Érsekújvár, 1911-1946.01.11.), *Csipka Péter József* (Jászszentlászló/Kiskunmajsa, 1897-1946.08.07.), *Csöndes Vendel Vendel* (Zalakaros, 1907-1945.08.17.), *Cson-*

tos Béla István (Győrzámoly/Budapest, 1912-1947.10.24.) szakaszvezető, *Csősz Lajos Pál* (Simontelke/Budapest, 1912-1945.08.01.) törzsőrmester, *Csótai Béla Béla* (Jászárokszállás, 1922-1946.11.14.) őrzvezető, *Daten Gyula* (1901-1946.05.20.), *Demeter György* (1900-1945.05.13.), *Dús Gergely Gergely* (Nagykőrös, 1891-1945.12.04.) zászlós, *Fauszt Ádám József* (Mucsi, 1906-1945.02.08.), *Flach János Márton* (Budapest, 1910-1945.06.10.), *Gáfrik József Ignác* (Budapest, 1926-1945.07.29.), *Ganz Pál Pál* (1903-1946.04.05.), *Gera Antal Sándor* (1895-1946.04.05.), *Gera Antal Sándor* (Makó, 1895-1946.05.06) tizedes, *Gerecs József Pál* (1912-1945.04.055), *Gresz János János* (Erdély, 1906-1945.04.29.), *Gyenesik Károly Károly* (Püski, 1904-1946.05.30.), *Hegedüs Antal József* (Hajduböszörmény, 1909-1945.01.30.), *Hengl Ferenc József* (Hőgyész, 1908-1945.06.20.), *Hollósy György György* (Székesfehérvár, 1912-1946.03.04.) őrmester, *Hoppal József József* (Budapest, 1924-1945.07.03.), *Hyrozs Antal György* (Szécsény/Budafok, 1914-1945.11.24.), *Ivancsó János István* (1923-1946.01.10.), *Jancsár András Mihály* (Nyíregyháza, 1896-1946.08.18.), *Janecsкаи András István* (Nyíregyháza, 1896-1946.08.18.), *Jani Gergely Péter* (Nemeskiszfalud, 1886-1945.05.25.) őrzvezető, *Kacsó Sándor Károly* (Felsőcsernáton, 1918-1945.04.15.), *Káldi Egon Hugó* (Buda, 1898-1946.02.10.) zászlós, *Kanyó Pál Lajos* (Maksa, 1897-1946.08.23.), *Kazsoki Károly György* (Balatonújhely/Budapest, 1899-1945.07.30.) törzsőrmester, *Knap Ferenc József* (Vágszentkereszt, 1913-1945.05.14.), *Kocsi Tibor György* (Nagymajtény, 1920-1948.02.22.), *Koricsánszki Tibor Gyula* (Budapest/Törökbálint, 1888-1945.12.18.) százados, *Kovács Jenő György* (Királyegyháza, 1901-1946.01.08.), *Kovács István István* (1905-1956.05.25.), *Kovacsics János Sándor* (Vörösberény/Enying, 1899-1945.09.20.), *Krejcz József Antal* (Tótvázsony, 1909-1945.02.25.), *Kroniscfeli Samu Samu* (Sopron, 1899-1946.03.18.), *Leitner István István* (1921-1945.09.01.) őrmester, *Lender Andor András* (Budapest, 1922-1945.07.11.), *Lévi István József* (Ráckeve, 1894-1945.07.08.), *Lőrincz János Lajos* (Kecső, 1914-1947.10.04.), *Lucz János Ádám* (Szárász, 1922-1945.09.24.), *Luders József Manfréd* (Upor/Szentendre, 1919-1946.04.28.) őrzvezető, *Majthényi Károly, Károly* (Sümeg, 1919-1946.01.03.) zászlós, *Márton Ferenc Gyula* (Torja, 1912-1945.06.30.), *Máté Imre János* (Martonos, 1903-1945.04.26.), *Megyess Béla Auguszt* (1895-1945.04.26.) törzsőrmester, *Méhes Béla Ágoston* (Hatvan, 1896-1945.08.04.) törzsőrmester, *Mehlmann Antal Antal* (Németország, 1909-1945.09.22.), *Mészáros József Lajos* (Szombathely, 1921-1945.09.28.) tizedes, *Nemecsek Sándor* (1913-1945.05.15.),

Németh György György (Dorog, 1897-1945.05.06.), **Nitsch György Mátyás** (1926-1946.02.03.), **Nyilas József Mihály** (Visznek, 1921-1947.03.21.), **Omnhausz Mátyás György** (Sajósárvár, 1911-1945.09.24.), **Osváth Bertalan József** (Tiszagyulaháza, 1901-1945.07.28.), **Pati Imre Imre** (Ráckeresztúr, 1908-1945.12.19.), **Pekártsik János János** (Magyarkeszi/Nagyvejeke, 1914-1946.08.31.), **Pesti Béla István** (Salgótarján/Dorog, 1906-1945.07.21.), **Pölsika József Mihály** (Koncháza, 1909-1945.10.31.), **Pór Antal Sándor** (Esztergom/Felsőgalla, 1892-1946.03.12.) főhadnagy, **Rosztoczy Sándor** (1901-1945.05.17.), **Runa Frank Pál** (1920-1945.06.14.), **Stiekel Konrád Ádám** (Darány, 1910-1945.11.29.), **Strobl Ádám György** (Muhi, 1906-1946.01.28.), **Szilágyi Ferenc Imre** (Magyargyepes 1924-1946.10.16.), **Szöllősi Pál Pál** (Nyíregyháza, 1922-1946.05.09.) zászlós, **Szóró János János** (Jászberény, 1900-1946.06.29.) őrzetető, **Turai Pál István** (Szászrégen, 1899-1946.02.24.) zászlós, **Ungi Valter György** (Budapest, 1909-1945.12.02.) altiszt, **V. Csikos István István** (Vezseny, 1922-1947.08.03.), **Vágvölgyi József István** (Gáborjánháza/Szentgyörgyvölgy, 1917-1947.06.29.), **Vernicz János József** (1922-1945.04.05.), **Vigh György Mihály** (Dunapentele/Herceghalom, 1898-1945.09.04.), **Visek János János** (1901-1945.04.05.), **Weiss József Lőrinc** (Csánk, 1911-1945.12.24.)

A több mint 300 magyar áldozat névsorának pontosításában sokat segített egyik csoporttársunk, **Varga László** katonai hagyományörző, aki a rögs kutatóutat velünk járta be.

A rendszerváltás előtt a temető fejfájául szolgáló sírköveket a helyiek beépítették lakóházaikba, istállóikba. Néhány idős még emlékszik az egykori barakkokra, a foglyok sanyarú életére, a magyar foglyok szorgalmára.

Azonban a rendszerváltás után a Kaukázus vadregényes tájain eddig feltárt 16 lágertemető – a *német kormány*nak köszönhetően - új arculatot kapott. A többször említett *Hetazodum Alapítvány* vállalta magára a II. világháborúban elhunyt 1605 áldozat sírjainak méltó megóvását. Több helyen parkosítva, fákkal, virágokkal, rendszeresen lekaszált, gondozott fű szőnyeggel, néhol virágokkal díszítetten áll a megemlékezési hely, vonzzák az idelátogatókat, köztük voltunk mi is, hogy virágot helyezzünk el egy Miatyánk ima kíséretében.

JEGYZETEK:

¹ 2017. június 28-án.

² Azeri-örmény feszültség – magyar „közvetítéssel”. In. MASZOL, 2012. szeptember 3., <http://www.maszol.ro/index.php/hatter/2192-azeri-ormeny-feszultseg-magyar-kozvetitessel>

³ A történelmi Magyarország területén a XVII. században és azt követően jöttek létre örmény települések, elsősorban Erdélyben. Az erdélyi örmények számára az általuk létrehozott Szamosújvárrá vált az emlékezet helyévé, az örmény identitás központjává, az erdélyi örménység „fővárosává”. Alapvetően négy erdélyi települést tartunk számon örmény helységként: Szamosújvárt, Erzsébetvárost, Csíkszépvizet és Gyergyószentmiklóst. A legtöbb örmény család ezekről a településekről ment tovább Erdély és a Kárpát-medence különböző területeire. Az Erdélyben letelepedett örmények az uralkodóktól rendszeresen különböző kiváltságokat kaptak, amelyek kereskedői-iparosi tevékenységüket segítették elő.

⁴ Az **örmények** 12 millióan vannak összesen, ebből 3 millió az országban maradt, továbbá 3,5 Oroszországban, 3,5 USA-ban és mintegy 2 millió a világ számos országban elszórtan él.

⁵ Mustafa Serdar Palabiyik: *Megérteni 1915 eseményeit: törökök és örmények*. Szófia Kiadó, Budapest, 2017. XIII.old.

⁶ Az örmény népiertást elismerő független országok: Uruguay, 1965, Ciprus, 1975, Örményország, 1988, Oroszország, 1995, Kanada, 1996, Libanon, 1997, Belgium, 1998, Franciaország, 1998, Görögország, 1999, Vatikán, 2000, Olaszország, 2000, Argentína, 2003, Svájc, 2003, Hollandia, 2004, Szlovákia, 2004, Venezuela, 2005, Litvánia, 2005, Lengyelország, 2005, Chile, 2007, Svédország, 2010, Bolívia, 2014, Ausztria, 2015, Csehország, 2015, Németország, 2016.

⁷ Jobbágy Kálmán – Budapest, HH 1997/5.

⁸ Naira Ajvazja: *Konrad Lorenz és i Armenyija (Konrad Loren és Örményország)*, Valerij Gaszparjan: *Armijanszkja odiszseja nobelianta Konrada Lorenca Konrád Lorenz nobelista örményországi odisszejája* című orosz nyelvre lefordított anyagokat a Német Nagykövetség jereváni munkatársaitól kaptuk.

⁹ Bisztray Éva (Kállai Erika): *Bisztray János, munkatábori emlékek* (2016.08.03.). in: Dupka György személyi archívuma.

¹⁰ Örményországi archívumok anyagjai, 2016. december.

¹¹ Fülep Erzsébet: *Rohamsisak, puska, katonai bakancs*. in: Válasz.hu, 2017.03.04.: http://valasz.hu/pest_budai_latkep/rohamsisak-puska-katonai-bakancs-122892

¹² *Erdélyi Örmény Gyökerek*. 20. évf. 226. sz. (2016. november-december) Tárolt változat http://epa.oszk.hu/01400/01440/00112/pdf/EPA01440_eogyke_2016_226_033-034.pdf

¹³ Vang folyó versei: Az örmény ábécé. <http://wangfolyo.blogspot.com/2016/04/az-ormeny-abece.html>

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2019. JÚNIUS – JÚLIUS)

ELISMERÉSEK

* A Debreceni Egyetemen 2019. június 1-jén a bölcsészettudományok terén a néprajzi és kulturális antropológiai tudományok doktorává avatták a salánki **Kész Barnabás** történészt, hagyományörzőt, néprajzkutatót, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárát, a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselőjét.

* **Kertész Dávid** író, a KVVIT tagja megkapta az *Irodalmi Jelen* debütdíját. 1993. április 19-én született Tiszaásványban. Tanulmányait 1999-ben kezdte a Tiszaásványi Általános Iskolában, érettségét a Csapi 2. Számú Középfiskolában szerzett 2010-ben. Ugyanebben az évben felvételt nyert a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakára. Jelenleg a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVVIT) tagja, amelynek kommunikációs ügyvivői tisztségét tölti be.

* *Gyémánt Oklevéllel* tüntette ki **Huszi-Kacsur Andrea** magyartanárt az Anyanyelvápolók Szövetség-

ge és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Beregszászi 4. Számú Kossuth Lajos Középfiskola tanára sok évi lelkiismeretes munkájának és kiemelkedő eredményeinek elismerése ez a díj.

* Szakmai ünnepük alkalmából az újságírók munkáját díjazták június 6-án Ungváron a megye vezetői. 1992-ben ezen a napon vették fel az ukrán nemzeti újságíró-szövetséget a nemzetközi újságíró-szervezet tagjai közé. A kitüntetett újságírók között volt a Kárpátalja lap munkatársa, **Makusinné Rehá Viktória** is.

* **Kokas Erzsébet** népdalénekes, ének-zene pedagógus, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, a Kokas Banda kárpátaljai népzenei együttes szolista, a Nap-sugár Hagyományörző Gyermekcsoport művészeti vezetője eredményes és áldozatos tehetséggondozó munkája elismeréseképpen *Bonis Bona díjban* részesült „Kiváló tehetséggondozó” kategóriában. Ez már a második Bonis Bona díj a péterfalvai Kokas családban. A díjkiosztó június 6-án volt az Emberi Erőforrások

Minisztériuma által támogatott ünnepi Országos Tehetséggálán.

* Kiemelkedő óvodapedagógiai munkájáért, illetve az óvodapedagógus-képzésben végzett tevékenysége elismeréseként *Brunszvik Teréz-díjban* részesült **Morilják Erzsébet**, a Beregszászi 18. Számú Óvoda nyugalmazott vezetője. A díjátadót a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán tartották június 14-én. A Brunszvik Teréz-díj szakmai elismerés, névadója magyar grófnő, az első magyarországi óvodák megalapítója. A díjat dr. Kásler Miklós, az Emberi Erőforrások Minisztériumának vezetője adományozta Morilják Erzsébet életpályájának elismeréséül, azt **Szilágyi Mátyás** főkonzul adta át.

* A hatodik Turul Expón Tiszapéterfalván átadták a Kárpátaljai Magyar Vállalkozók Szövetségének (KMVSZ) díjait. 2019-ben *Az év növénytermesztője díjat* **Kemény Csaba**, *Az év állattenyésztője díjat* **Tüzes Pál**, *Az év méhésze díjat* **Varga József**, *Az év kereskedője díjat* **Bodnár József** nyerte el. *Az év kézművesének járó díjat* **Gergely István** fafaragó kapta, míg *Az év borásza* **Simon István**, *Az év iparos*a pedig **Hánka Tibor** lett.

* A Turul Expo rendezvényt kihasználva **dr. Gubcsi Lajos** átadta az általa 2009-ben alapított *Ex Libris Díjakat* is. Ezúttal az elismerésben az Ungvári Dayka Gábor Közép-

iskola, **Erfán Ferenc** festőművész, **Himineczné Engi Erika** zongoratanár, a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület, **K. Debreceni Mihály**, az MTVA kárpátaljai tudósítója, **László Károly** técsői református lelkész, a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskola, **Sütő János** festőművész, a péterfalvai Ugocsa Hagyományőrző Egyesület és az Ungvári Drugeth Gimnázium részesült.

* A Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány idén **Csernicskó István** professzornak nyújtotta át a *Lőrincz Csaba-díjat*. Az elismerést olyan tudósok, újságírók, politikusok, írók és szakértők kapják, akik kiemelkedő külpolitikai és nemzetpolitikai tevékenységet végeznek.

* **Kovács Eleonóra** író, a KVIT tagja a Hajdúböszörményi Írótábor Vörös István vezette íróiskolájának különdíjában részesült.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

JÚNIUS

* Megjelent a kolozsvári *Helikon* folyóirat 2019/11-es száma. Ebben olvasható Csordás László *Egy írói életmű rejtekűjtjain* című recenziója, amelyet **Márkus Béla** Szilágyi-monográfiájáról írt.

* Benedek Elek-mesét mutattak be kárpátaljai óvodákban a bereg-szászi színészek.

* A nemzeti összetartozás napja alkalmából megemlékezést tartott Miskolc önkormányzata a Népkerti Országzászlónál. A trianoni békeszerződésről **Dupka György** író, történész emlékezett meg. A történész végül rámutatott: a nemzeti összetartozás napja lehetőséget teremt arra, hogy „lélekben ismét eggyé váljon a nemzet”, azaz „minden magyar felelős minden magyarért”.

* Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumában a Nemzeti Összetartozás Napján a Kárpát-medencei magyar irodalmárok, folyóirat-, műhely- és intézményvezetők találkozáján **Orbán Viktor** miniszterelnök is részt vett. A Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) együttműködési megállapodást kötött a külhoni magyar irodalmi szervezetekkel és műhelyekkel. A megállapodás szövege szerint az aláírók együttműködnek a magyar irodalom népszerűsítésében Közép- és Kelet-Európában, valamint a Balkánon. A tanácskozás után a résztvevők megkoszorúzták Kazinczy Ferenc sírhelyét a Kazinczy-sírkertben. A fórum munkájában részt vett és felszólalt **Dupka György**, a MÉKK elnöke, az *Együtt* című irodalmi folyóirat felelős kiadója, a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat főszerkesztője és **Shrek**

Tímea, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) szervező titkára is.

* A 30 esztendőös Kárpátaljai Szövetség „*Kárpátalja a XXI. század első negyedének örvényében, avagy ténylegesen mi történt az elmúlt 20 év alatt, és mi várható az elkövetkező 10 évben?*” címmel nemzetközi tudományos konferenciát rendezett a balatonföldvári Riviéra Park Hotelben. Az értekezés előtt levetítették **K. Debrecei Mihály Magyarellenes megnyilvánulások Ukrajnában** című filmjét, amelyet megtekintett az a 300 kárpátaljai diák is, akik a rehabilitációs táborban pihentek. A konferenciát **Csete György Örs**, a Kárpátaljai Szövetség főtitkára nyitotta meg, majd előadást tartott: **Ötvös Sándor**, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárságának főosztályvezetője, **Egressy Miklós** görögkatolikus esperes, **Kalmár Ferenc András**, Magyarország szomszédságpolitikájának fejlesztéséért felelős miniszteri biztos, **Dr. Fenics Volodimir** történész, **Dr. Keskeny Ernő**, Magyarország korábbi rendkívüli és meghatalmazott kijevei nagykövete, **Tóth István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának nyugalmazott főkonzulja, **Dr. Dupka György**, a Magyar Értelmiségiak Kárpátaljai Közösségének elnöke, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatója, a Szolyvai Emlékpark-bizottság titkára, **Benza György**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusán megnyílt **Balog Sándor Szülővárosom Ungvár** című kiállítása. **Kuti László** első beosztott konzul üdvözölte a vendégeket és méltatta a festőművész tevékenységét. **Fuchs Andrea**, a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületének titkára ismertette a szövetség tagjának életpályáját, és kiemelte munkái jelentőségét.

* A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése az idén 90. alkalommal rendezte meg a kortárs magyar irodalom legnagyobb szabadtéri budapesti rendezvényét, az Ünnepi Könyvhétet, amelyhez a 2001-es Olvasás Éve óta 18. alkalommal kapcsolódnak a Gyermekkönyvnapok eseményei. A hagyományos helyszín, a Vörösmarty tér felújítása miatt a Duna-korzón, a Vigadó tér és a Március 15. tér közötti területen 168 kiadó több mint 300 kötetet várta az érdeklődőket, 2 irodalmi és 2 mesehajót is indítottak. A kárpátaljaiaknak külön standot most nem biztosítottak, de könyveiket a felvidéki kiadók standjánál (cégvezető: Bihari Zoltán) meg lehetett vásárolni. Az ungvári Intermix Kiadó gondozásában a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozatban a könyvhétre megjelent új kiadványok: **Dupka György**: *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Euráziában*, **Lengyel János**: *Feltámadás*

Beregszászon. Mitracsek úr visszatér, Weinrauch Katalin: A múltó évek útján, Nagy Zoltán Mihály: A Sántán fattya (ötödik kiadás). A megnyitón ott volt Balogh József, Lőrincz P. Gabriella, Kovács Sándor, Szemere Judit, dr. Tóth Mihály. Az Intermix Kiadó könyveit a Fókusz Könyvtárházban (1072 Budapest, Rákóczi u. 14.) árusítják.

* Budapesten, a 90. Ünnepi Könyvhéten a kárpátaljai szerzők magyarországi kiadók által megjelentetett könyvei is a standokra kerültek, többek között a **Vári Fábrián László** fordításában *A kakukknővér* címmel kiadott ruszin-ukrán népdaladák (MMA Kiadó Nonprofit Kft., 2019.). **Shrek Tímea** *Halott föld ez* című könyvét két helyszínen dedikálta, a Duna-korzón és a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Margó Irodalmi Fesztiválon. Időközben megjelent **Marcák Gergely** verseskötete is *Fekete-Tisza* címmel, ő is dedikált. Mindkét szerző könyve az Előretolt Helyőrség Íróakadémia (Budapest) gondozásában látott napvilágot.

* Író-olvasó találkozóra került sor Pécsen a Határokön Túli Magyarsáért Alapítvány Pannon Magyar Ház szervezésében, **Bokor Béla** elnök moderálásában. Az érdeklődők megtekinthették a *Családképek – magyar családok a Kárpát-medencében* című kiállítást. **Székely László** *Kárpátalján körutazván* című versösszeállítás

sa után **Dupka György** ismertette írói és szerkesztői munkásságát, valamint beszélt a kárpátaljai magyarság kulturális életéről, megjelent könyveiről. Az irodalmi estet **Katits Kálmán** a *Kárpátaljai magyarság traumái* című filmje zárta.

* A Magyar Napló Kiadó és a Magyar Írószövetség könyvheti hájója ismét tele volt költőkkel, írókkal, irodalmárokkal, szerkesztőkkel, zenészekkel. A kárpátaljai *Együtt* irodalmi folyóirat szerzői (**Finta Éva, Csornyij Dávid, Lőrincz P. Gabriella**) is a Táncsics utasai között voltak.

* Együttműködési megállapodást kötött a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre. A megállapodást a Szolyvai Emlékparkbizottság részéről **Dupka György** felelős titkár írta alá, a német kör képviselőjében pedig **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök látta el kézjeggyével. A partnerségi szerződés értelmében a málenyikj robot 75. évfordulója jegyében szakmai találkozók, emlékkonferenciák, könyvbemutatók és más programok közös lebonyolítására kerül sor a közeljövőben.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének (UNE UMOTI) Bercsényi Könyvtárában a kortárs erdélyi képzőművészek mobil kiállításával egybekötött találkozóra került

sor a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében. Az *Erdélyi Művészeti Karaván Kárpátalján – 2019* című rendezvényt **dr. Spenik Sándor**, az UNE UMOTI igazgatója nyitotta meg. Üdvözlő beszédet mondott **dr. Zubánics László**, a KMMI elnöke és **dr. Dupka György**, a KMMI igazgatója. Az öt erdélyi művész – **Farkas Melinda, Forró Ágnes, Felházi Lenke Zsuzsanna, Zilahi Nonó, M. Lovász Noémi** – 28 munkáját **Murádin Jenő** (Kolozsvár) művészettörténész, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, az erdélyi magyar képzőművészeti élet egyik legismertebb személyisége mutatta be.

* A Váralja Múzeum-Kávézó (házigazda **Rusznak György**) adott otthont a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet rendezvényének, ahol az *Erdélyi Művészeti Karaván Kárpátalján – 2019* című rendezvénysorozat keretében a kolozsvári Klikk Art Centrum Egyesület tagjait látták vendégül. **Dupka György**, a KMMI igazgatója moderálásában lezajlott hasznos eszmecsere és vándorkiállításán **M. Lovász Noémi** képzőművész, **Murádin Jenő** művészettörténész és **dr. Murádin János Kristóf**, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kancellárja, valamint **Balog Sándor, Fuchs Andrea, Pavuk Andrea, Réti János, Sütő Miklós, Szocska**

László képzőművészek, **Csordás László** irodalomtörténész, a KVVIT elnöke, **Varga Nikolett** pedagógus, KVVIT-tag és más művészetkedvelők vettek részt. A vendégek megtekintették a város nevezetességeit és a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatainak Emlékmúzeumát is.

* Húsztonnás, süttöi mészkőből kifaragott talapzaton fog majd állni Beregszász központjában II. Rákóczi Ferenc lovas szobra. A szoborelem helyére emelésénél az anyaországi támogatással teljesen megújuló Budapest parkban jelen volt többek között **Györfi Lajos** szobrászművész.

* Olaszországi turnén vett részt a beregszászi színház. Csehov *Három nővér*-ét mutatták be színészeink három olaszországi helyszínen: Rómában, Fara in Sabin-ban, Bergamóban a FLIPT Fesztiválon és az Arcate d'Arte Fesztivál keretében. A darab rendezője **Vidnyánszky Attila**. A színházi előadásokon túl a Római Magyar Akadémián Kárpátalja témájú kerekasztal-beszélgetést szerveztek **Szűcs Nelli**, **Tarpai Viktória**, **Trill Zolt** és **Kacsur András** részvételével, majd bemutatták *A Sátán fattya* című filmalkotást. A zárónapon **Vidnyánszky Attila** tartott szakmai előadást Bergamóban *Tűzvész után* címmel.

* Tanítványai és tisztelői jelenlétében szentelték meg a beregszászi

szí köztemetőben Drávai Gizella (1911–1981) pedagógus és író felújított síremlékét. A síremléket **Szabó Viktor** és **Marosi István** beregszászi görögkatolikus atyák szentelték meg, valamint imádkoztak Gizenén (ahogy a helyiek Drávai Gizelát hívták) és családja lelki üdvéért. **Finta Éva** költő végezetül reményét fejezte ki, hogy a felújított sírt a Vérke-parti város lakói ezentúl gondozni fogják.

* Megjelent az *Alkalmazott Nyelvtudomány* c. időszaki kiadvány legújabb száma. A Könyvszemle rovatban **Cserniczkó István** a neves nyelvész, Susan Gal legújabb magyar nyelven megjelent könyvét mutatja be. **Márku Anita** a Helsinkii Egyetem gondozásában megjelent impozáns, angol nyelvű tanulmánykötetet ismerteti, amely a finnugor közösségek többnyelvű nyelvi gyakorlatairól szól.

JÚLIUS

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanévzáró és diplomaátadó ünnepséget tartott a hagyományhoz híven a beregszászi református templomban. **Orosz II-dikó**, a főiskola rektora tartotta meg ünnepi és évertékelő beszédét, melyben elmondta, hogy összesen 1 210 hallgató fejezte be a tanévet, közülük 228 végzős. 16 hallgató két sza-

kon folytatta tanulmányait, ők egyszerre két diplomát kaptak. Orosz Ildikó kiemelte, hogy 2016 óta számos magyarellenos tevékenység sújtotta a kárpátaljai magyarságot.

* Huszonhetedszer szervezi meg a Kárpátaljai Nyári Szabadegyetemet a Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Felsőszínevéren. Az idei év témája: Kisebbségek jogfosztása Ukrajnában. A megnyitón beszédet mondott **Brenzovics László**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnöke, **Potápi Árpád János** nemzetpolitikáért felelős államtitkár.

* Immáron tizenharmadik alkalommal került sor Balatongyörökön a helyi honismereti kör (elnöke: **Piszer Péter**) szervezésében zajló Nemzeti Hétre. A történelmi hangulatú eseményen különleges programok várták a vendégeket, s már hagyomány, hogy Kárpátalja is kiemelt figyelmet kap a majd egyhetes rendezvényen. Az előző években több ismert kárpátaljai közéleti személyiség – **Dupka György**, **Zubánics László**, **Marcásák Gergely**, **Füzesi Magda** – is megfordult a nemzeti összetartozás jegyében zajló eseményen. Ezúttal a *Kárpáti Igaz Szó* lapigazgatója, **Dunda György** tartott előadást *Mi lesz veled, Kárpátalja?* címmel. Ebben szó esett vidékünk múltjáról, jelenéről és jövőjéről, a

kárpátaljai magyarság aktuális helyzetéről, kilátásairól.

* Megrendezték a 24. Péterfalvai Népzenei, Néptánc- és Kézművestábot, amely messze vidéken híressé vált. Az idén is több mint háromszáz gyermek és felnőtt népzénel, táncolt, énekelt vagy épp kézműveskedett egy héten át. Az idők során már nemcsak **Pál Lajos** és **Pálné Jancsó Katalin**, de gyermekeik, **Pál István Szalonna** és **Pál Eszter** is kiveszik a részüket a szervezői feladatokból.

* Az Ungvári Néprajzi Múzeumban *Beregszász kincsei* címmel nyílt kiállítás. A 48 akvarell-, olaj- és akrilfestmény helyi, odesszai és kijeji művészek munkája. A kiállítás megszervezését a Beregszászi Városi Tanács támogatta.

* Tiszaújlak és Tiszabökény határában a turulünnepeket harmincadszor szervezték meg. A hagyományoknak megfelelően a megemlékezés a Tiszaújlak központjában álló sóháznál vette kezdetét, többek között felavatták az emlékjelet, amely százhatvanhárom tiszaujlaki nemzetőr nevét örökíti meg. A turulmadaras emlékműnél beszédet mondott **Tilki Attila**, az ünnepség vezérszónoka, a Magyar Országgyűlés képviselője, **Zsupán Jevhen**, a Kárpátaljai Ruszinok Nemzeti Tanácsának elnöke, **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke, **Brenzovics László**

Ió, a KMKSZ elnöke, parlamenti képviselőjelölt. A koszorúzás előtt **Pósze Sándor** görögkatolikus lelkész kért áldást a kárpátaljai magyarok további életére.

* A hagyományos VIII. KurucFeszt megszokott helyszínén, a tiszapéterfalvi vidámparkban került megrendezésre.

* Hajdúböszörményben megrendezték a VIII. Hajdúböszörményi Írótabort, a KVVIT képviseletében **Kovács Eleonóra** vett részt a tábor munkájában.

* A salánki Hömlöc-hegy egyik előhegyének lábánál található a Mikes-kút. A kutat és a mellette lévő emlékművet nemrég felújították, amely arról nevezetes, hogy Mikes Kelemen innen, az itteni forrásból hordta a vizet gazdájának, II. Rákóczi Ferencnek. Ünnepélyes rendezvény keretében **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke és **Kész Barnabás** történész leleplezték és megkoszorúzták a felújított kutat.

* Huszonnegyedik alkalommal szervezték meg a Mikes Kelemen Hagyományörző alkotótábort, ismertebb nevén a Jurta-tábort. A Kész házaspár, **Kész Barnabás** főszervező és felesége, **Kész Margit** ezúttal is színes programot kínált a gyerekeknek. Az idei év tematikája a Rákóczi-emlékévhöz kapcsolódott. 45 iskolás vett részt a hét jurtaból álló táborban.

* A „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány szervezésében immár kilencedik alkalommal rendezték meg a beregszászi népzenei és néptáncbort.

* Huszonnegyedik alkalommal szervezett magyar nyelvi tábort szórványban élő gyerekek számára a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség gyermeklapja, az *Irka*, melyre az elmúlt hét folyamán a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán került sor.

* Harminc éve – 1989. július 25-én – indult újra a ferences rend tevékenysége Kárpátalján, amikor is három magyarországi szerzetes, **Majnek Antal**, **Zatykó László** és **Radics Dávid** költözött Nagyszőlősrre. Ezt a jubileumot ünnepelték a nagyszőlősi római katolikus templomban tartott hálaadó szentmisén a rend korábban vagy jelenleg is Kárpátalján szolgáló tagjai és a kerületi egyházközségek hívei. A szentmisét **Majnek Antal** megyéspüspök mutatta be. **Zatykó László** OFM prédikációjában legfőbb imádságunk, a Miatyánk mélységeiről, titkairól szólt. A könyörgéseket a ferencesekhez tartozó egyházközségek képviselői olvasták fel. A hívek nevében **Bilák János** nagyszőlősi kurátor köszönte meg a ferenceseknek az eddigi áldozatos szolgálatot. **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja

köszöntőlevelét **Békésyné dr. Lukács Angéla** konzul asszony tolmácsolta. Az esemény agapéval ért véget, ahol régi ismerősök találkozhattak egymással, s feleleveníthették közös emlékeiket. A Rendezvényt megtisztelte **Milován Sándor**, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke és **dr. Dupka György**, a MÉKK elnöke, akik **Paskai László** egykori bíboros 1989. május 20-25-ei kárpátaljai látogatásának civil szervezői, résztvevői voltak.

* Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) az A38 Hajón sorozatában **Baricz Gergő** és zenekara versfeldolgozásokat és saját dalokat adott elő a Tetőterazon, a program irodalmi részében pedig **Patócs László** író és **Marcus Gergely** költő volt a vendégük. Sor került **Marcus Gergely** *Fekete-Tisza* c. verseskötetének a bemutatására is.

ÚJ KÖNYVEK 2019

Magyarországon megjelent könyvek:

* „*Ruszin voltam, vagyok, leszek...*” *Népismereti olvasókönyv*. **Fedinec Csilla – Cserniczkó István** (szerk.). Charta XXI Egyesület és a Gondolat Kiadó, Budapest, 2019.

* **Vári Fábrián László**: *A kakukknővér*. 76 ruszin és ukrán népballada. MMA Kiadó Nonprofit Kft., Budapest, 2019.

* **Marcus Gergely**: *Fekete-Tisza*. Versek. Előretolt Helyőrség Íróakadémia (KMTG), Budapest, 2019.

* **Shrek Tímea**: *Halott föld ez*. Novellák. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2019.

* *A kárpátaljai magyarság a 21. században*. Esszék, tanulmányok. Magyar szemhatár. Sorozatszerkesztő: Pusztay János. A kötet összeállító szerkesztője: Zékány Krisztina. Szerzők: **Bacsó Róbert, Balogh Csaba, Bence Norbert, Bocskor Szedlakovics Zita, Dunda György, Kovács Péter, Nagy István, Pogány István, Pusztay János, Revalló Nikoletta, Rezes József, Spenik Sándor, Zékány Krisztina, Zubánics László**. Nap Kiadó Kft., Budapest, 2018.

Kárpátalján megjelent könyvek:

Czébely Lajos: *Jelek egy félszigetről*. Tanulmányok, esszék. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Lengyel János: *Feltámadás Belegregészen. Mitracsek úr visszatér*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Nagy Zoltán Mihály: *A Sátán fattya*. Ötödik kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Weinrauch Katalin: *A múltó évek útján*. Elbeszélések, karcolatok. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Rákóczi Turulmadara. Összeállította Dupka György és Zubánics László. KMMI-füzetek XXIV. Beregszász, 2019.

Szabó Palócz Attila: *Varratszedés.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 284. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

10 éves a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet. Összeállította Dupka György és Zubánics László. KMMI-füzetek XXIII. Beregszász, 2019.

A tudat szunnyadó határőrei. Válogatás Kovács Vilmos műveiből. Összeállította: Marcsák Gergely. Kvit-füzetek 2. Kálvin nyomda, Beregszász, 2019.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka György: *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Euráziában. Felfedezett nyomok Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Stók Lajos: *Vadásztörténetek.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Horváth Sándor: *Jelentés a mélyből.* Válogatott írások. Szerkesztő: Szemere Judit. A kiadvány megjelenését a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatta. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
BONCZIDAI ÉVA – 1985 (Budapest)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
DALMAY ÁRPÁD – 1947 (Nyíregyháza)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszaabökény)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
KONDOR BÉLA – (1931-1972)
LÁZÁR ERVIN – (1936-2006)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
MATL PÉTER – 1960 (Munkács)
MÁRIÁS JÓZSEF – 1940 (Nagybánya)
NÉMETI ANETT – 1984 (Stolberg)
SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)
SZÖLLŐSY TIBOR – 1940 (Nyírmada)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
VERES PÉTER – (1943-2004)

Lapszámunkat Kondor Béla, Matl Péter és Veres Péter angyal-ábrázolásai-
val illusztráltuk.